

Sotatoverit

Sotakoirat, sotilaat ja sodan kokemus talvi- ja jatkosodassa

Noora Viljamaa
Pro gradu -tutkielma
Suomen historia
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Toukokuu 2020

Turun yliopiston laatujaärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

VILJAMAA, NOORA: Sotatoverit. Sotakoirat, sotilaat ja sodan kokemus talvi- ja jatko-sodassa

Tutkielma, 90 s., 4 liites.

Suomen historia

Toukokuu 2020

Tässä pro gradu -tutkielmassa käsitellään, mitä sotakoirat merkitsivät niiden kanssa tekemisissä olleille suomalaissotilaille talvi- ja jatkosodassa 1939–1944. Tutkimuksessa selvitetään, millaisia merkityksiä sotilaat antoivat sotakoirille, millaisia tunteita sotakoirat sotilaissa herättivät ja miten sotilaiden kokemus sodasta ja sotakoirista muodostui. Tutkimuksessa käsitellään sekä koulutettuja Puolustusvoimien omistamia sotakoiria että sotilaiden rintamalla hankkimia kouluttamattomia maskottikoiria.

Tutkimusaihe on osa uuden sotahistorian tutkimusperinnettä, ja aihetta lähestytään myös kokemushistorian teorioiden kautta. Tutkimuksen metodeina on käytetty muistitietotutkimusta ja valokuvien tutkimusta. Näiden teoreettisten ja metodologisten lähestymistapojen kautta päästään käsiksi sotilaan sodassa kokemiin tunteisiin ja sotakoiran ja sotilaan väliseen vuorovaikutukseen. Eläimen ja ihmisen välistä vuorovaikutusta tutkitaan myös ihmistieteellisen eläintutkimuksen kautta.

Aineistona tutkimuksessa on neljä sotaveteraanien laatimaa sotakoira-aiheista romaania vuosilta 1942–1974, sotaveteraneilta kerättyä kirjallista muistitietoaineistoa sekä SAKU-arkistoon talletettuja virallisia ja Suomalaisen Kirjallisuuden Kansanrunousarkistoon talletettuja epävirallisia sotakoirista otettuja valokuvia. Lisäksi aineistona on Puolustusvoimien vuosina 1942–1945 laatima kolmiosainen *Sotakoiraopas* sekä sotapäiväkirjoja. Monipuolisen alkuperäisaineistona avulla on mahdollista päästä käsiksi sotakokemuksen moniulotteisuuteen, sotakoirien moninasiin merkityksiin sekä kokemuksen muodostumiseen ja välittämiseen. Alkuperäislähteet osoittavat, että eri lähdetyypeissä kokemus on rakentunut eri tavoin. Lisäksi niissä näkyvät kokemuksen erilaiset ulottuvuudet.

Keskeinen tutkimustulos on, että sotakoirat olivat niiden kanssa tekemisissä olleille sotilaille tärkeitä ja tukivat sotilaiden henkistä hyvinvointia raskaassa sodassa. Sotaveteraanien halu muistella koiria sodan päättymisen jälkeen kertoo koirien merkityksestä: sotakoirat olivat sotilaiden ystäviä, kumppaneita, maskotteja, sankareita ja rintamalla kaatuneita uhreja. Tutkimus antaa myös välineitä pohtia eläinten asemaa armeijassa ja yhteiskunnassa sekä niiden mahdollisimman eettistä käyttöä ja johdattelee ottamaan eläimet huomioon sotahistorian tutkimuksessa.

Asiasanat: ihmistieteellinen eläintutkimus, kokemushistoria, muistitieto, sotakoirat, sotakirjallisuus, uusi sotahistoria, valokuvat

Sisällys

1 Sotakoirat ja uusi sotahistoria.....	2
1.1 Aihe, tutkimuskysymys ja rajaus.....	2
1.2 Tutkimusperinne ja teoreettinen viitekehys	5
1.3 Alkuperäislähteet ja aineiston käsittely	9
2 Koiran ja sotilaan matka rintamalle	16
2.1 Suomalainen palveluskoiratoiminta	16
2.2 Sotakoiran ja koiranohjaajan koulutus.....	19
3 Sotakoira ja koiranohjaaja	24
3.1 Sodan kokemuksen ja muiston muodostuminen	24
3.2 Kumppanuus ja ystävyys	29
4 Koira ja sotilaiden ryhmä	37
4.1 Epäilystä kiintymykseen	37
4.2 Ilo, tuki ja maskotit.....	44
4.3 Turva ja kiitollisuus	54
5 Ero koirasta.....	59
5.1 Pelko, kärsimys ja haavoittuminen.....	59
5.2 Suru, järkytys, viha ja kuolema.....	67
5.3 Sankaruus ja uhri	71
6 Sotakoiran merkitys sotilaille ja yhteiskunnalle	80
Lähteet.....	82
Liitteet	91

1 Sotakoirat ja uusi sotahistoria

1.1 Aihe, tutkimuskysymys ja raja

Siististi pukeutunut, tarmokaspiirteinen sotilas alkoi harjata koiran ruskeaa turkkia. Se työ oli nähtävästi jäänyt kesken koiran hypätessä pystyyn, sillä hän näytti jatkavan työtänsä. Koiran turkki ei tosin vaikuttanut kovin nuhraiselta. Vain takapäälissä oli kuivunutta kuraa, mutta sotilas näytti pitävän tapanaan huolehtia tuolla tavoin holhokkinsa ulkoasusta. – – Koiran pää lepäsi kevyesti miehen reidellä tämän koko ajan sukiessa toverinsa kiiltävää turkkia.

Muuta ei tarvittu. Tuota yhdistelmää voisin katsella hievahtamatta vaikka koko yön. Parhaat näkemäni elokuvat ja näytelmät vaihtaisin tuohon äänettömään näytelmään. Kadehdin miestä; hänen kanssaan vaihtaisin ”vakanssia” millä hetkellä tahansa.

Koira toverina sodassa! Sepä vasta virka. Sellainen toveri olisi kultaakin kalliimpi.¹

Minäkertojan herkkä kuvaus sotakoiran ja sen ohjaajan yhteisestä hetkestä on kertomuksesta ”Toverukset”, joka aloittaa Eero Kivirannan romaanin *Sotatoverit. Kertomuksia sotakoirista ja hevosista* (1942). Kertoja² maalaa intiimin kuvan sotakoiran ja sen ohjaajan³ välisestä suhteesta: koira ja sotilas ovat erottamattomia tovereita, joiden välillä on luja side. Katkelma on erinomainen esimerkki koiran ja sotilaan välisestä suhteesta ja tutkimukseni aiheesta. Käsittelen tässä tutkimuksessa sitä, millainen merkitys sotakoiralla oli sotilaan kokemukseen sodasta talvi- ja jatkosodassa 1939–1944. Selvitän, millainen koirien ja sotilaiden välinen suhde oli ja miten se vaikutti sotilaisiin. Käsittelen aihetta kolmesta näkökulmasta, jotka ovat ystävyys koiran ja koulutetun koiranohjaajan välillä, koira osana sotilaiden ryhmää sekä koiran sankaruus ja uhri isänmaalle.

Koirat ovat suosittuja lemmikki- ja työeläimiä ympäri maailman erilaisissa yhteiskunnissa, kulttuureissa ja ympäristöissä. Ne saattavat olla tiivis osa ihmisten arkea ja elämäntapaa. Koiria kasvatetaan lemmikeiksi tai ruoaksi, ja ihmiset muodostavat lemmikki- tai

¹ Kiviranta 1942, 9–10.

² Kertoja saattaa olla Kiviranta itse.

³ Alkuperäislähteissä koiranohjaajaa nimitetään myös kuljettajaksi tai hoitajaksi. Käytän tässä tutkimuksessa nimitystä koiranohjaaja.

työkoiriin sosiaalisen ja emotionaalisen suhteen.⁴ Siksi ne ovat tärkeitä myös sodissa. Käyttämässäni sotaromaaneissa ja muistitietoaineistossa näkyy puhetapa, jossa koiran ajateltiin taistelevan isänmaan puolesta ja antavan sille äärimmäisessä tapauksessa henkensä. Siksi olen kiinnostunut siitä, miten sotilaat ja reagoivat koiran haavoittumiseen ja kuolemaan. Miten ja haavoittuneista koirista puhuttiin? Entä miten koira reagoi sotilaan haavoittuessa tai kuollessa? Koiran sankarikuoleman tutkiminen kietoutuu yhteen sotilaiden keskuudessa vallinneen uhrihengen⁵ tutkimiseen, sillä uhrihengen rakentuminen on keskeinen osa sotaa ja sodan kokemusta.

Osalla sotilaista oli maskottikoiria⁶ eli sotakoiriksi kouluttamattomia koiria, joita sotilaat pitivät lemmikkeinään ja onnentuojinaan. Olisin voinut rajata maskotit tutkimukseni ulkopuolelle, mutta koska ne olivat sotilaille tärkeitä, tutkimukseni olisi huomattavasti vavaisempi, jos en käsittelisi niitä. Tutkin, miksi maskottikoiria otettiin ja mikä oli niiden merkitys sotilaille. Maskottikoiria saatettiin löytää esimerkiksi hylätyistä kylistä, joihin asukkaat olivat jättäneet lemmikkejään lähtiessään evakkoon, tai sitten maskotit olivat venäläisiltä otettuja ”sotasaaliita”. SA-kuva-arkistosta löytyy valokuvia maskoteista, joita saattoivat koirien lisäksi olla esineet tai muut eläimet, kuten kanat, kissat ja jopa villieläimet, kuten pöllöt, varikset, jänikset, ketut ja karhut.⁷ Lotatkin saattoivat hankkia itselleen maskottikoiria tai olla muuten tekemisissä sotakoirien kanssa, mutta koska tällaisia mainintoja on alkuperäislähteissäni vain muutamia, olen rajannut lotat tutkimukseni ulkopuolelle.

Rajaan tutkimukseni talvi- ja jatkosotaan eli vuosiin 1939–1944. Merkittävässä osassa lähteitäni ei ole mainittu sitä, onko aineisto talvi- vai jatkosodan ajalta, joten olen päättänyt käsittelemään aihetta molemmissa sodissa. Rajaus on myös siksi luonnollinen, että suomalainen palvelus- ja sotakoiratoiminta alkoi käynnistyä vasta 1900-luvulla, joten ensimmäiset käytännön kokemukset sotakoirista saatiin vasta talvisodassa ja suurin hyöty jatkosodassa.⁸ Olen rajannut Lapin sodan pois tutkielmastani, koska käyttämässäni lähteissä käsitellään Lapin sotaa vain vähän tai ei ollenkaan.

⁴ Esimerkiksi monilla Polynesian saarilla koiria kasvatetaan ja hoidetaan kuin lapsia, ja niitä annetaan lapsille, koska niiden uskotaan suojelevan heitä. Jos lapsi kuolee, koira saatetaan haudata yhdessä lapsen kanssa. Miklósi 2007, 50.

⁵ Kempainen 2006b, 229.

⁶ Vaikka maskotit olivat kouluttamattomia lemmikkikoiria, saatettiin niistä puhua sotakoirina. (Ks. esim. Hiitonen 1979.) Jatkossa käytän termiä sotakoira puhuessani Suomen armeijan koulutetuista sotakoirista ja termiä maskotti puhuessani kouluttamattomista lemmikkikoirista.

⁷ www.sa-kuva.fi. Hakusanalla ”maskot*” tai ”mascot” löytyy yhteensä 97 kuvaa sotilaiden maskoteista.

⁸ Mäkelä-Alitalo 1998, 166–169. Käsitelen suomalaisen palveluskoiratoiminnan historiaa luvussa 2.1.

Keskityn tutkimuksessani sodan kokemukseen ja tunteisiin, joita sotilaat koirien kanssa kokivat. Tutkin, miten koirista kirjoitettiin, miten niitä valokuvattiin ja miten niitä muisteltiin. Näin on mahdollista selvittää, mitä koirat merkitsivät sotilaille. Siksi taustoitan suomalaisen sotakoiratoiminnan historiaa melko lyhyesti enkä keskity esimerkiksi siihen, kuinka paljon koiria todellisuudessa oli tai paljonko niitä kuoli. Nämä tiedot taustoittavat tutkimustani, mutta en keskity sotakoiratoiminnan historian selvittämiseen.

Kuten kaikessa historiantutkimuksessa, myös tässä tutkimuksessa on otettava huomioon tutkimuksen eettisyys. Sotahistorian tutkimuksessa väkivalta on luonnollisesti läsnä jo aiheen ja aineistojen vuoksi, mikä voi tehdä tutkimuksesta vaikeaa. Miten kirjoittaa väkivallasta kunnioittavasti ja eettisesti? Sotahistoriallisissa tutkimuksissa väkivallan käsittely on saatettu kokonaan jättää tekemättä tai väkivallasta ei ole puhuttu suoraan. Ville Kivimäki huomauttaa, että sotaa ei voi ymmärtää ilman väkivaltaa, ja koska väkivalta on osa sodan todellisuutta, on sen käsitteleminen ja kuvaaminen suorastaan moraalisesti välttämätöntä, vaikka väkivaltaa kokeneet haluaisivat unohtaa koko asian. Väkivallasta ei kuitenkaan pidä kirjoittaa pelkästään tirkistelyn halusta, vaan sen käsittelyllä on oltava tutkimuksellinen tehtävä.⁹ Lisäksi on otettava huomioon, että sotien ja konfliktien aikana otettujen valokuvien käsittely ei ole ongelmattonta.¹⁰ Aineistossani on kaksi ongelmallista kuvaa, joista toinen on otettu haavoittuneesta koirasta ja toinen kuolleesta koirasta. Siksi huomioin esimerkiksi olosuhteet, joissa kuvat on otettu ja pohdin, mitä kuvalla halutaan viestittää ja miten se on tarkoitettu tulkittavaksi. Tämän huomioimalla kunnioitan haavoittunutta ja kuollutta koiraa.

Toinen tutkimuseettinen ongelma liittyy henkilöiden nimeämiseen. Lähteeni eivät ole anonyymeja, sillä muistitiedon yhteydessä on ilmoitettu muistelijan nimi ja romaaneissakin kirjoittajat kirjoittavat sotilaista heidän koko nimillään tai sukunimillään. Valokuvien yhteyteen on merkitty kuvaajan nimi, jos se on ollut tiedossa. Nimet näkyvät myös sota-päiväkirjoissa, eikä niitä ole anonymisoitu mitenkään. Koirista puhutaan kaikissa lähteissä niiden nimillä. Olen päättänyt, etten anonymisoi sodan kokeneita henkilöitä ja sotakoiria vaan kirjoitan heistä niillä nimillä, joita käytetään lähteissä. Pidän tällaista lähestymistapaa kunnioittavana, sillä nimeäminen kertoo, että henkilöiden kokemuksia arvostetaan – niissä ei ole mitään hävettävää tai piilotettavaa.¹¹ Eläinten nimeäminen osoittaa,

⁹ Kivimäki 2017, 196–198.

¹⁰ Pitkänen & Kleemola 2018, 10.

¹¹ Samanlaisen ratkaisun on tehnyt esimerkiksi Kirsi Vainio-Korhonen tutkiessaan turkulaisia tarkastusnaisia. Ks. Vainio-Korhonen 2018. Nimeämisestä ks. myös Vainio-Korhonen 2017, erit. 35.

että niiden yksilöarvo tunnustetaan ja että eläimet eivät olleet hahmoton joukko ”joitain”, vaan ne olivat tuntevia yksilöitä, jotka joutuivat osaksi sotaa.

Kokijan nimeäminen ja kokemuksen kertominen osoittaa, että kokija ja hänen osansa menneisyydessä on huomioitu. Perinteisessä sotahistoriassa yksilö ja hänen kokemuksensa sodasta hukkuvat helposti joukkojen liikkeisiin ja taisteluiden suuriin linjoihin, joten siksi haluan antaa äänen sotilaiden lisäksi sotakoirille. Nimeäminen tekee näkyväksi muuten kenties näkymättömiksi jääneet toimijat; nimeämällä he eivät ole enää historiatomia.¹² Jorma Kalela on todennut, että historia on vallankäytön väline ja valta näkyy siinä, kuka puhuu ja kenestä. Monesti historia ylläpitää valtarakenteita.¹³ Nimeäminen purkaa valtarakenteita, kun ääni annetaan myös heille, jotka on ehkä aikaisemmin tutkimuksessa sivuutettu. Tämän huomioiminen on kokemuksen ja eläinten eettistä tutkimista.

1.2 Tutkimusperinne ja teorettinen viitekehys

Rakennan tutkimukseni teorettista kehystä uuden sotahistorian, kokemushistorian sekä ihmistieteellisen eläintutkimuksen pohjalta. Uuden sotahistorian ja kokemushistorian avulla käsittelen koirien sotilaissa herättämiä tunteita, niiden merkityksiä sotilaille ja sotilaiden kokonaisvaltaista kokemusta sodasta. Ihmistieteellistä eläintutkimusta hyödynnän pohtiessani sotakoirien käytön eettisyyttä ja niiden kuvaamisen tapoja.

Sotakoirat ovat Suomessa melko tuntematon aihe, vaikka maailmalla sotakoiria ja muita eläimiä sodassa on käsitelty tutkimuksissa jonkin verran. Tutkimus eläinten ja ihmisten suhteista sodissa kertoo kiinnostavasti ihmisten suhtautumisista muunlajisiin eläimiin sekä sodan luonteesta.¹⁴ Sotakoirien tutkimattomuus on kiinnostavaa, koska sotahevosia on tutkittu Suomessa paljon.¹⁵ Eroa saattaa selittää se, että hevosia oli sodissa noin 80 000, kun taas koiria oli vajaa tuhat.¹⁶

En ole juuri löytänyt suomalaista sotakoirista tehtyä tutkimusta lukuun ottamatta muutamia pro gradu -tutkielmia ja Anneli Mäkelä-Alitalon tutkimusta *Pennusta pitäen. Suomalaisen kennelhistorian ensimmäiset sukupolvet* (1998). Teoksessaan Mäkelä-Alitalo tutkii

¹² Eläinten nimeämisestä ks. Kean 2013.

¹³ Kalela 2000, 43.

¹⁴ Hediger 2013, 2.

¹⁵ Ks. esim. Veikko Rislakki: *Hevosten sotasavotta. Miesten ja naisten kertomaa suomalaisen hevosen osuudesta sodissamme 1939–1944* (1977); Ulla-Maija Aaltonen: *Kiitos Suomen hevoselle siitä, että se oli mukana sotatiellä ja kärsi ja kesti Suomen ankarina vuosina* (1991) ja Ilmari Ojala (toim): *Suomenhevonen Suomen puolesta 1939–1945*. Karisto, Hämeenlinna 1997.

¹⁶ Mäkelä-Alitalo 1998, 170–172; Kodis 1999, 109; Leinonen 2013, 130.

suomalaisen järjestäytyneen kennel- ja koiraharrastustoiminnan historiaa ja sivuaa palvelus- ja sotakoiratoimintaa. Aihetta käsitteleviä pro gradu -tutkielmia ovat esimerkiksi Heli-Maija Heikkisen *Sotakoirien käyttö Suomessa 1939–1945* (1998) ja Tarja Kuusiston *Koirat maanpuolustustyössä. Suomalaiset sotakoirat 1920-luvulta 1970-luvulle* (2000). Kuusiston ja Heikkisen tutkimuksissa näkökulma on käytännöllinen ja maanpuolustuksellinen, eikä tutkimuksissa keskitytä tunteiden ja kokemusten käsittelyyn.

Kansainvälisesti sotakoirista on kirjoitettu joitakin yleistajuisia teoksia. Tutkimukseni kannalta kiinnostavimpia taustoittavia teoksia ovat esimerkiksi Nigel Allsoppin *Cry Havoc. The History of War Dogs* (2011), Evelyn Le Chênen *Silent Heroes. The Bravery and Devotion of Animals in War* (2009) ja Richard van Emdenin *Tommy's Ark. Soldiers and Their Animals in the Great War* (2011). Teokset ovat yleistajuisia, ja ne tarjoavat taustatietoa siitä, miten eläimiä ja varsinkin koiria on käytetty sodissa eri puolilla maailmaa ja miten niihin on suhtauduttu.

Allsoppin teos on tiivis yleisteos sotakoiratoiminnasta maailmalla, ja hän käsittelee siinä sotakoiratoiminnan historiaa ja nykypäivää kaikilla mantereilla ja esittelee myös suomalaista sotakoiratoimintaa. Hän mainitsee teoksessaan myös maskottikoirat. Le Chêne käsittelee teoksessaan sotien eläinsankareita ja kertoo niiden elämäntarinat. Hänen näkökulmansa on se, että eläimet voivat olla sodan sankareita ja tärkeitä sotilaille. Ensimmäisestä maailmansodasta kirjoittanut van Emden puolestaan käsittelee teoksessaan sotilaita ja heidän lemmikkejään eli maskotteja ensimmäisessä maailmansodassa. Vertaan teosten perusteella suomalaisten sotilaiden kokemuksia ja kansainvälisiä kokemuksia koirista rintamalla.

Hyödynnän tutkimuksessani kokemushistoriaa tutkineen Reinhart Koselleckin teoriaa kokemuksesta. Kokemuksen tutkimisen tapoja on useita, mutta koska Koselleckin teoria liittyy sodan kokemuksen tutkimiseen, käytän sitä tutkimuksessani. Koselleck käsittelee sodan kokemushistoriaa artikkelissaan ”Der Einfluß der beiden Weltkriege auf das soziale Bewußtsein”, jossa hän pohtii sodan kokemukseen ja sen muotoutumiseen vaikuttavia *synkronisia* eli kokemushetkellä vaikuttavia ja *diakronisia* eli kokemushetken jälkeen vaikuttavia tekijöitä. Käytän näitä käsitteitä apuna tutkiessani, miten kokemuksen eri vaiheet näkyvät eri aikoina syntyneissä alkuperäislähteissä ja miten ne ovat vaikuttaneet kokemukseen. Lisäksi käytän Koselleckin käsitettä *odotushorisontti* (*horizon of expectation*), jonka hän esittelee teoksessaan *Futures' Past. On the Semantics of Historical*

Time (2004). Pohdin käsitteen avulla, miten kokijoiden odotus tapahtumasta vaikutti sen kokemukseen.

Kansainvälisesti sotahistoriaa on tutkittu uuden sotahistorian ja sodan kulttuurihistorian näkökulmasta runsaasti. Uusi sotahistoria, *New Military History*, syntyi 1960-luvulla poikkitieteelliseksi tieteenalaksi, jossa yhdistyvät sodan sosiaaliset, poliittiset, aatteelliset ja kokemukselliset ulottuvuudet.¹⁷ Uuden sotahistorian tutkimus ei rajaudu jäykästi sotiin, vaan ymmärtääkseen sota on tutkittava mitä tapahtui ennen sitä ja sen jälkeen. Huomiota on kiinnitettävä esimerkiksi sotaan johtaneisiin tapahtumiin ja käsityksiin tapahtumista sodan päätyttyä.¹⁸ Tutkimukseni kannalta tärkeimpiä uuden sotahistorian ja sodan kulttuurihistorian tutkimuksia ovat Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittama *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (2006), Ville Kivimäen *Murtuneet mielet* (2013), Ilona Kemppaisen *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana* (2006) sekä Eric J. Leedin klassikkotutkimus *No Man's Land. Combat & Identity in World War II* (1979).

Ihminen sodassa oli ensimmäisiä suomalaisia uutta sotahistoriaa käsitteleviä teoksia. Siihen kootut artikkelit käsittelevät erityisesti uhria ja uhrautumista, mutta teoksessa taustoitetaan lisäksi uuden sotahistorian tutkimussuuntauksen syntyä ja metodologisia kysymyksiä. Muita temaattisia kokonaisuuksia teoksessa ovat sotaan valmistaminen, sota ja sukupuoli sekä kansakunta ja sodan muistaminen. Hyödynnän sitä tärkeänä yleisteoksena, jossa esitellään tiiviisti mutta kattavasti suomalaisen uuden sotahistorian tärkeimpiä linjoja sekä suuntauksia ja käsitellään tutkimukseni kannalta tärkeitä aiheita kuten sodan kokemushistoriaa.

Hyödynnän Ville Kivimäen tutkimusta *Murtuneet mielet* (2013) tutkiessani sotakoirien merkitystä sotilaiden henkiselle kestävyydelle ja psyykelle sekä sodan kokemuksille. *Murtuneet mielet* perustuu Kivimäen väitöskirjaan *Battled Nerves. Finnish Soldiers' War Experience, Trauma, and Military Psychiatry, 1941–44* (2013), jossa Kivimäki tutki suomalaissotilaiden traumaattisia sotakokemuksia ja sitä, miten sotilaat pyrkivät tulemaan toimeen henkisten taakkojensa kanssa. Hyödynnän tutkielmassani kuitenkin teosta *Murtuneet mielet*, koska siinä Kivimäki käsittelee myös talvisotaa ja se on siten tutkimukselleni hyödyllisempi. Kivimäki käsittelee tutkimuksessaan muun muassa sotilaiden pien- ja

¹⁷ Bourke 2006, 21. Uuden sotahistorian tai uuden militäärihistorian luonteesta, nimeämisestä ja tarkoituksesta ks. Kinnunen & Kivimäki 2006 15–17.

¹⁸ Kinnunen & Kivimäki 2006, 9.

primääriryhmiä sekä aseveljeyttä, *communitasta*, ja hänen tutkimustuloksensa sotilaiden muodostamista ryhmistä ovat sovellettavissa sotakoirien merkityksen tutkimukseen. Kivimäen tutkimuksen avulla on mahdollista pohtia sotakoirien merkitystä sotilaiden henkisen selviytymisen kannalta.

Eric J. Leedin käsittelee tutkimuksessaan *No Man's Land. Combat & Identity in World War I* saksalaisten, ranskalaisten, englantilaisten ja yhdysvaltalaisien etulinjan sotilaiden sotakokemusta. Ensimmäinen maailmansota oli ensimmäinen moderni sota, ja totaalinen sota vaikutti syvästi miehiin, jotka sotivat rintamalla. Leed käsittelee muun muassa sodan traumaattista luonnetta, kuolemaa ja sotilaiden aseveljeyttä, jotka kytkevät hänen tutkimuksensa ja sen tulokset omaani siitä huolimatta, että Leedin tutkimus sijoittuu ensimmäiseen maailmansotaan. Erityisen merkillepantavaa hänen tutkimuksessaan on sotilaiden yhteinen kokemus, aseveljeys sekä kokemuksesta kertominen, ja hyödynnän näitä ajatuksia tutkiessani sotilaiden ja sotakoirien muodostamaa yhteisöä.

Ilona Kemppaisen väitöskirja *Isänmaan uhrin* on puolestaan tutkimus suomalaisen sotilaan sankarikuolemasta. Niin kuin monessa muussakin maassa, myös Suomessa kuolemaa isänmaan puolesta pidettiin kunniakkaimpana kuolemana. Vaikka Kemppainen tutkii ihmisten, erityisesti miehen eli sotilaan sankarikuolemaa, ovat hänen ajatuksensa ja tutkimustuloksensa sovellettavissa sotakoiran antaman uhrin tutkimukseen. Kemppainen on käsitellyt tutkimuksessaan tunteiden historiaa ja hyödyntänyt yhtenä metodina diskurssianalyysiä, joten hänen tutkimuksensa lähestymistapa on hyvin samanlainen kuin omassani.

Ryan Hedigerin toimittamassa teoksessa *Animals and War. Studies of Europe and North America* (2013) käsitellään monipuolisesti eläinten ja ihmisten välistä suhdetta sodissa. Sen näkökulma aiheeseen on poikkeuksellisen tieteellinen, ja teokseen kootuissa artikkeleissa käsitellään aihetta muun muassa sosiologian, historian ja antropologian menetelmin. Teos koostuu kahdesta osasta: ensimmäisessä käsitellään eläimiä sodissa, ja toisessa pohditaan eläinten representaatiota ja sotaa. Teos on tervetullut lisä kovin ihmiskeskeisen sodan tutkimuksen kentälle, ja hyödynnän sitä käsitellessäni koirien arvoa ja arvostusta, niiden toimintaa ja kohtelua sodissa. Tutkimukseni kannalta tärkeimmät artikkelit teoksesta ovat Hedigerin kirjoittama johdanto, jossa hän pohtii muun muassa sitä, miten sota vaikuttaa ihmisten ja eläinten väliseen suhteeseen, Janet M. Algerin ja Steven F. Algerin artikkeli maskottikoirista, Riitta-Marja Leinosen artikkeli suomenhevosesta talvi- ja jatkosodassa

sekä Hilda Keanin artikkeli sotiin osallistuneiden eläinten muistamisesta ja muistomerkeistä.

1.3 Alkuperäislähteet ja aineiston käsittely

Tutkimukseni laaja ja monipuolinen aineisto tekee mahdolliseksi aiheen moniulotteisen tutkimisen. Aineistoni koostuu *Suomen koirat sodassa ja rauhassa* -teokseen (1999) koostusta muistitietoaineistosta, neljästä sotakoiria käsittelevästä romaanista (vuosilta 1942–1974), taistelulentäjä Joppe Karhusen muistelmista *Taistelulentäjän muistelmat* (1998), SA-kuva-arkiston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston sota-koira-aiheisista valokuvista, neljästä jatkosodan aikaisesta sotapäiväkirjasta ja Puolustusvoimien julkaisemasta kolmiosaisesta *Sotakoiraoppaasta* (1942–1945). Tärkeimmät lähteeni ovat muistitietoaineisto ja romaanit, ja täydennän analyysiä hyödyntämällä valokuvia ja sotapäiväkirjoja. *Sotakoiraopasta* hyödynnän pohtiessani koirien ja ohjaajien koulutusta, joka oli heidän välisensä suhteen perusta.

Uma Aaltosen ja Kaija Unholan toimittamaan teokseen *Suomen koirat sodassa ja rauhassa* on koottu koiramuistoja 1900-luvulta. Kirjan kuudesta osassa kolmessa käsitellään koiria sodassa: osaan ”I Sodan koiramuistot – muistojen koirat” on koottu veteraanien, lottien ja koiransa sotaan luovuttaneiden kertomuksia, osassa ”II Suomen armeija ja koirat” kirjoittajat kertovat koirien roolista armeijassa ja osaan ”IV Sodan koirat kirjoissa” on koottu katkelmia kirjoista, joissa esiintyy koiria. On epäselvää, onko muistitieto koottu haastatteleamalla vai ovatko muistelijat saaneet vapaasti kirjoittaa heille tärkeistä aiheista, mutta joka tapauksessa suhtaudun teksteihin muistitietona.

Käyttämäni romaanit ovat Eero Kivirannan *Sotatoverit. Kertomuksia sotakoirista ja -hevosta* (1942), Joppe (Jorma) Karhusen *Koiria sotapolulla. Sotakoiratarinoita Vieran korpitaisteluista ja partisaanien takaa-ajoista jatkosodan päiviltä* (1967), T. A. (Toivo Armas) Engströmin *Sotakoira Pohjan Ricky* (1971) ja Uula Aapan (oikealta nimeltään Akseli Olli Väänänen) *Sotakoiria partioretkellä* (1974). Ne ovat ainoat sotakoirista kertovat romaanit, jotka olen löytänyt etsiessäni aineistoa tutkimukseeni. Kaikki kirjoittajat ovat olleet rintamalla: Kiviranta palveli ilmavoimissa TK-miehenä, eversti evp. ja Mannerheim-ristin ritari Karhunen oli taistelulentäjä, Aapa oli majuri ja Engströmin sotilas-arvosta tai tehtävistä en ole löytänyt mainintoja.¹⁹

¹⁹ Engström, T. 1971 (1944), 58; Pölönen, Pekka J.: Rajamajuri A. O. Väänänen – kirjailija Uula Aapa. *Rajamme vartijat* 4/1977; Kuolleita: Toimittaja Eero Kiviranta. *Helsingin Sanomat* 9.6.1989; Karhunen 1998.

Romaanien kertomuksissa kerrotaan sotakoirien ja koiranohjaajan välisestä suhteesta ja koirien toiminnasta rintamalla, kuten esimerkiksi niiden sankariteoista. Useassa kertomuksessa käsitellään sotakoirien ja sotilaiden haavoittumista ja kuolemaa. *Sotakoira Pohjan Ricky* on kirjoista kaunokirjallisin, sillä se on kirjoitettu Rickyn itsensä ja muiden sotakoirien näkökulmasta. Muissa kirjoissa on kaikkietävä kertoja.²⁰ Romaanit ovat tyypiltään melko kepeää seikkailukirjallisuutta, mikä oli sotaromaaneille ja poikien seikkailukirjallisuudelle tyypillistä.²¹ Romaaneissa käsitellään vain paikoittelen vakavia aiheita kuten haavoittumista ja kuolemaa.

Puolustusvoimien laatiman *Sotakoiraoppaan* kolme osaa ilmestyivät vuosina 1942, 1943 ja 1945. Oppaassa Puolustusvoimat esittelee eri sotakoiratyyppisiä ja kertoo sotakoiran ja koiranohjaajan koulutuksesta sekä koirien ruokinnasta ja varustuksesta. Käytän opasta käsitellessäni Puolustusvoimien suhtautumista sotakoiriin sekä sitä, millainen oli Puolustusvoimien käsitys ja ajatus sotakoirien ja koiranohjaajien välisestä suhteesta.

Kansallisarkiston Digitaaliarkistoon on digitoitu neljä sotapäiväkirjaa, joissa kerrotaan sotakoira-toiminnasta. Ne ovat 7. Divisioonan Sotakoiraosaston päiväkirja, Viestipataljoona 13. Sotakoira-tarhan päiväkirja sekä Viestipataljoona 16. Sotakoira-joukkueen kaksi päiväkirjaa. Päiväkirjoja on pidetty vuosina 1943–1944. Viralliset sotapäiväkirjat kertovat joukkojen liikkeistä, toiminnasta ja johtamisesta sodan aikana. Kansallisarkistoon säilyttämissä sotapäiväkirjoissa on kuitenkin puutteita, sillä kaikki laaditut sotapäiväkirjat eivät ole saapuneet Kansallisarkistoon ja päiväkirjoja on myös tuhoutunut. Virallisia sotapäiväkirjoja tulkittaessa on myös huomioitava, että sota saattaa näyttää virallisissa päiväkirjoissa toisenlaiselta kuin yksityishenkilöiden päiväkirjoissa. Sotapäiväkirjaa tutkiessa on otettava huomioon, kuka päiväkirjaa on pitänyt ja kuinka lähellä tapahtumia hän on ollut.²²

Sotapäiväkirjojen täyttämiseen annetuissa ohjeissa päiväkirjoihin kehoitettiin merkitsemään ”tarkat tiedot kaikesta toiminnasta” kronologisessa järjestyksessä sekä huomiot esimerkiksi mielialoista, terveydentilasta ja majoitusoloista. Sotapäiväkirjat olivat salaisia asiakirjoja, ja alkuperäiset sotapäiväkirjat lähetettiin Sota-arkistoon. Puhtaaksi kirjoitetut

²⁰ Talvisodan aikaan sotakirjoja ilmestyi runsaasti. Jatkosodasta kirjoitettiin myös kirjoja, mutta niitä sensuroitiin tehokkaammin kuin talvisodassa, ja siksi niiden julkaisu usein viivästyi. Jatkosodan edetessä kiinnostus sotakirjallisuuteen romahti, sillä aiheeseen oli väsyttynyt. Niemi 1988, 104.

²¹ Tepora 2007, 288–289; Pilke 2009, 298.

²² Ks. esim. 7. Divisioonan Sotakoiraosaston päiväkirja 1944–1944, 5824; Viestipataljoona 13:n Sotakoira-tarhan päiväkirja 1943–1944, 24993; Tuunainen 2006, 197–200.

sotapäiväkirjat jätettiin esikunnalle tai yksikölle ja luovutettiin Sota-arkistoon. Hyvin pidettyjen sotapäiväkirjojen ajateltiin tarjoavan tuleville sukupolville arvokasta tietoa sotaajasta. Käytännössä sotapäiväkirjojen lähdearvossa on kuitenkin suuria eroja, sillä vain harvoja sotapäiväkirjoja on pidetty yhtä tarkasti kuin ohjeissa on kehoitettu ja heikoimmillaan päiväkirjat ovat hajanaisia paperinippuja. Sotapäiväkirjat kertovat ennen kaikkea siitä, millainen käsitys laatijalla oli tapahtumista, ja esimerkiksi kiihkeässä hyökkäysvaiheessa merkinnät voivat olosuhteiden vuoksi olla melko hätäisiä.²³

Suomen armeijan kuvatietokanta SA-kuva-arkistoon on koottu tiedostuskomppanian TK-miesten²⁴ ottamia sodanaikaisia valokuvia, ja olen löytänyt kuva-arkistosta 420 koira-aiheista valokuvaa.²⁵ Kokonaisuudessaan SA-kuva-arkistossa on noin 160 000 valokuvaa.²⁶ TK-miehet ovat pääasiassa kuvanneet sotakoiria toiminnassa, mutta joukossa on myös kuvia maskottikoirista tai sotakoirista sotilaiden kanssa. Kuva-aineisto on tutkimukseni kannalta tärkeä erityisesti maskottikuvien vuoksi, sillä maskotteja ei ole juuri mainittu kirjallisissa alkuperäislähteissä. Kokonaiskuvan muodostamisen kannalta on tärkeää tietää, millaista kuva-aineistoa arkistossa on, mutta en käsittele kaikkia sotakoira-aiheisia valokuvia tutkimuksessani. Olen valinnut arkistosta seitsemän valokuvaa, joissa näkyy jollain tavalla sotakoirien ja sotilaiden välinen suhde, esimerkiksi kiintymys. Näiden kuvien kautta hahmottelen sitä, miten virallisissa kuvissa näkyy sotakoirien merkitys.

Myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa on sotakoira-aiheisia kuvia. Kuvia on yhteensä 18, ja ne on ottanut Unio Hiitonen. Hiitonen oli rintamalla niin talvi-, jatko- ja Lapin sodassa, ja hän kuvasi sodassa omaksi ja tovereidensa iloksi pyrkien taltioimaan rintamaelämän sellaisena kuin hän sen koki. Hän on kuvannut sotakoira Tellua, jonka hän ilmeisesti omisti.²⁷ Tellusta otetut valokuvat poikkeavat SA-kuva-arkiston kuvista, sillä ne ovat epävirallisia valokuvia, ja Hiitonen on kuvannut Tellua lähinnä itsensä tai toisten sotilaiden kanssa leikkimässä, osana sotilaiden ryhmää. Olen valinnut tutkimukseeni käsiteltäväksi kolme kuvista, jotka löytyvät Hiitosen teoksesta *Rintamaelämää. Valokuvia sieltä jostakin 1939–1944*.

²³ Ks. esim. 7. Divisioonan Sotakoiraosaston päiväkirja 1944–1944, 5824; Viestipataljoona 13:n sotakoira-tarhan päiväkirja 1943–1944, 24993; Tuunainen 2006, 201–208.

²⁴ TK-komppania on lyhenne sanasta tiedotuskomppania. Jatkosodan aikana komppaniaa kutsuttiin tiedotuskomppaniaksi.

²⁵ Hakusanoilla ”sotakoira*”, ”koira*”, ”maskotti” ja ”mascot”.

²⁶ www.sa-kuva.fi. Jyri Paulaharjun ja Matti Uosukaisen mukaan TK-kuvia jopa yli 200 000. Paulaharju & Uosukainen 2000, 71.

²⁷ Hiitonen 1979, 5–6.

Käytän tutkimuksessani monipuolista, kirjavaa ja runsasta aineistoa, ja tutkimuksessani on kiinnostavaa, miten samanlaiset kertomukset koirien ja sotilaiden välisistä siteistä ja merkityksestä toistuvat eri lähdetyypeissä. Analysoin sekä kirjallista että kuvallista aineistoa kvalitatiivisin eli laadullisin metodein. Olen käynyt läpi kaikki käyttämieni romaanien kertomukset ja *Suomen koirat sodassa ja rauhassa* -teoksen muistitietoaineiston ja etsinyt aineistosta ystävyyttä ja kumppanuutta, iloa, kiitollisuutta, turvaa, maskotteja, pelkoa, haavoittumista, kuolemaa ja uhria käsittelevät kertomukset, muistelut ja kuvat. Lisäksi lähestyn aineistoani ristiinlukemalla sitä, kuten esimerkiksi Tiina Männistö-Funk on tehnyt väitöskirjassaan *Itse tehty moderni. Gramofoni, polkupyörä ja valokuvaus suomalaisten elämässä 1880-luvulta 1940-luvulle* (2014). Männistö-Funkin tutkimuksen keskeisiä lähteitä ovat sanomalehti- ja muistitietoaineisto, ja hän on käsitellyt lähteitään muun muassa vertaamalla aikalaiskertomuksia ja myöhemmin kirjoitettuja muistitietoaineistoja toisiinsa.²⁸ Etsin Männistö-Funkin tapaan lähteistäni kirjoittajien, muistelijoiden ja valokuvaajien jakamia merkityksiä ja kertomuksia, joista heidän todellisuutensa ja kokemuksensa rakentuivat sodassa ja sodan jälkeen.

Olen jakanut aineistoni kolmeen eri kertomustyyppiin, koska kertomuksina voi tarkastella kirjallisten ja suullisten muisteluiden lisäksi myös esimerkiksi visuaalista aineistoa.²⁹ Kertomustyyppien kautta hahmottelen sitä, mitä koirat merkitsivät sotilaille. Kaikissa käyttämässäni romaaneissa ja muisteluissa toistuvat tietyt puhutavat koirista: koiran merkitys toisaalta yksittäiselle koiranohjaajalle ja toisaalta sotilaiden muodostamalle ryhmälle, koiran herättämät positiiviset tunteet kuten ilo ja kiitollisuus sekä koiran menetyksen aiheuttamat tunteet. Ensimmäisenä kertomustyyppinä tarkastelen sotilaan ja koiran välistä kumppanuutta ja ystävyyttä, jotka näkyvät kertomuksissa koiranohjaajista ja sotakoirista. Toinen kertomustyyppi on koirien sotilaiden ryhmälle tuoma ilo ja turva sekä sotilaiden koiria kohtaan tuntema kiitollisuus. Kolmas kertomustyyppi on sotilaissa heränneet tunteet koiran haavoituttua ja mahdollisesti myös kuoltua sekä se, miten sotilaat muistelivat kuolleita koiria. Neljäs aineistossa näkyvä kertomustyyppi on toiminnallinen, eli kertomukset sodan arjesta ja toiminnasta kuten partiomatkoista. Toiminnallista kertomustyyppiä on kuitenkin vaikea rajata kolmen aiemmin mainitsemani kertomustyyppin ulkopuolelle, sillä se on erottamaton osa sotilaiden kokemia tunteita. Aineistossa sotilaat kokivat kaikki tunteet toiminnallisen kertomustyyppin puitteissa, ja siksi olen huomionut

²⁸ Männistö-Funk 2014, 25.

²⁹ Ukkonen 2000, 106.

toiminnallisen kertomustyypin lähinnä kokemuksen kontekstina enkä käsittele sitä erillään muista kertomustyypeistä.

Analysoin alkuperäislähteitä muistitietotutkimuksen ja valokuvien tutkimuksen metodein, sillä niiden kautta on mahdollista hahmottaa ja jäsenellä, mitä muistelijat ja kokemusten merkitsijät ja tallentajat ovat pitäneet tärkeänä ja tarpeellisena rekonstruoida.³⁰ Näiden metodien kautta avautuu siis sodan kokemus. Muistitietotutkimuksen avulla on mahdollista tavoittaa merkityksiä, jotka eivät välttämättä näy virallisissa asiakirjoissa.³¹ Sovellan sodan kokemuksen tutkimiseen muistitietotutkimuksen menetelmiä tarkoituksenani tuoda esiin muistelijoiden omat näkökulmat menneestä.³² Kansainvälisessä tutkimuksessa muistitiedosta käytetään käsitettä *oral history*, joka tarkoittaa haastattelumenetelmin tuotettuja, menneisyyttä käsitteleviä aineistoja. Käsite voidaan suomentaa joko suulliseksi historiaksi, muistitietotutkimukseksi tai muistitietohistoriaksi.³³ Suomalainen muistitietotutkimus poikkeaa *oral history*stä siinä, että se kattaa suullisen aineiston lisäksi kirjoitetun muistitietoaineksen,³⁴ jota siis käsittelem tutkimuksessani. Lähestyn alkuperäisaineistoani ymmärtävän muistitiedon lähtökohdista, jossa muistitietoa ja tutkimustulosta tulkitaan subjektiivisesti ja monimerkityksisesti.³⁵ Muistitietotutkimus kertoo enemmän tapahtumien merkityksistä kuin todellisista tapahtumista, mikä on muistitietotutkimuksen vahvuus.³⁶ Muistot siis kertovat, miten muistelijat kokivat ja tunsivat menneisyytensä.

Koska muistitietotutkimuksessa tutkitaan usein suullisesti tuotettuja muistoja ja käyttämäni alkuperäislähteet ovat kirjallisia, huomioin erot suullisesti ja kirjallisesti tuotetun muistitietoaineksen välillä. Kirjallisessa muistitietoaineksessa eivät näy esimerkiksi äänenpainot, tauot ja intonaatio sekä vuorovaikutuksellisuus. En voi tietää, miten kertoja on tarkoittanut tekstin tulkittavaksi.³⁷ En ole varma siitä, miten käyttämäni muistitietoaineisto on tuotettu: onko ne kerätty haastattelujen pohjalta vai ovatko muistelijat saaneet kirjoittaa vapaasti muistojaan koirista? Haastattelijan mahdollista läsnäoloa ei voi päätellä tekstistä, mikä voi luoda valheellisen kuvan muistojen yhteneväisyydestä.³⁸ En siis

³⁰ Fingerroos & Peltonen 2006, 10; Fingerroos & Haanpää 2006, 32.

³¹ Fingerroos & Haanpää 2006, 27; Salmi-Nikander 2006, 199.

³² Fingerroos & Haanpää 2006, 28; Kalela 2006, 75.

³³ Fingerroos & Peltonen 2006, 8.

³⁴ Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

³⁵ Fingerroos & Peltonen 2006, 10.

³⁶ Teräs 2000, 359; Portelli 2006.

³⁷ Teräs 2000, 361; Portelli 2006, 51–52.

³⁸ Portelli 2006, 61.

tiedä, onko haastattelija ohjannut muistelijan muistelua esimerkiksi ennalta laadituin kysymyksin. Koska haastattelijan läsnäoloa tekstissä ei näy, oletan, että muistelijat ovat saaneet vapaasti kirjoittaa itselleen tärkeistä aiheista ja siten jäsenellä muistojaan ja kerto- maansa itsenäisesti ilman haastattelijaa.

Sodan päättymisen ja muistitietoaineksen muodostumisen välillä on kulunut useita vuosikymmeniä. Muistot ovat saattaneet muuttua, jopa vääristyä, ja osa niistä on unohtunut. Portellin mukaan tällä on toisaalta etunsa, sillä muisti ei ole passiivinen säilytyspaikka, vaan vuosikymmenten kuluessa muistelijoiden muistot ovat saattaneet jäsenyä uudelleen selkeämmiksi.³⁹ Samaa ajatusta voin soveltaa käsittelemiini romaaneihin, sillä niistä viimeisin ilmestyi vasta noin 30 vuotta sotien jälkeen ja on todennäköistä, että käsitys kirjassa tosina esitetyistä tapahtumista on vuosien kuluessa muuttunut.

Kuvien merkitys yhteiskunnassa on suuri. Kuvat kiinnostavat ja ne välittävät monenlaisia merkityksiä, mutta valokuvien historia ja tutkimus on pitkään tarkoittanut lähinnä taidekuvien ja taidehistorian tutkimusta. Kuluneiden muutamien vuosikymmenten aikana kuvien tutkimukseen on kehittynyt kaksi tutkimussuuntausta: Saksassa *visual history* -tutkimussuuntaus ja anglosaksisissa maissa *visual studies* -oppiala, josta käytetään myös nimiä *visual culture* tai *visual culture studies*. Näille tutkimussuuntauksille on yhteistä se, että niissä käytetään tutkimusten alkuperäislähteinä kaikenlaisia kuvälähteitä ja visuaalisia aineistoja. Sen sijaan suomalaisessa historiantutkimuksessa valokuvia ei perinteisesti ole juuri käytetty lähteenä, vaikka valokuva voi olla yhtä arvokas ja kiinnostava kuin tekstilähde.⁴⁰

Valokuvaan historiantutkimuksen lähteenä tulee suhtautua samalla tavalla kuin muihinkin lähteisiin, eli valokuvien tulkitseminen edellyttää lähdekriittisyyttä. Toisaalta lähdekriittisessä tarkastelussa ei tule jättää huomiotta kuvan esteettistä arvoa ja sen katsojassa herättämiä tunteita. Valokuvien tutkimuksessa tapahtunut ikoninen käänne eli ajatus siitä, että valokuva ei ole neutraalin tiedon välittäjä on verrattavissa lingvistiseen eli kielelliseen käännteeseen, siis ajatukseen siitä, että kieli ei ole neutraali tiedon välittäjä.⁴¹ Kuvia voi käsitellä, muokata ja manipuloida, joten niihin ei tule suhtautua totuuden kertojina.

³⁹ Portelli 2006, 58.

⁴⁰ Kleemola 2016, 10–11, 16–17.

⁴¹ Kalela 2002, 89; Kleemola 2016, 10, 30.

Toisaalta kielen välittämät merkitykset liittyvät myös valokuvien tulkintaan, sillä valokuvia tutkittaessa on tutkittava sen yhteydessä mahdollisesti olevaa kuvatekstiä.⁴²

Sotapropagandakuvien eli tässä tapauksessa TK-komppanian TK-miesten ottamien valokuvien tulkinnassa on otettava huomioon vielä muita asioita. TK-miehet olivat jatkosodan aikana rintamakirjeenvaihtajia, joiden tehtävänä oli kuvata Suomen sotatoimia ja kertoa taisteluista kuvien lisäksi piirustusten ja kirjoitusten välityksellä. Toiminta oli siis käytännössä propagandaa, vaikka propaganda-sanankäyttöä vältettiin sen negatiivisena pidetyn sävyn takia. TK-miehet työskentelivät Päämajan Tiedotusosaston alaisina. TK-miehet toimivat pääasiassa rintamakirjeenvaihtajina, ja TK-valokuvaajat ja -piirtäjät olivat pikemminkin kirjeenvaihtajien avustajia. TK-toiminnan painopiste oli siis kirjallisuudessa tuotannossa, ei kuvallisessa. Kaikkia TK-miehiä ja heidän tuottamaansa aineistoa koskivat yhteiset säännöt ja tavoitteet. Kuvia myös lavastettiin, koska taisteluja oli käytännössä vaikeaa ja vaarallista kuvata.⁴³

Sotaa kuvasivat TK-miesten lisäksi tavalliset sotilaat, jotka olivat saaneet erikoisluvan valokuvaamiseen. Talvisodan alettua sotatoimialueella kuvaamisesta tuli luvanvaraista ja sotien aikana myönnettiin yhteensä noin 700 valokuvauslupaa, mutta sotaa kuvattiin toki myös luvatta eikä kuvauskielto ollut täysin ehdoton.⁴⁴ Yksittäisten sotilaiden ottamat filmit piti sääntöjen mukaan kehittää asemasodan aikana perustetuissa asemieskuvaamoissa, joissa tarkastettiin, että valokuvissa ei näy sellaisia asioita, jotka olisivat vaaraksi sodankäynnille. Esimerkiksi kuvat tunnistettavista taisteluasemista tuhottiin. Asemieskuvaamojärjestelmä oli kuitenkin hidas, ja siksi sotilaat lähettivät filmejä omaisilleen, jotka veivät ne edelleen kehitettäväksi.⁴⁵ Yksi näistä harrastelijakuvaajista oli Unio Hiitonen, joka kuvasi vuoden 1943 alkuun asti luvatta.⁴⁶

⁴² Kleemola 2016, 10, 33–34.

⁴³ Perko 1974, 9, 11, 24, 151–152. Päämajan propagandaosasto perustettiin syksyllä 1939, ja talvisodan päätyttyä tiedotustoiminta organisoitiin uudelleen. TK-komppanioiden tarkoitus oli lisäksi dokumentoida sodankäyntiä. Sensori valitsi julkaisukelpoiset kuvat. Ks. lisää Perko 1974.

⁴⁴ Kleemola 2014, 8–11. Harrastelijakuvaajien sodasta ottamia valokuvia on koottu Olli Kleemolan, Aake Kinnusen ja Virpi Kiviojan kokoamaan teokseen *Tuntemattomien sotilaiden albumi* (2014).

⁴⁵ Paulaharju & Uosukainen 2000, 71; Kleemola 2014, 11–12.

⁴⁶ Hiitonen 1979, 5.

2 Koiran ja sotilaan matka rintamalle

Palveluskoiratoiminta alkoi Suomessa vuonna 1908 tai 1909, kun ratsumestari Henrik Calonius hankki Helsingin poliisilaitokselle Suomen ensimmäiset poliisikoirat Saksasta, jossa poliisikoiratoiminta oli aloitettu vuonna 1903.⁴⁷ Talvisodan alkaessa palveluskoiratoiminta oli siis kestänyt vasta kolmisenkymmentä vuotta. Tässä luvussa käsittelen suomalaisen palvelus- ja sotakoiratoiminnan alkua sekä sotakoirien ja koiranohjaajien koulutusta, joka oli sotakoiratoiminnan perusta. Käsittelen, millaisia vaatimuksia sotakoirille ja koiranohjaajille asetettiin ja miten Puolustusvoimat suhtautui sotakoiran ja koiranohjaajan väliseen suhteeseen.

2.1 Suomalainen palveluskoiratoiminta

”Poliisikoiraharrastus” eli palveluskoiratoiminta herätti sen alettua paljon huomiota ja levisi erityisesti Helsingissä nopeasti ja vakiintui muuallakin Suomessa vähitellen. Anneli Mäkelä-Alitalon mukaan palveluskoiratoiminnan alkamiseen Suomessa vaikutti tarve suojata laillinen yhteiskuntajärjestys ensimmäisen maailmansodan, Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeisenä aikana. Toisaalta palveluskoiraharrastus oli miehille oiva tapa viettää vapaa-aikaa, ja koirat kiinnostivat myös yleisöä.⁴⁸

Yksi palveluskoiratoiminnan ideoijista ja organisoijista oli saksalaissyntyinen eläinlääketieteen tohtori Johan Brüning. Hän suositteli palveluskoirien käyttöönottoa muun muassa poliiseille ja armeijalle, ja tammikuussa 1918 Brüning alkoi toden teolla järjestää palveluskoiratoimintaa Suomeen. Suomen ensimmäinen sotakoirakoulu toimi Brüningin kesäasunnolla Savonlinnan seudulla, missä Brüning kasvatti ja koulutti sotakoiria valkoisten käyttöön. Ensimmäiset sotakoirat, neljä saksanpaimenkoiraa ja kaksi dobermann-pinscheriä, ehtivätkin sisällissodan rintamalle lyhyesti ennen sodan päättymistä. Toiminta oli vielä epävirallista, sillä Suomen armeijaan ei ehditty perustaa virallista sotakoiraosastoa ennen sodan loppua. Toiveena kuitenkin oli, että sotakoiratoiminnan kehittämistä jatkettaisiin, ja sotakoiratoiminnan kehittäjiksi ryhtyivät Suomen Kennelklubi, armeija ja suojeluskunnat.⁴⁹

⁴⁷ Mäkelä-Alitalon mukaan koirat hankittiin vuonna 1908, kun taas Kodiksen mukaan koirat hankittiin vuonna 1909. Mäkelä-Alitalo 1998, 35, 48; Kodis 1999, 106.

⁴⁸ Mäkelä-Alitalo 1998, 36, 48.

⁴⁹ Mäkelä-Alitalo 1998, 48–49; Kodis 1999, 107; Kennelklubi on nykyiseltä nimeltään Kennelliitto.

Armeijakoiratoiminta lähti käyntiin 1920-luvulla, ja sitä kehitettiin saksalaisten oppien mukaan.⁵⁰ Rajavartiolaitoksella työskennellyt Torsten Raita hankki vuonna 1920 Brünin-giltä Suomen ensimmäisen rajavartiokoiran, 1,5-vuotiaan saksanpaimenkoirauros Caesarin, joka sai myöhemmin ärhäkkyytensä vuoksi lempinimen Lapin kauhu.⁵¹ Vuonna 1921 Helsinkiin perustettiin Suomen Armeija-Koira Yhdistys, joka kokosi yhteen palveluskoirarotujen kasvattajia ja kouluttajia. Puolustusvoimien sotakoiratoiminta alkoi virallisesti vuonna 1923, kun Tanskasta lahjoitettiin Suomeen kaksi saksanpaimenkoiraa, uros Björn ja narttu Asta. Hämeenlinnaan perustettiin 25–30 koiran sotakoiratarha vuonna 1924. Tarhan nimi muutettiin Sotakoirakomppaniaksi vuonna 1934 ja edelleen Sotakoirakouluksi talvisodan alettua. Myös suojeluskunnat olivat aktiivisia koiraharrastuksessa, ja 1920-luvun alussa Helsinkiin perustettiin Sotakoirasuojeluskunta. Suomen armeijaan perustettiin sotakoirakomppania jääkäriprikaatin oheen 1920-luvun loppupuoliskolla. Palveluskoiraharrastus vaikuttaa päällisin puolin olleen melko sirpaleista, mutta tosiasiaa nämä eri harrastajat tekivät tiivistä yhteistyötä toistensa kanssa.⁵²

Palveluskoiraharrastus yhtenäistyi 1930-luvulla itsenäisen Palveluskoiraliiton perustamisen myötä. Siinä oli heti alussa mukana kuusi armeija- ja palveluskoiraharrastajien yhdistystä. Armeijan yleisesikunnan sotakoiraupseeri Gustaf Degerstedtin aloitteesta perustettiin Palveluskoiraosasto vuonna 1932. Palveluskoiraosasto teki yhteistyötä Kennelklubin kanssa, ja 1930-luvulla Suomessa järjestettiin palveluskoirakokeita ja -näyttelyitä. Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästä hauskanpidosta, vaan palveluskoiraharrastus oli yksi tapa varautua sotaan. Palveluskoiratoiminta taantui 1930-luvun loppua kohden. Mäkelä-Alitalon mukaan harrastusinnon vähenemiseen johtaneet syyt ovat epäselvät, mutta toiminnan taantumisessa lienee ollut syynä harrastajien ajanpuute sekä Palveluskoiraliiton synty ja liittyminen Kennelliittoon.⁵³

Talvisodassa koiria oli käytössä noin 70, ja ne toimivat lähinnä viesti- ja vartiokoirina. Kokemukset sotakoirien käytöstä olivat enimmäkseen negatiivisia, koska talven ankarien olosuhteiden vuoksi koirien toiminta oli vaikeaa, ja lisäksi kokemus sotakoiratoiminnasta oli vähäistä. Jatkosota olikin sotakoiratoiminnan kannalta tärkeintä aikaa, ja koirien

⁵⁰ Mäkelä-Alitalo 1998, 167.

⁵¹ Karhunen 1967, 7–8; Kodis 1999, 107. Caesarin kuva on liitteessä 1.

⁵² Mäkelä-Alitalo 1998, 49, 51–52; Kodis 1999, 106–108.

⁵³ Mäkelä-Alitalo 1998, 126–130, 135–136.

määrä oli talvisotaan verrattuna yli kymmenkertainen, sillä koiria oli käytössä 856. Koirien määrän huomattavasta lisääntymisestä huolimatta tämäkin oli liian vähän, ja on arvioitu, että koiria olisi tarvittu noin 2 000.⁵⁴

Koska Puolustusvoimat oli kasvattanut ja kouluttanut sotakoirista vain pienen osan, koiria oli hankittava lisää suojeluskunnilta ja yksityishenkilöiltä vuosien 1939–1944 aikana.⁵⁵ Suojeluskuntien kasvattamia koiria pidettiin hyvin koulutettuina ja valmiina palvelukseen, ja siksi halutuimmat koirat olivat niiden kasvattamia.⁵⁶ Osa yksityishenkilöistä luovutti koiransa sotaan vapaaehtoisesti, osa koirista piti ottaa väkisin pakko-ottoina. Eräs koiran vapaaehtoisesti sotaan luovuttanut oli Katri Sillantie, jonka sisko Eila on muistellut koiran lähettämistä sotaan. Katri Sillantie omisti saksanpaimenkoira Marjaniemen Markun, joka lähetettiin jatkosotaan partiokoiraksi. Luovutuksen hetki oli haikea: Eila ja hänen pikkuserkkunsa saattoivat Markun junaan ja sujauttivat sen mukaan pienen pullon maitoa, jonka he ohjeistivat vastaanottajaa antamaan Markulle naistenhuoneessa piilossa muiden katseilta. Markku selvisi sodasta hengissä ja sai lopulta Mannerheimin allekirjoituksella varustetun kunniakirjan kiitokseksi suorituksistaan.⁵⁷

Kertomus sotaan lähetetystä Markusta on ainoa aineistostani löytyvä kertomus koiran luovuttamisesta sotaan, vaikka on todennäköistä, että myös T. A. Engström luovutti saksanpaimenkoiransa Rickyn vapaaehtoisesti sotaan. On luultavaa, että koiransa sotaan vapaaehtoisesti lähettäneet halusivat auttaa maataan sotaponnisteluissa mahdollisuuksien mukaan ja halusivat siksi lähettää koiransa rintamalle. Koiran lähettäminen sotaan ei ole välttämättä ollut samanlainen vastoinikäyminen kuin maataloustöissä tarvittavan hevosen lähettäminen sotaan.⁵⁸

Vapaaehtoisesti luovutettuja koiria oli 562, joista rintamalle kelpasi 319. Pakko-ottoina otettiin 312 koiraa, joista rintamalle kelpasi 162. Enemmistö yksityishenkilöiltä otetuista koirista toimi partiokoirina ja vartiossa, ja vain neljää koiraa käytettiin viestikoirina ja

⁵⁴ Mäkelä-Alitalo 1998, 170; Kodis 1999, 108. Talvisodan alkaessa vuonna 1939 Suomessa arvioitiin olevan noin 100 000 koiraa. Tähän lukuun on laskettu mukaan ne 95 300 koiraa, joista maksettiin veroa, ja sekarotuiset koirat, joista ei maksettu veroa. Suomen Kennel-Liiton Julkaisu 1939, 100–101.

⁵⁵ Esimerkiksi Yhdysvalloissa perustettiin vapaaehtoisjärjestö Dogs for Defense pian sen jälkeen, kun Yhdysvallat oli liittynyt sotaan. Järjestön jäsenet uskoivat vakaasti koirien olevan hyödyksi maanpuolustuksessa. Alger, J. & Alger, S. 2013, 81. Puolustusvoimat kasvattaa yhä osan tarvitsemistaan sotakoirista kennelnimellä SA; koiria on yhteensä noin 130. Sotakoirat. Suomen Kennelliitto. <https://www.kennelliitto.fi/koirat/hyotykoirat/virkakoirat/sotakoirat>

⁵⁶ Mäkelä-Alitalo 1998, 170–171.

⁵⁷ Sillantie 1999, 54–55. Käsittelen sotakoirien palkitsemista tarkemmin luvussa 5.3.

⁵⁸ Ks. Leinonen 2013, 130.

yhtä lääkintäkoirana. Yksityishenkilöiltä otetut, henkiin jääneet koirat palautettiin omistajilleen jatkosodan päätyttyä, jolloin sotakoiraopas lakkautettiin.⁵⁹ Koiria oli tosin kaatunut, kadonnut ja karannut sodan aikana, joten kaikki koirat eivät koskaan palanneet koiteihinsa. Puolustusvoimille lahjoitettiin sodan päätyttyä 19 sotakoira.⁶⁰ Osa koirista saatettiin myydä sodan jälkeen eteenpäin. Näin kävi esimerkiksi partiokoira Kimille, jonka omistivat Hanna Karijärvi ja hänen miehensä. Lapin sodan päätyttyä Kimin ohjaaja oli myynyt Kimin mutta kirjoittanut katumapäälle tultuaan Karijärville ja kertonut, minne Kimi oli myyty.⁶¹

2.2 Sotakoiran ja koiranohjaajan koulutus

Onnistuneen sotakoiraopas toiminnan perusta oli hyvä suhde koulutetun, osaavan koiranohjaajan ja tottelevaisen sotakoiran välillä. *Sotakoiraopas* käsittelee sotakoiraopas koulutusta, eri sotakoiraopas tyyppisiä, koirien hoitoa sekä koiranohjaajan ja sotakoiran välistä suhdetta. Oppaan ensimmäinen osa esittelee sotakoiraopas tyyppit, kertoo koirien koulutuksesta, sotakoiraopas soveltuvien koirien luonteesta sekä määrittelee, millainen sotilas sopii sotakoiraopas ohjaajaksi. Lisäksi ensimmäinen osa esittelee välineistöä. Toinen ja kolmas osa käsittelevät tarkemmin jokaisen sotakoiraopas tyyppin koulutusta ja sotakoiraopas huoltoa.

Puolustusvoimat koulutti sotakoiraopas lähinnä palveluskoiraopas rotuihin luettavia saksanpaimenkoiraopas, mutta sotakoiraopas toimi myös esimerkiksi muutama airedalenterrieri. *Sotakoiraopas* ensimmäisessä osassa palveluskoiraopas roduista luettiin lisäksi suursnautserit, rottweilerit, dobermannit ja bokserit.⁶² Saksanpaimenkoiraopas todettiin sopivan kaikkein parhaimmin pohjoisen kylmään ilmastoon paksun ja tuuhean karvansa vuoksi sekä siksi, että sen oli havaittu olevan sopiva palvelustehtäviin.⁶³ Saksanpaimenkoiraopas ovat luonteeltaan hyvähermoisia, itsevarmoja ja tarkkaavaisia, ja ne sietävät hyvin stressiä. Tämän vuoksi ne sopivat monipuolisiin palveluskoiraopas tehtäviin.⁶⁴

Airedalenterrieri on kookkain terrierirotu, ja hyvän hajuaistinsa vuoksi sitä käytetään muun muassa jälkikoiraopas. Luonteeltaan airedalenterrierit ovat itsevarmoja, älykkäitä,

⁵⁹ Mäkelä-Alitalo 1998, 170–172; Kodis 1999, 109.

⁶⁰ Kodis 1999, 109.

⁶¹ Karijärvi 1999, 65.

⁶² Oppaassa suursnautserit mainitaan muodossa ”suur-schauzerit” ja dobermannit ”dobermann-pinscherit”.

⁶³ Ekberg & Winter 1942, 7, 10. Kuvat roduista liitteessä 2.

⁶⁴ Saksanpaimenkoiraopas rotumääritelmä. Suomen Kennelliitto. <https://www.kennelliitto.fi/files/saksanpaimenkoirat>

rohkeita ja ystävällisiä.⁶⁵ Suursnautserit ovat lujahermoisia, valppaita ja pelottomia koiria.⁶⁶ Rottweilerit ovat älykkäitä, tottelevaisia ja työskentelynhaluisia, ja lisäksi ne ovat itsevarmoja, pelottomia ja voimakkaita. Tämän vuoksi rottweiler on perinteinen palveluskoirarotu.⁶⁷ Dobermannit ovat niin ikään temperamentiltaan eloisia, rohkeita, valppaita ja itsevarmoja.⁶⁸ Myös bokserit ovat rohkeita, teräviä, iloisia ja voimakkaita, joten ne sopivat monipuolisesti palveluskoiriksi.⁶⁹

Suomessa koiria koulutettiin toimimaan partioitehtävissä, vartioimaan, viemään viestiä sekä vetämään kuormia tai etsimään loukkaantuneita sotilaita. Partiokoiria koulutettiin eniten, sillä ne olivat usein korvaamaton apu raskaassa partio toiminnassa. Partio toiminta oli pääasiassa tiedustelua, mutta siihen liittyi esimerkiksi tuhoamis- ja häirintätehtäviä. Tällaisissa tehtävissä partiokoirat muun muassa jäljestivät kaukopartiomiesten apuna tai varoittivat vihollisesta.⁷⁰ Erityisesti kaukopartio toiminta oli sotilaille fyysisesti ja henkisesti raskasta, ja jatkosodassa tultiin siihen tulokseen, että kaikista koirien tehtävistä niistä oli eniten hyötyä partiomatkoilla.⁷¹ Esimerkiksi vihollisen tai miinan ennen ihmistä huomaava koira oli elintärkeä ja korvaamaton apu sotilaille. Suomalaisen rajakoira toiminnan uranuurtaja Torsten Raita painotti ohjaajan ja partiokoiran välistä ymmärrystä: ” – Moitteeton partio toiminta perustuu yksinomaan kuljettajan ja koiran väliseen yhteisymmärrykseen sekä ehdottomaan ja tinkimättömään tottelevaisuuteen, jota on harjoiteltu määrätyn koulutusohjelman avulla.”⁷²

Viestikoirien tehtävänä oli viedä viestiä kahden pisteen välillä erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa ihmiset esimerkiksi hankalien olosuhteiden vuoksi tai viestiyhteyden katkettua estyivät välittämästä viestiä paikasta toiseen. Viestikoiralla oli kaksi tai useampi ohjaaja, joiden välillä koira kulki noin yhdestä viiteen kilometriin mittaista matkaa. Viesti laitettiin koiran kaulapannassa olevaan vedenpitävään kaulaimeen.⁷³ Viestikoiraa koulutettaessa oli huolehdittava, että koira kiintyi yhtä lujasti kaikkiin ohjaajiinsa.⁷⁴

⁶⁵ Airedalenterrierin rotumääritelmä. Suomen Airedalenterrieriyhdistys. <https://www.airedalenterrieri.fi/airedalenterrieri/rotumaaritelma/>

⁶⁶ Suursnautseri. Suomen SuursnautseriKerho ry. <https://www.suursnautseri.fi/suursnautseri/>

⁶⁷ Rottweilerin rotumääritelmä. Suomen Rottweileryhdistys – Finlands Rottweilerförening ry. <http://www.rotweiler.fi/rotu/rotumaaritelma/>

⁶⁸ Dobermannin rotumääritelmä. Suomen Dobermanniyhdistys – Finlands Dobermannförening ry. <https://www.sdy.fi/rotu/rotumaaritelma/>

⁶⁹ Bokseri. Suomen Bokseriyhdistys. <https://www.bokseriyhdistys.fi/bokseri>

⁷⁰ Ekberg & Winter 1942, 7–8.

⁷¹ Mäkelä-Alitalo 1998, 144, 169; Lehtonen 2016, 215–216.

⁷² Karhunen 1967, 13.

⁷³ Ekberg & Winter 1942, 7–8.

⁷⁴ Ekberg & Winter 1945, 10.

Lääkintäkoirat auttoivat etsimään haavoittuneita joko lääkintämiesten apuna tai sitten itsenäisesti alueilta, jotka lääkintämiehet olivat jo tutkineet mutta joilla oletettiin yhä olevan esimerkiksi tajuttomia haavoittuneita. Lääkintäkoirat opetettiin ilmaisemaan haavoittuneet ottamalla suuhunsa kaulapantaan kiinnitetyn ilmaisemislipukkeen ja ohjaamalla sitten ohjaajansa haavoittuneen luo. Kuolleet lääkintäkoirat jättivät huomiotta. Vartiokoirat opetettiin puolestaan ilmaisemaan vihollinen vartiomiehen kanssa liikkueessaan tai hyökkäämään vihollisten kimppuun. Vartiokoirat olivat erityisen hyödyllisiä vilkkaiden kulkuyhteyksien, kuten siltojen tai rakennelmien, kuten vankileirien tai varastojen läheisyydessä. Kaikkein vähiten käytettiin vetokoiria, joita hyödynnettiin ahkioiden vetämisessä joko yksin tai pareittain. Vetokoiriksi valittiin suurikokoisia, voimakkaita ja terveitä koiria. Tarvittaessa muut sotakoiratyypit saattoivat toimia vetokoirina, vaikka muuten koiria ei saanut käyttää muissa tehtävissä kuin niissä, mihin ne oli koulutettu.⁷⁵

Kaikkein tärkeintä koiran koulutuksessa oli tottelevaisuuskoulutus, eli eteenmenon, luoksetulon, seuraamisen, paikallaan pysymisen ja maahanmenon harjoittelu, joita harjoiteltiin käsimerkein. Lisäksi koirat opetettiin jäljestämään, ilmaisemaan vihollinen pitkänkin matkan päästä sekä tunnistamaan ansalangat ja miinat. Koirat opetettiin myös olemaan koskematta mihinkään, edes maasta löytyneeseen ruokaan niiden oman turvallisuuden vuoksi.⁷⁶

Koirien koulutus perustui koiran luonteen ja perusviettien ymmärtämiseen. Mikä tahansa koira ei soveltunut sotakoiraksi, vaan koulutettavaksi valittiin ”vilkkaita ja iloisia” koiria, jotka olisivat samalla sopivan vastaanottavaisia, oppimiskykyisiä ja rauhallisia. Kaltoin kohdellusta koirasta saattoi kouluttaa sotakoiran, jos sen luottamus saatiin voitettua ja kouluttajana oli taitava koiranohjaaja. Sen sijaan ”vihaisesta, petollisesta tai salakavalasta” koirasta ei missään nimessä voinut tulla sotakoiraa. Fyysisesti koiran oli oltava rakenteeltaan sopusuhtainen ja terve. Rakenteeltaan liian raskaita koiria ei hyväksytty koulutukseen, mutta koiran liikalihavuudella tai -laihuudella ei ollut merkitystä, koska oikealla ruokinnalla koira oli mahdollista saada hyvään fyysiseen kuntoon. Lisäksi jokaiselle sotakoiratyypille oli eri vaatimuksia: esimerkiksi partiokoiran oli oltava varma, kestävä ja valpas ja viestikoiralla oli oltava hyvä paikallismuisti ja erittäin hyvä hajuaisti.⁷⁷

⁷⁵ Ekberg & Winter 1942, 9–11. Tiedossani ei ole, miten Puolustusvoimat menetteli, jos esimerkiksi partiokoiria kaatui paljon. Todennäköisesti jo rintamalla olevia sotakoiria ei koulutettu uudelleen Puolustusvoimien linjauksen vuoksi.

⁷⁶ Hertz 1999, 23–24.

⁷⁷ Ekberg & Winter 1942, 17–18; Ekberg & Winter 1945, 7.

Raidan mukaan yksikään koira ei syntyessään ollut sotakoira, vaan sotakoira oppi taitonsa pitkän, huolellisen koulutuksen tuloksena. Hän mainitsee, että osa sotakoirista jouduttiin lopettamaan, koska ne eivät soveltuneet suorittamaan tehtäviään.⁷⁸

Koirien kouluttamisen vaativuus näkyi suoraan koiranohjaajille laadituissa vaatimuksissa. Koiranohjaajien oli oltava esimerkiksi kärsivällisiä, lempeitä, älykkäitä ja lujaluonteisia. *Sotakoiraoppaassa* korostettiin, että sotakoiran hyvän koulutuksen taustalla olivat ensisijaisesti ohjaajan hyvät taidot ja laadukas koulutus, eivät niinkään koiran omat vietit tai vaistot. Kouluttaminen oli pitkä ja työläs prosessi, joten ohjaajan oli oltava kärsivällinen myös vaikeina hetkinä. Luonteenlujuudella tarkoitettiin sitä, että ohjaaja oli johdonmukainen ja toimisi koiran kanssa aina samoin periaattein niin, ettei tulisi antaneeksi koiralle ristiriitaisia viestejä tai ohjeita, jotka voisivat hämmentää sitä. Koiranohjaajan oli kyettävä soveltamaan oppimiaan tietoja koirien koulutukseen ja keksittävä jatkuvasti uusia opetustapoja ja harjoituksia. Toisaalta ohjaajalta edellytettiin harkintaa, eikä hän saanut tehdä hätiköityjä päätöksiä koira kouluttaessaan.⁷⁹

Johdonmukaisuuden vastapainoksi ohjaajan oli oltava riittävän lempeä ja kyttävä voitamaan puolelleen koiran luottamus, mikä oli onnistuneen yhteistyön perusta. Koirien kouluttaminen oli alituista tasapainoilua lujuuden, johdonmukaisuuden ja lempeyden välillä, sillä koira saattoi kyseenalaistaa liian pehmeän ohjaajan johtajuuden. Tästä huolimatta koulutuksessa ei saanut käyttää pakkokeinoja, sillä niiden käyttö saattoi pilata koko koulutuksen.⁸⁰ Toisaalta koiraharrastaja Pentti Mattson on kertonut, että koiria koulutettiin ainakin Helsingin Ikämiessuojeluskunnassa kovin ottein piiskojen, huudon ja kirosojen avulla.⁸¹ Ohjaajilta edellytettiin ensiaputaitoja ja innokkuutta hoitaa koira.⁸² Hertzin mukaan ohjaajan tuli olla työstään innostunut saavuttaakseen siinä hyviä tuloksia. Hän kritisoikin Puolustusvoimia siitä, että sodan alkuvuosien ohjaajapulan vuoksi ohjaajiksi valittiin myös sellaisia henkilöitä, jotka eivät sellaisiksi halunneet.⁸³

⁷⁸ Karhunen 1967, 13.

⁷⁹ Ekberg & Winter 1942, 16–17.

⁸⁰ Ekberg & Winter 1942, 16–17.

⁸¹ Mattson 1999, 127.

⁸² Ekberg & Winter 1943, 99–101.

⁸³ Hertz 1999, 21–22, 31. Myös sotahevosiä annettiin sotilaille, jotka eivät olleet kiinnostuneita pitämään huolta hevosista, ja erityisesti talvisodan aikana kokemattomat hevosmiehet olivat ongelma hevosten käytön ja hyvinvoinnin kannalta. Leinonen 2013, 131.

Koiria ja ohjaajia koulutettiin myös rintamalla. Esimerkiksi jatkosodassa koiranohjaajana toiminut Pentti Hertz koulutti sekä sotakoiria että koiranohjaajia Pesiönlahdella Rajajääkäripataljoona 8:ssa. Pataljoonassa oli noin 20 partiokoiraa, ja koiria ja ohjaajia koulutettiin Vuokkiniemessä. Hertz kertoo, että koiranohjaajiksi koulutettiin vain sellaisia miehiä, jotka olivat jo olleet rintamalla. Useilla uusilla koiranohjaajilla oli jo kokemusta koirapartiossa toimimisesta, ja kokeneet koiranohjaajat kertoivat mielellään uusille ohjaajille kokemuksiaan.⁸⁴

Sotakoiraopas I:n mukaan ihmisen ja koiran välinen liitto pohjautuu koiran tottelevaisuuteen, ja ihmisen on yksiselitteisesti oltava koiran johtaja.⁸⁵ Tämän määrittelyn pohjalta koiranohjaajille esitetty vaatimuslista on täysin ymmärrettävä. *Sotakoiraopas I:ssä* kerrotaan, että ohjaajan ja koiran välinen suhde pohjautuu ”molemminpuoliseen luottamukseen, molemminpuoliseen kiintymykseen, koiran luonteen ymmärtämiseen ja koiran täydelliseen alistuvaisuuteen.” Jos koira ei luottanut johonkuhun, hänestä ei voinut tulla koiranohjaajaa. Molemminpuolinen luottamus ja kiintymys olivat ”välttämättömiä”.⁸⁶

Puolustusvoimat suhtautui sotakoiran ja koiranohjaajan väliseen suhteeseen hyvin käytännöllisesti. Koiraa ja koiranohjaajaa koskevat vaatimukset ja ohjeet koiran kouluttamiseksi oli laadittu hyötynäkökulmasta, vaikka niissä ohjattiin sotilaita kohtelemaan koiria lempeästi, ystävällisesti ja ymmärtäväisesti. Koiranohjaajalta vaadittiin näitä ominaisuuksia siksi, että koiran ja sotilaan yhteistyö sujuisi parhaalla mahdollisella tavalla: tästä näkökulmasta koira oli sodankäynnin työkalu, ei lemmikkieläin.

⁸⁴ Hertz 1999, 23.

⁸⁵ Ekberg & Winter 1942, 13.

⁸⁶ Ekberg & Winter 1942, 15.

3 Sotakoira ja koiranohjaaja

Sodan päätyttyä sodan kokemus muotoutuu muistiksi, ja muistin prosessit vaihtelevat ja muokkaavat kokemusta. Käyttämässäni kertomuksissa, muistitietoaineistossa ja valokuvissa on kussakin omat ominaispiirteensä, joiden avulla on mahdollista tarkastella sotilaiden kokemusta eri näkökulmista. Tässä luvussa pohdin sitä, miten kokemuksen muodostuminen ja siitä kertominen näkyvät eri lähteissä. Käsittelen myös sitä, miltä sotakoiran ja sen ohjaajan suhde näyttää eri lähteissä ja millaisia ulottuvuuksia koiran ja ohjaajan välisessä kumppanuudessa ja ystävyydessä oli.

3.1 Sodan kokemuksen ja muiston muodostuminen

Reinhart Koselleck on teoretisoinut kokemusta jakamalla sen vaikutteet synkronisiin ja diakronisiin tekijöihin. Synkronisiin tekijöihin kuuluvat kokemushetken sotaelämykset ja -tapahtumat, tietoisuuden esileimautuminen sekä erityiset sotaan sidotut tekijät. Tietoisuuden esileimautumisella Koselleck tarkoittaa tapahtuman ja elämyksen suodattumista aistien ja tietoisuuden kautta kokemukseksi. Tähän prosessiin vaikuttavat esimerkiksi kokijan ideologia, maailmankuva, uskonto, kieli ja tausta. Eniten kokemuksen muodostumiseen vaikuttaa itse sotakokemus, eli kokijan tehtävä ja asema sodassa ja kokemus esimerkiksi hyökkäyksistä, tykistötulesta ja rintaman asumisolosuhteista.⁸⁷ Omassa tutkimuksessani kokemuksia yhdistää sotakoiran läsnäolo, jonka voi ajatella olevan synkroninen kokemukseen vaikuttava tekijä.

Diakroniset tekijät ovat kehittyneet historiallisesti. Ne tarkoittavat sodan kokemusten muistamisen prosessia ja kokemuksen muotoutumista. Kokijat työstävät kokemustaan aktiivisesti unohtaen ja glorifioiden osaa muistoistaan. Muistaminen ei näin ollen ole irrallaan yhteiskunnasta, vaan siinä vallitsevat olosuhteet vaikuttavat väistämättä kokemuksen muotoutumiseen. Toisaalta synkroniset tekijät eivät lakkaa vaikuttamasta sodan päätyttyä, vaan ne ovat edelleen läsnä diakronisessa prosessissa.⁸⁸ Sodan kokemuksesta tuotetut kertomukset ovat muistelijan reflektointia sodan kokemuksen merkityksestä. Siksi etsin käyttämistäni lähteistä tapoja, joilla muistelijat rakensivat sosiaalista todellisuutta.⁸⁹

Diakronisten tekijöiden avulla voi tarkastella sotaveteraanien sotakokemuksen muistelemista. Veteraanien muistamisen mahdollisuuksia tutkineen Kaarle Sulamaan mukaan veteraaneilla ei ollut juuri mahdollisuuksia muistella sotia julkisesti pari vuosikymmentä

⁸⁷ Koselleck 1992, 325–331.

⁸⁸ Koselleck 1992, 331–333.

⁸⁹ Kivimäki 2006, 84.

jatkosodan päättymisen jälkeen, ja jos sodasta puhuttiin, siitä puhuttiin negatiiviseen tai puolinegatiiviseen sävyyn. Veteraanijärjestöt lakkautettiin fasistisina sotien jälkeen, ja toisaalta veteraanit halusivat olla muistelematta sotaa ja elää mahdollisimman tavallista arkea. Kun veteraanit kokoontuivat yhteen muistelemaan sota-aikaa, he tekivät sen suullisesti. Vuosina 1957–1968 ilmestyi *Kansa taisteli* -lehti, joka tarjosi veteraaneille käytännössä ainoan mahdollisuuden muistella sotaa julkisesti. Vasta 1980-luvulla veteraanit alkoivat itsesensuurin ja varovaisuuden jälkeen saada mahdollisuuksia kertoa sodasta. Toisaalta jo *Kansa Taisteli* -lehden ensimmäinen numero oli levikiltään laaja, 30 000 kappaletta, ja se myytiin pian ilmestymisensä jälkeen loppuun.⁹⁰ Vuonna 1966 lehden levikki oli hiukan yli 70 000 kappaletta, eli veteraanien muistelut tavoittivat laajan yleisön.⁹¹ Nämä tekijät kuten yhteiskunnallinen ilmapiiri ovat toisin sanoen kokemuksen kertomiseen vaikuttavia diakronisia tekijöitä.

Sulamaan havaintojen valossa on kiinnostavaa, että kaikki tutkimani romaanit ovat ilmestyneet ennen 1980-lukua (1942–1971). Niiden ilmestymisajankohtaa saattaa selittää se, että veteraaneille on ollut tärkeää kertoa sodasta nuorisolle, ja ehkä sotakoiria oli helpompaa muistella kuin esimerkiksi taisteluita.⁹² Romaanien kertomukset ovat kepeitä tarinoita vakavista aiheista kuten poikien seikkailukirjallisuudessa yleensä, ja harvassa kertomuksessa näkyy sodan ahdistavuus. Kertomusten kepeän sävyn saattaa selittää myös se, että kertoja ei ole päässyt kokemuksensa yli vaan on ikään kuin jäänyt kiinni muistelemansa ajanjaksoon.⁹³ Toisaalta kokemuksen taustalla saattaa olla myös trauma, jonka kertomusten näennäinen kepeys peittää.⁹⁴

Myös Ville Kivimäki on käsitellyt sotakokemuksen muistamisen mahdollisuuksia. Muistelu ja toisaalta myös hiljaisuus liittyvät siihen, onko muistelulle ja kokemuksille tilaa tai onko muistelijalla sanoja kertoa kokemuksestaan. Tutkijakaan ei aina välttämättä onnistu antamaan ääntä hiljaisuudelle tai sanoittamaan menneisyyden kokemuksia. Hiljaisuuden ja kokemuksen tutkimista voi verrata kartan piirtämiseen eli hiljaisuuden ja kokemuksen

⁹⁰ Sulamaa 2006, 297–300, 302–305. Myös suullisessa muistelussa ja *history from below* -tutkimussuuntauksissa ollaan kiinnostuneita veteraanien mahdollisuuksista muistella kokemuksiaan. Ks. Fingerroos & Peltonen 2006, 12.

⁹¹ K. L. Oesch: 10 vuosikertaa – toinen vuosikymmen alkaa. *Kansa Taisteli* 1/1967.

⁹² Sulamaa 2006, 305–306. Esimerkiksi kokemuksia sotahevosista on kerätty jo vuodesta 1975. Leinonen arvelee, että hevoset olivat turvallinen ja epäpoliittinen aihe muistella. Leinonen 2013, 147.

⁹³ Portelli 2006, 59.

⁹⁴ Kivimäki 2018, 48.

tilan hahmottamiseen, vaikka kokemusta ei saisi toisinnettua sellaisena kuin se on koettu.⁹⁵ Tämän kokemuksen tilan voi ajatella käyttämässäni lähteissä olevan valokuviiin, romaaneihin ja muistelmiin tallentunut kokemus: se ei näy niissä kokonaisuudessaan, mutta antaa suuntaviivoja siihen suuntaan, millainen kokemus on mahdollisesti ollut.

Veteraanit ovat tyypillisesti muisteluissaan luetelleet tapahtumia tai paikkoja.⁹⁶ Sotakoirakertomuksissa sen sijaan kerrotaan myös sotilaiden kokemista tunteista. Kirjoittajat esittävät tapahtumat totena, mikä on tyypillistä 1900-luvun alkupuoliskon (nuorille suunnatulle) seikkailu- ja sotakirjallisuudelle. Toisen maailmansodan sytyttyä erityisesti nuorille pojille kirjoitettiin sotaan sijoittuvaa kirjallisuutta, jossa ”huolettomat pojat” seikkailivat rintamalla. Kirjat olivat vahvasti isänmaallisia, jopa sotaa ihannoivia teoksia.⁹⁷ Sotakoirakertomuksissa tarkimmin tapahtumapaikat ja -ajat on kertonut Uula Aapa. On toki huomioitava, että tarinat ylös kirjannut ei välttämättä ole kokenut niitä itse, mikä voi osaltaan selittää kertomusten sävyä ja ilmestymisajankohtaa.

Eero Kivirannan *Sotatoverit* on kirjoitettu kiitokseksi sotakoirille ja -hevosille, joiden urotöistä hän kirjoittaa yhtä maalailleen kuin sotakoirien. Kirjan saatetekstissä Kiviranta kirjoittaa, että *Sotatoverit* on ”ylistyslaulu” sotakoirien ja -hevosten ”sankariteoille”, ja Karhusen tapaan hän korostaa, että kertomukset ovat ehdottomasti totta.⁹⁸ Suhtaudun silti kertomuksiin lähdekriittisesti. Jokaisesta kertomuksesta huokuu Kivirannan ihailu sotakoirien ja -hevosten saavutuksia kohtaan, eikä hän epäröi sanoa kiitoksiaan ääneen.

Engström on kirjoittanut *Sotakoira Pohjan Rickyn* koirien näkökulmasta, ja toisin kuin kirjan nimi antaa ymmärtää, kirjassa kerrotaan Rickyn lisäksi useista muista sotakoirista. Suurin osa kertomuksista pohjautuu todellisiin tapahtumiin.⁹⁹ Kirjaa ei julkaistu sellaisenaan kuin Engström oli sen tarkoittanut, vaan sitä sensuroitiin ja siitä poistettiin kohtia ennen julkaisua.¹⁰⁰ Sensuuri on hyvä esimerkki siitä, millaiset diakroniset tekijät vaikuttavat muiston ja kokemuksen välittämiseen ja miten muistoa ja kokemusta on muokattu ja jäsennelty uudelleen joko tahattomasti tai pakosta.

⁹⁵ Kivimäki 2018, 38–39, 43.

⁹⁶ Sulamaa 2006, 307–309.

⁹⁷ Rajalin 2001, 318–319. Toisen maailmansodan aikaisista poikien sotakirjoista kirjoittanut Tuomas Tepera on todennut, että poikien sotakirjoissa korostetaan poikien tekemiä urotekoja ja isänmaallisuutta. Tepera 2007, 293.

⁹⁸ Kiviranta 1942, Lukijalle.

⁹⁹ Engström mainitsee erään kertomuksen olevan ”pääpiirteittäin totuudenmukainen”. Engström, T. 1971 (1944), 118.

¹⁰⁰ Engström, B. 1999, 219.

Joppe Karhunen puolestaan pitää kirjaansa *Koiria sotapolulla* ”koirien henkilökohtaisena historiana” ja haluaa tuoda esiin sotakoirien uroteot.¹⁰¹ Myös Uula Aapa on omistanut kirjansa ”urhoollisten ja taitavien sotakoiriemme muistolle”. Teoksen aloittaa Lukijalle-alustus, jossa Aapa kertoo sotakoirien koulutuksesta ja tehtävistä sekä sotakoiratoiminnan historiasta. Kaikki romaanin kertomukset ovat partioretkiltä jatkosodan ajalta ja sijoittuvat Pohjois-Suomeen. Aapan tapana on kertoa aina hyvin tarkkaan tapahtumien paikat ja ajankohdat. Tosin hänen kirjoittamansa dialogi on niin tarkkaa, että se vähentää kertomusten todenperäisyyden uskottavuutta. Yksityiskohdat kuten päivämäärät, tapahtumapaikat ja kartat rakentavat kehystä kokemukseen vaikuttaneista synkronisista tekijöistä.

Suomen koirat sodassa ja rauhassa -muisteluteos ilmestyi viitisenkymmentä vuotta sotien päättymisen jälkeen, ja ajallinen etäisyys kokemuksesta on saattanut vaikuttaa muistojen sävyyn, sillä ne eivät ole yhtä kepeitä kuin romaaneissa. Hillitty kokemuskerronta kertoo kuitenkin muistelijan elämän merkittävistä tapahtumista ja kokemuksista, jotka voivat liittyä suuriin historiallisiin kehityslinjoihin kuten tässä tapauksessa sotaan.¹⁰² Aineistossa veteraanit kertovat koiramuistoistaan melko laajasti ikään kuin tehden yhteenvedon siitä, mitä koirat merkitsivät heille sodassa. Muisteluissa on lisäksi yksityiskohtaisia kuvauksia esimerkiksi paikoista, tehtävistä ja muistelijoiden ajatuksista.¹⁰³

Veteraanien muisteluissa kertomukset eivät ole yhtä kaunokielisiä kuin romaaneissa. Muistitietoaineistossa koiria on muisteltu hillitymmin kuin sotakoiraromaanien tapahtumarikkaissa ja jopa kaunopuheisissa kertomuksissa. Tämä saattaa kertoa veteraanien keskinäisestä veljeyden tunteesta ja halusta lujittaa sitä.¹⁰⁴ Vaikuttaa siltä, että veteraaneilta kerätyt muistelut ovat käytännönläheisiä kertomuksia siitä, miten he itse kokivat sodan tapahtumat, kun taas sotakoiraromaanit ovat kertomuksia siitä, miten niiden kirjoittajat ajattelivat asioiden olevan. Osa *Suomen koirat sodassa ja rauhassa* -teoksen muisteluista on tuotettu haastatteluina, mutta haastattelija ei näy muisteluissa mitenkään ja vain Hertzin muistelussa on täsmennetty, että osa muistoista on kerätty haastattelussa.¹⁰⁵ Näin ollen erot kokemuksen kertomisessa saattavat liittyä myös muistelun tyylilajiin. Elävästi tapahtumista kertovat seikkailuromaanit ovat tyyliltään erilaisia kuin sotakoiria muistelevilta

¹⁰¹ Karhunen 1967, takakansi.

¹⁰² Ukkonen 2000, 39–40.

¹⁰³ Ks. esim. Hertz 1999, 26–27; Hirvelä 1999, 34; Kruuna 1999, 45.

¹⁰⁴ Sulamaa 2006, 309.

¹⁰⁵ Hertz 1999, 20. Haastatteluin tuotetusta muistitietoaineistosta ks. Portelli 2006, 59–62.

veteraaneilta kerätty muistitietoaineisto, jonka tarkoitus on ollut herättää lukijoissaan erilainen tunnereaktio.

Valokuvat eroavat käyttämistäni romaaneista ja muistitiedosta siten, että ne ovat aineistoni ainoa tapahtumahetkellä taltioitu fyysinen tallenne kokemuksesta. Valokuvan ottamiseen ovat voineet vaikuttaa esimerkiksi olosuhteet, kuvaaja ja hänen käytössään olevat välineet ja taidot, kuvan sommittelu, sodan tilanne, muut ympärillä olevat ihmiset sekä motiivit ottaa valokuva. Synkroninen ja diakroninen kokemuksen muodostamisen prosessi näkyy erityisesti Unio Hiitosen valokuvistaan kokoamassa teoksessa. Hän otti talvi-, jatko- ja Lapin sodan aikana 1 168 valokuvaa, joihin jokaiseen hän merkitsi päiväyksen ja paikan. Hän järjesti ottamansa kuvat kolmeen kategoriaan, jotka olivat asuminen, vapaa-ajan vietto ja päiväkirjamainen osa.¹⁰⁶ Teokseen hän on valinnut vain osan kuvistaan, joten voi olettaa, että käydessään valokuvia läpi hän on samalla tuonut esiin kokemuksensa ytimen. Sotakuvaajien henkilökohtaisten valokuva-albumien ja -kokoelmien muodostumista voi siksi Olli Kleemolan mukaan verrata muistitietoon.¹⁰⁷

Alkuperäisaineistoni moninaiset tekstit ja valokuvat ovat esimerkki kokemuksen moniulotteisuudesta ja itse kokemuksesta. Historioitsija ja kirjallisuudentutkija Dominick LaCapra on esittänyt, että sodasta kertovat tekstit ovat ”tärkeitä tapahtumia itsessään”. Kertomukset, niin samanlaisia kuin suurimmaksi osaksi ovatkin, kertovat monimutkaisista suhteista tapahtumiin ja samalla konstruoivat sotilaiden kokemusta.¹⁰⁸ Aineistoni kertoo siitä, että ei ole olemassa vain yhtä kokemusta, vaan joukko muistoja asioista, jotka kaukaa katsottuina näyttävät samankaltaisilta. Siksi on perusteltua tutkia sotilaiden sodan kokemusta kirjallisuuden eikä pelkästään virallisten dokumenttien kautta.¹⁰⁹

Sodan kokemusta voi olla vaikea kuvata, kuvaaminen voi olla sekavaa, ja muistoissa saatavat sekoittua todella tapahtuneet ja kuvitellut tapahtumat.¹¹⁰ Tämä ei vähennä muistojen arvoa. Diakroniset tekijät ovat luonnollisesti vaikuttaneet muiston ja kokemuksen muodostumisen prosessiin. Kokemus itsessään ei olisi mahdollinen ilman synkronisia tekijöitä, kuten kokijan vuorovaikutusta sotakoiran kanssa sodan aikana. Vaikuttaisi siltä, että

¹⁰⁶ Hiitonen 1979, 5.

¹⁰⁷ Sotilaat ovat albumeja kootessaan tehneet aktiivisia valintoja siitä, mitä kuvia he ottavat mukaan albumiin ja mitä he jättävät pois. Myös heidän omaisensa ovat saattaneet vuosien kuluessa vaikuttaa albumien sisältöön. Kleemola 2016, 53.

¹⁰⁸ LaCapra 2018, 38.

¹⁰⁹ Bourke 2006, 32.

¹¹⁰ Bourke 2006, 38–39.

synkroniset tekijät näkyvät muistelujen yksityiskohdissa ja sisällössä ja diakroniset puolestaan niiden esitustavoissa, sävyissä ja ilmestymisajankohdissa.

3.2 Kumppanuus ja ystävyys

Ihmisten ja (domestikoitujen) eläinten suhde ulottuu tuhansien vuosien taakse, ja esimerkiksi juuri koirat ovat ihmisille hyvin tärkeitä. Tämän vuoksi kysymys eläimistä sodassa on monimutkainen ja vaikea.¹¹¹ Donna Harawayn mukaan domestikoitu eläin on alistettu suhteessa ihmiseen, ja siksi se on ennen kaikkea työkalu ja palvelija.¹¹² Lisäksi länsimainen tapa luokitella eläimiä perustuu eläimen käyttötarkoitukseen, ja luokittelemme eläimet esimerkiksi tuotanto-, koe-, turkis-, työ- ja lemmikkieläimiin. Työeläimiin yhdistetään niiden toimintaan liittyviä piirteitä kuten älykkyys ja luotettavuus, lemmikkieläimet puolestaan ovat uskollisia ja ystävällisiä.¹¹³

Puolustusvoimien ja koiranohjaajien eläinkuvassa yhdistyvät mielenkiintoisesti hyödyn ja moraalisen arvon näkökulmat. Sota tekee eläimistä lähtökohtaisesti jotakin muuta kuin lemmikkejä, ja sotakoirat olivat samaan aikaan sekä työ- että lemmikkieläimiä. Puolustusvoimat suhtautui koiriin ensisijaisesti työeläiminä eikä luultavasti odottanut, että koiranohjaajat ja sotilaat kiintyisivät niihin vahvasti tai jopa ystäväystyisivät niiden kanssa. Yhteistä Puolustusvoimille ja yksittäisille sotilaille oli se, että molemmat hahmottivat suhteensa sotakoiriin ihmiskeskeisesti: koirat olivat ihmisille tärkeitä niiden hyödyn vuoksi.¹¹⁴ Turvautuminen koiraan oli lisäksi merkki siitä, että koiralla oli kykyjä, jotka ihmiseltä puuttuivat. Koiran hyödyntäminen ihmiselle vaikeissa tehtävissä, esimerkiksi sodassa vihollispartion jäljittämisessä, säästi ihmisiltä paljon vaivaa ja energiaa, joka oli mahdollista käyttää johonkin muuhun.¹¹⁵

Aineistoni perusteella koiranohjaajiksi hakeutuivat lähinnä koirista kiinnostuneet henkilöt.¹¹⁶ Yksi jatkosodassa toimineista koiranohjaajista oli Pentti Hertz, joka kiinnostui koirista jo nuorena ja sai noin 15-vuotiaana koulutettavakseen saksanpaimenkoira Matti-Vakaan. Vuonna 1937 hän liittyi Helsingin Palveluskoiraharrastajiin ja Helsingin Ikämies-suojeluskunnan Sotakoiraosastoon ja koulutti Matti-Vakaan partiokoiraksi. Hertz pyrki

¹¹¹ Hediger 2013, 2–3.

¹¹² Haraway 2003, 27–28.

¹¹³ Aaltola 2004, 20–21.

¹¹⁴ Aaltola 2004, 22–23.

¹¹⁵ Miklósi 2007, 56; Hediger 2013, 1.

¹¹⁶ Aineistossani ei valitettavasti ole kerrottu kovin tarkasti, miksi ja miten koiranohjaajiksi päädyttiin, joten tästä aiheesta tarvittaisiin jatkotutkimusta.

talvisodan alettua vapaaehtoisena Hämeenlinnan Sotakoirakouluun, jonne hänet hyväksyttiin vasta 17-vuotiaana jatkosodan alettua. Sotakoirakoulusta Hertz järjestettiin edelleen rintamalle.¹¹⁷

Rintamalla Hertz sai ohjattavakseen viestikoiran Vuohilammen Arjan-Viestin eli Arin. Matti-Vakaa oli puolestaan ensin Olavi Makkosen ja myöhemmin Väisäseksi kutsutun koiranohjaajan ohjattavana. Hertzin mukaan Makkonen ja Väisänen olivat hyviä ohjaajia, ja Matti-Vakaalla oli siksi ”hyvä tuuri”.¹¹⁸ Myös Joppe Karhusen mukaan Olavi Makkonen oli taitava käsittelemään ohjaamaansa Matti-Vakaata, sillä sen sanottiin olevan ”erikoisesti kiintynyt kuljettajaansa” ja Makkosen ja koiran yhteistyön kuvataan olleen saumatonta.¹¹⁹ Hertz sai Matti-Vakaan ohjattavakseen vasta vuonna 1943, ja vuonna 1944 koira siirtyi takaisin siviiliin omistajalleen Inga Kokkoselle.¹²⁰

Olavi Pasanen liittyi Hertzin tapaan Helsingin Ikämiessuojeluskunnan Sotakoiraosastoon vuonna 1938. Hän koulutti suojeluskunnassa airedalenterrieri Edmunton Kettietä ja joutui sodan alettua Rantasalmelle. Sodan aikana hän koulutti myös opaskoiria sodassa sokeutuneille sekä valvoi sotakoirien käyttöä ja koulutti partiokoiria kuudennen armeijakunnan sotakoiraupseerina. Pasanen ei siis ohjannut Kettietä, omaa koiraansa, vaan Kettie oli Oula Ruusuvuoren ohjauksessa. Pasanen tapasi jatkosodassa Kettien ja Ruusuvuoren satumalta Laatokan alueella, ja selvisi, että Ruusuvuori oli ohjannut Kettietä jo kaksi vuotta. Pasanen oli ilahtunut tavatessaan jälleen Kettien mutta ymmärsi Kettien ja Ruusuvuoren kiintyneen toisiinsa ja antoi Ruusuvuoren pitää Kettien sodan päätyttyä.¹²¹

On epäselvää, miksi Hertz ei ohjannut Matti-Vakaata rintamalla kuin hetken aikaa ja miksi Kettien ohjaaja ei ollut sen omistaja Pasanen, sillä oli sekä koiran että ohjaajan etu, että molemmat tunsivat toisensa ja olivat kiintyneitä toisiinsa. Hertz onkin todennut, että koiran olisi pitänyt olla samalla ohjaajalla koko ajan. Myös jatkosodassa koiranohjaajana toimineen Väinö Hirvelän mukaan ”hoitajan lomitus tai muu pitkä poissaolo saattoi pilata hyvän yhteistyön”, koska sijaistava koiranohjaaja ei välttämättä saanut koiraan yhtä hyvää yhteyttä kuin sen vakituinen ohjaaja. Hän korosti, että vika ei ollut koirassa vaan

¹¹⁷ Hertz 1999, 13–16, 20–22.

¹¹⁸ Hertz 1999, 16.

¹¹⁹ Karhunen 1967, 104.

¹²⁰ Hertz 1999, 16.

¹²¹ Pasanen 1999, 36–40.

ohjaajien taitamattomuudessa.¹²² Todellisuudessa ei näyttänyt olevan mahdollista huolehtia siitä, että koira olisi samalla ohjaajalla koko ajan. Myös sotapäiväkirjoihin kirjattujen tietojen perusteella koirien ja ohjaajien toiminta näytti toisinaan melko pirstaleiselta joidenkin ohjaajien kiertäessä pitämässä koulutuksia ja harjoituksia.¹²³ Esimerkiksi Hertzillä oli jatkosodassa ohjattavanaan viisi koira, joista hänen mielestään ensimmäinen koira eli Matti-Vakaa oli paras.¹²⁴

Koirien kouluttamisessa ja rintamalla kävi kaikenlaisia sattumuksia, eikä koiran ja sen ohjaajan yhteistyö sujunut aina ongelmitta. Tilanteet rintamalla poikkesivat harjoituksesta, ja esimerkiksi Hertz valitteli sitä, että koiria koulutettiin vain hyvällä säällä eivätkä ne siten saaneet harjoitusta tositilanteita vastaavista olosuhteista. Koulutuksessa ei siis osattu varautua täysin rintamaolosuhteisiin. Esimerkiksi koiran paimennusvietti saattoi tulla ohjaajalle yllätyksenä, sillä partiointia ja jäljestystä harjoiteltiin pienissä ryhmissä, vaikka tositilanteissa partiot saattoivat koostua 20–30 sotilaasta. Osalla koirista oli niin kova paimennusvietti, että ne lähtivät tarkistamaan, olivatko kaikki miehet mukana, eikä partioinnista tullut tällöin mitään.¹²⁵ Kalle Kruuna kertoo myös hämmäntävästä tapauksesta, jossa hänen vetämässään partiossa mukana ollut koira tervehti iloisesti yllättäen vastaan tullutta venäläispartiota ja palasi sitten oman partionsa luo – mitään selitystä tapahtuneelle Kruuna ei osannut antaa.¹²⁶

Odottamattomat tapahtumat kertovat siitä, etteivät koiranohjaajatkaan välttämättä osanneet varautua kaikkiin tilanteisiin. Heidän kokemuksensa ei siis aina täysin vastannut heidän *odotushorisonttiaan*. Odotushorisontilla tarkoitetaan sitä, että kokijalla on tulevaisuudesta ja sen kokemisesta jonkinlainen käsitys. Tapahtuman odotus ja kokemus täydentävät toisiaan ja kertovat niille annetuista merkityksistä, mutta kokemus jostain tapahtumasta voi olla hyvin erilainen kuin odotus siitä. Todellinen kokemus muotoutuu aina kokijan ympäristön ja siihen vaikuttavien tekijöiden perusteella, ja ajan kuluessa tunne jo koetusta tapahtumasta voi muuttua. Näiden tapahtumien ja kokemusten kautta kokija muokkaa odotushorisonttiaan edelleen. Kyseessä on loputon kehä, jossa tulevaisuuden

¹²² Hertz 1999, 31; Hirvelä 1999, 32. Aineistossani on vain yksi kertomus, jossa koira ohjaa sen varaohjaaja. Kertomuksessa partiokoira Turja ei aluksi suostu lähtemään ohjaajansa luota varaohjaajan mukaan. Kertomuksen lopussa Turjan kiintymys ohjaajansa kohtaan pelastaa varaohjaajan hengen. Aapa 1974, 217–230.

¹²³ Viestipataljoona 16:n Sotakoiraajoukkueen päiväkirja 1943–1943, 25045. Sotapäiväkirjoja tutkiessa on huomioitava, että täsmällistä täyttämishojeista huolimatta osa sotapäiväkirjoista on puutteellisia. Siksi tämän kuvan ei voi olettaa olevan täysin todenmukainen. Ks. Tuunainen 2006.

¹²⁴ Hertz 1999, 31.

¹²⁵ Aapa 1974, 130–131; Hertz 1999, 18.

¹²⁶ Kruuna 1999, 46–47.

odotukset rakentuvat menneisyyden kokemusten päälle.¹²⁷ Sotilaan odotushorisonttia ja kokemusta muokkaavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi hänen taustansa, asemansa, tehtävänsä, muut sotilaat ja ihmiset, ympäristö, taistelut ja esimerkiksi koiranohjaajien tapauksessa myös koirat. Koiranohjaajat, kuten Hertz, Pasanen ja Hirvelä, tiesivät päätyvänsä tekemisiin sotakoirien kanssa ja he myös tiesivät, mitä koirilta voi odottaa tai edellyttää niiden osaavan. Tähän tehtävään kouluttamattomat sotilaat kenties eivät tieneet näitä asioita, mikä on saattanut vaikuttaa heidän suhtautumiseensa koiriin.

Ohjaajalla oli suuri vastuu siitä, että koirakko onnistui tehtävissään. Koiranohjaajan oli ymmärrettävä koiria ja osattava kommunikoida niiden kanssa, ja asiansa osaava ohjaaja osasi varautua tähän. Olavi Pasanen on todennut, että koirien kanssa tekemisissä olevan oli ymmärrettävä koirien tunteita, sillä koira ei ollut kone.¹²⁸ Rintamalla koiran eleiden tunteminen oli ratkaisevan tärkeää, sillä kullakin koiralla oli oma yksilöllinen tapansa ilmaista vihollinen ja koska partiomatkoilla ohjaaja ja koira kulkivat partiassa yleensä ensimmäisinä, ohjaaja oli näin ollen vastuussa koko partiosta. Esimerkiksi Matti-Vakaa ilmaisi vihollisen nostamalla karvansa pystyyn ja kieltäytymällä jatkamasta matkaa.¹²⁹ Oli ongelma, jos koiranohjaaja ei osannut lukea koira kunnolla tai saanut sitä kunnolla hallintaansa.¹³⁰ Koiranohjaajat olivat myös sitä mieltä, että vain asiasta innostunut ohjaaja onnistuisi työssään.¹³¹

Romaanien kirjoittajilla on oma tyylinsä kirjoittaa koirista ja koiranohjaajista. Eero Kivirannan romaanin aloittavassa kertomuksessa ”Toverukset” Kiviranta luo kauniin kuvan sotakoiran ja koiranohjaajan välisestä siteestä, josta huokuu tasavertaisuus.¹³² Myös Engström osoittaa ymmärtävänsä koiran ja sen ohjaajan välisen suhteen lujuuuden, vaikka hän ei korosta sitä jokaisessa kertomuksessa:

Toveruus-sana kuvaa hyvin epämääräisesti sitä läheistä ja syvää suhdetta, joka useimmiten esiintyi rintamalla miehen ja koiran välillä. Asioita tuntematon voi tuskin aavistaa, miten luja on se ystävyys, joka syntyy herran ja palvelijan, sotilaan ja koiran välille vaikeiden partiomatkojen yhteisesti kestetyistä vaaroista tai viimeisestä tasan jaetusta leivänpalasesta eteentyönnettyssä tukikohdassa, jonka

¹²⁷ Koselleck 2004, 255–275.

¹²⁸ Pasanen 1999, 43.

¹²⁹ Hertz 1999, 26.

¹³⁰ Ks. esim. Engström, T. 1971 (1944), 74.

¹³¹ Hertz 1999, 26, 30–31.

¹³² Kiviranta 1942, 10–13.

yhteydet vihollisen tulikeskitys on katkaissut, tai mieltä kirvoittavasta tönäisystä kylkeen.¹³³

Engströmin sitaatista käy ilmi, että koiran ja sen ohjaajan välillä oli ainutlaatuista, vivah-teikasta ystävyyttä ja tasavertaisuutta. Toisaalta hän huomauttaa, että kyse oli isännän ja palvelijan välisestä suhteesta. Hän kuitenkin kuvaa koiran ja sotilaan välistä suhdetta ennen kaikkea koiran kautta, mikä rikkoo hieman isäntä–palvelija-asetelmaa, sillä Engström pyrkii antamaan äänen myös koirille.

Kivirannan tapaan Joppe Karhunen kirjoittaa kauniisti koiranohjaajien ja sotakoirien vä-lisestä suhteesta ja yhteistyöstä. Hän kuvaa mielellään koiranohjaajan ja koiran välistä kumppanuutta ja korostaa koirien ja niiden ohjaajien taitoja ja hyötyä sekä ohjaajan eh-dotonta luottamusta koiraan.¹³⁴ Engströmin tapaan hän jättää toisinaan koiranohjaajan ni-men mainitsematta, kuten kertomuksessa ”Kuoleman karuselli”, ja keskittyy kuvaamaan enemmän koiran kuin koiranohjaajan toimintaa.¹³⁵ Karhunen kirjoittaa tilanteista, joissa muut antavat koiraan liittyviä ohjeita koiranohjaajalle, joka toteuttaa ne – koiranohjaaja on siis vain nimetön ja kasvoton tulkki koiran ja muiden sotilaiden välissä.¹³⁶

Karhunen kertoo mielenkiintoisen tarinan koiranohjaaja, korpraali Kelasta ja hänen sota-koirastaan Molosta. Molo oli venäläinen¹³⁷ sotakoira, joka oli ilmeisesti karannut omilta joukoiltaan ja jonka Kela tapasi ollessaan vartiossa. Aluksi koira oli arka mutta sitten se kiinnostui Kelasta ja lähti lopulta seuraamaan häntä. Koira vaikutti huonokuntoiselta, mutta Kela tahtoi ottaa sen itselleen hoidettavaksi tovereidensa vastalauseista huolimatta ja risti sen Moloksi. Kela ja Molo kiintyivät pian lujasti toisiinsa, ja Molosta tuli uskollinen ja urhea sotakoira. Karhunen kirjoittaa Kelan ja Molon välisestä kumppanuudesta seuraavasti: ”Äänensävy oli mannaa Molon sydämelle. Kiitollisuus loisti sen silmissä. – – Kelan käsi siveli koiran suurta päätä.” Kela oli sitä mieltä, että olemalla Mololle hellä hän kannusti sitä parhaaseen suoritukseen.¹³⁸

¹³³ Engström, T. 1971 (1944), 121.

¹³⁴ Ks. esim. Karhunen 1967, 143–144, 159–160.

¹³⁵ Karhunen 1967, 43.

¹³⁶ Karhunen 1967, 212.

¹³⁷ Toinen aineistossani esiintyvä Neuvostoliiton puolelta tullut sotakoira oli Kara, jonka suomalaiset kou-luttivat uudelleen. Siitä tehtiin partiokoira, ja se onnistuikin myöhemmin partioretkillä. Engström, T. 1971 (1944), 84–85.

¹³⁸ Karhunen 1967, 52–60, 75, 98.

Molon tapaus osoittaa, että suomalaissotilaat suhtautuivat ristiriitaisesti venäläisiin sotakoiriin, sillä niitä pidettiin huonokuntoisina ja kaltoinkohdeltuina.¹³⁹ Siten Kelan ja Molon tarinassa voi sen herkkyydestä huolimatta nähdä russofobisia piirteitä ja tarvetta korostaa vihollisen likaisuutta ja epäinhimillisyyttä. Toisaalta kertomuksen teemana on, että sotilas voittaa kaltoinkohdellun eläimen luottamuksen puolelleen, ja osa suomalaissotilaista myös arvosti venäläisiä sotakoiria. Suomen puolelle harhautuneita venäläiskoiria otettiin ”sotavangeiksi”, nämä koirat koulutettiin Puolustusvoimien käyttöön. Pasanen kertoo, että ”saksalaisten oppien” mukaan koulutetut koirat olivat jopa parempia kuin suomalaiset koirat. ”Venäläiset koirat menivät pakon alaisena vaikka kivistä läpi”, hän toteaa.¹⁴⁰

Uula Aapan tyyli kertoa sotakoirista ja koiranohjaajista on romaaneista erottuvin. Aapan tekstille tyypillistä on ihailta koiran ja sen ohjaajan välistä luottamusta ja ystävyyttä.¹⁴¹ Hän kirjoittaa usein tilanteista, joissa koira ei uskalla ylittää vesistöä ja ohjaaja nauraa hyväntahtoisesti koiran pelolle samalle rohkaisten koira. Esimerkiksi kertomuksessa ”Miksi Hetan niskakarvat nousevat” koiranohjaaja Jumisko ja partiokoira Heta joutuvat ylittämään vesistön kaatunutta puunrunkoa pitkin. Heta putoaa veteen eikä uskalla yrittää ylitystä enää uudelleen. Jumisko teeskentelee lähtevänsä pois paikalta ja jättävänsä Hetan yksin, mikä saa Hetan hätäntymään ja ylittämään joen. Hetan päästyä vastarannalle Jumisko hyväilee koira ja kehuu sitä lempeästi rohkeaksi.¹⁴² Samankaltaiset tapahtumat toistuvat muun muassa kertomuksissa ”Onnistuuko Virkun harhauttaminen” ja ”Jukka pelkää vettä”.¹⁴³

Vaikka Aapa kuvaa kertomuksissa runsaasti koiran ja sen ohjaajan välistä ystävyyttä, useassa kertomuksessa koiranohjaaja tyynnyttelee riehakkaasti tunteensa ilmaisevaa koira ja toruu leikkisästi esimerkiksi kasvoja nuolevaa koira naisellisesta käytöksestä.¹⁴⁴ Sotilaan velvollisuutta huolehtia ohjattavasta koirastaan korostaa se, että useassa kertomuksessa koiranohjaaja ruokkii koiransa ennen kuin alkaa itse syödä.¹⁴⁵ Koiranohjaajan lisäksi myös muut sotilaat palkitsevat koiran ruoalla onnistuneen partioretken jälkeen,

¹³⁹ Venäläisiin sotakoiriin suhtautumisessa on paljon samaa kuin suhtautumisessa venäläisiin sotahevosiin, joita pidettiin laiskoina, viekkaina ja vaikeina käsitellä. Leinonen 2013, 128.

¹⁴⁰ Pasanen 1999, 39–42.

¹⁴¹ Ks. esim. Aapa 1974, 13, 46–47, 106, 147.

¹⁴² Aapa 1974, 152–153.

¹⁴³ Aapa 1974, 14–15, 166–167.

¹⁴⁴ Ks. esim. Aapa 1974, 13, 46–47, 133.

¹⁴⁵ Ks. esim. Aapa 1974, 120, 158.

vaikka *Sotakoiraoppaan* ohjeiden mukaan sotakoira sai ruokkia ainoastaan sen ohjaaja kurin ja ystävyysyden ylläpitämisen sekä koiran terveyden vuoksi.¹⁴⁶

Kuva 1. Savukoski¹⁴⁷ 3.9.1943. Luutnantti Pekka Kyytinen, SA-kuva 140931.

Koiran ja sen ohjaajan välinen läheisyys näkyy myös joissakin SA-kuvissa. Kuvassa 1 etualalla ovat kuvan alkuperäisen kuvatekstin perusteella sotakoira ja sen puoleen kumartunut sotilas, joka on todennäköisesti koiranohjaaja, koska sotilas antaa kuvatekstin mukaan ”uskolliselle koiralle” makupaloja, ja koiran ja sotilaan kuvataan olevan ”ystävyyksiä”. Koiran puoleen kumartunut sotilas on lähempänä koira kuin muut kuvassa näkyvät sotilaat. Sotilaan kumara asento korostaa sitä, että hän erottuu muiden sotilaiden joukosta, ja kuvan sommittelu vahvistaa mielikuvaa siitä, että kuvaan on haluttu tallentaa nimenomaan koira ja sen puoleen kumartunut sotilas. Sotilaan hiukan sumea hahmo kertoo liikkeestä ja siitä, että kuvan ottanut luutnantti Kyytinen on saanut tallennettua valokuvaan silmänräpäyksen mittaisen hetken koiran ja sotilaan välillä ja jotakin sellaista, mistä muut kuvassa olevat sotilaat eivät päässeet osalliseksi.

¹⁴⁶ Aapa 1974, 60–62.

¹⁴⁷ Partisaanien etsintään ja torjuntaan erikoistunut Erillisosasto Savukoski (lyhenne Er. Os. Sau) esiintyy myös Aapan kertomuksessa ”Saku kuulovartiassa”, jonka tapahtumat sijoittuvat kesäkuulle 1943. Kertomuksessa esiintyvät koiranohjaaja Turpeinen ja partiokoira Saku. Aapa 1974, 55–56.

Koiran ja koiranohjaajan välisessä kumppanuudessa on nähtävissä herkkyyttä, huumoria, lujaa toveruutta ja tasavertaisuutta ja epätasa-arvoa. Koira oli ohjaajalleen tärkeä kumppani ja korvaamaton ystävä mutta kuten Engström huomauttaa, myös palvelija. Kirjoittajat ovat ilmeisesti tienneet, millä tyyllillä sodan kokemuksesta halutaan kertoa ja onnistuneet toistamaan tätä tyyliä luomalla edelleen yhteenkuuluvuuden tunnetta. Toisaalta kertomusten samankaltaisuutta selittänee muistelijoita yhdistävä kiinnostus ja kiitollisuus koiria kohtaan.

Kirjallista aineistoani yhdistää myös se, että siinä on valitettavan vähän mainintoja koirien oloista tai arjesta rintamalla. Tällaisen kuvauksen poissaolo kertoo todennäköisesti siitä, mikä on ollut kokemuksen ydin. Kaikki muistelijat ovat kiinnittäneet huomiota niihin tunteisiin, joita koirat ovat heissä ja muissa kertomuksissa esiintyvissä henkilöissä herättäneet. Saattaa siis olla, että juuri tunteet ovat olleet kokemuksen ydintekijöitä. Siten ne ovat myös kokemuksen ja muiston muodostumiseen voimakkaasti vaikuttaneita synkronisia ja diakronisia tekijöitä. Tämä tuo näkyviin myös koiranohjaajan odotushorisontin, joka on vaikuttanut hänen avoimuuteensa kohdata koira ja muodostaa siihen syvä side sodan äärimmäisissä olosuhteissa.

4 Koira ja sotilaiden ryhmä

Tässä luvussa käsittelen sotakoirien ja sotilaiden muodostamia ryhmiä. Pohdin, miten koira otettiin osaksi sotilaiden joukkoa ja mikä merkitys sillä oli sotilaille. Käsittelen myös sotilaiden maskottikoiria, jotka näkyvät SA-kuvissa ja Unio Hiitosen ottamissa valokuvissa. Pohdin, miksi sotilaat ottivat itselleen maskottikoiria ja mitä tunteita ne herättivät sotilaissa. Käsittelen myös sotilaan ja koiran välistä suhdetta ihmistieteellisen eläintutkimuksen kautta ja otan tarkastelussa huomioon myös empatian.

4.1 Epäilystä kiintymykseen

Sivullisia oli ”jyrkästi ja ehdottomasti kielletty” ottamasta mitään kontaktia sotakoiriin. He eivät saaneet puhutella, silittää, pelotella tai hännätä koiria tai tarjota niille makupaloja tai muuta ruokaa. Syy kieltoon oli selvä, sillä ystävällisesti sivullisiin suhtautuva sotakoira ei sopinut suorittamaan tehtäviään ja ohjaajan olisi ollut vaikea hallita koira.¹⁴⁸ Tästä huolimatta sotilaat, jotka eivät olleet koiranohjaajia ja siten saaneet ottaa suoraa kontaktia sotakoiriin, kiintyivät niihin. Esimerkiksi partiomatkoilla koira oli osa partioyhmää, eikä sitä siis ollut mahdollista eristää ryhmän ulkopuolelle.

Oli tavallista, että koiriin tottumattomat sotilaat aluksi epäilivät koiria ja pelkäsivät niistä olevan enemmän haittaa kuin hyötyä. Tietämättömyys koirista siis vaikutti sotilaiden odotuksiin sotakoirista. Esimerkiksi Matti-Vakaaseen suhtauduttiin epäilevästi eräässä tukikohdassa, jossa ei ollut koskaan aiemmin ollut partiokoiraa. Hertz kuvaa sotilaiden epäluuloa seuraavasti:

Miehet sanoivat, että anna nikkelimyrkytys tuolle rakillesi, mehän ei sen kanssa lähdetä yhtään mihinkään. Sehän haukkuu siellä ja ilmaisee meidät, ja partisaanit nujertavat meidät alta aikayksikön.¹⁴⁹

Sotilaiden mieli kuitenkin muuttui, kun he olivat saaneet totutella koiraan, eivätkä he enää halunneet lähteä partioimaan ilman sotakoiraa.¹⁵⁰

Neuvostoliitosta Suomen puolelle tullutta sotakoira Moloa epäilivät aluksi muut sotilaat kuin Molon ohjaaja Kela. Sotilaat epäilivät Molon pettävän heidät, ja Kela otti asiakseen puolustaa koiraansa. Hän kertoi eräästä Molon saavutuksesta, kun Molo oli pelastanut Kelan partisaanien hyökkäykseltä. Kertomuksen jälkeen muille sotilaille oli selvää, että

¹⁴⁸ Ekberg & Winter 1943, 102.

¹⁴⁹ Hertz 1999, 19.

¹⁵⁰ Hertz 1999, 19.

Molo ei tulisi kääntymään uusia isäntiään vastaan, ja ”siitä tuli kenties suosituin sotakoira koko Vienassa”.¹⁵¹

Muut sotilaat eivät luottaneet koiraan sen ohjaajan tavoin, vaikka eivät olisikaan pelänneet koiran esimerkiksi ilmiantavan partiota. Kun koiranohjaaja Turpeinen ja partiokoira Saku määrättiin osallistumaan tiedusteluretkelle, muut sotilaat hyväksyivät ehdotuksen, ja Turpeista ja Sakua pidettiin hyvänä vahvistuksena ryhmälle. Partion päästyä matkaan ja paikannettua partisaanien oletetun olinpaikan Sakun kykyjä kuitenkin epäiltiin. Turpeinen oli varma, että Saku yritti ilmaista vihollisen, mutta muut sotilaat epäilivät sen aistien tarkkuutta: ”Tuskinpa Sakukaan pystyy haistamaan vihollisen hajun muutaman metrin tarkkuudella.”¹⁵²

Jos koira katosi sotilaiden näköpiiristä, he epäilivät usein, että koira oli lähtenyt esimerkiksi riistan perään. Tällaisen huolen ilmaisi esimerkiksi partionjohtaja, kun koiranohjaaja Lahtelan ohjauksessa ollut partiokoira Erkko poikkesi reitiltä. Lahtela oli vakuuttunut, että koira oli haistanut jotain, mutta partionjohtaja ei uskonut Lahtelaa. Lahtela osoitti lopulta olevansa oikeassa, sillä Erkko oli löytänyt viholliselle kuuluvan laskuvarjon.¹⁵³ Epäily johtui yleensä epäilijän omasta tottumattomuudesta ja tietämättömyydestä, sillä epäilijät eivät olleet välttämättä olleet koskaan koirien kanssa tekemisissä.¹⁵⁴

Sotilaiden tietämättömyys oli toisinaan este sotakoirien käytölle. Sotakoiraupseeri Olavi Pasanen joutui työssään toteamaan, että partiokoirat käyttöönsä saaneet kouluttamattomat sotilaat suorastaan pilasivat koiria käyttäessään niitä metsästyksessä.¹⁵⁵ *Sotakoiraoppaassa* koiran riistavietti määriteltiin ”vahingolliseksi alkuperäiseksi voimaksi”, joka oli syytä ”vaimentaa” ja ”tukahduttaa” käyttämällä tarpeen vaatiessa ”ankaraa pakkoa”, esimerkiksi piiskaa.¹⁵⁶ Pasanen järjesti upseereille jatkokoulutuskurssin, ja opetti heille, miten sotakoiria tuli käsitellä, vaikka upseerit eivät olleet koiranohjaajia. Koirien käsittelyyn liittyvän tietämyksen levittäminen oli tärkeää sotakoirien onnistumisen kannalta.¹⁵⁷ Erään kertomuksen mukaan tottumaton koiranohjaajaksi määrätty sotilas oli kadottanut ohjaamansa partiokoiran.¹⁵⁸

¹⁵¹ Karhunen 1967, 60–63.

¹⁵² Aapa 1974, 56, 67.

¹⁵³ Aapa 1974, 126.

¹⁵⁴ Ks. esim. Aapa 1974, 246–247.

¹⁵⁵ Pasanen 1999, 40–41.

¹⁵⁶ Ekberg & Winter 1943, 102–106.

¹⁵⁷ Pasanen 1999, 41.

¹⁵⁸ Nieminen 1999, 95–96.

Tietämättömyys sai jotkut sotilaat pitämään koiria suorastaan vaarallisina. Muun muassa sotamies Niemelä sai huomata sotakoira Tarun ärhäkkyuden yrittäessään silittää sitä. Taru yritti purra Niemelää, ja tapauksesta hämmentynyt Niemelä kysyi Tarun ohjaajalta Riihelältä, ovatko kaikki koirat ”tuollaisia petoja”. Riihelä selitti Niemelälle, että Taru, kuten kaikki sotakoirat, oli opetettu suhtautumaan vieraisiin epäluuloisesti. Sotilaiden jännitys Tarua kohtaan muuttui Niemelän selityksen myötä kunnioitukseksi, ja tieto siitä, että Taru suhtautuisi vieraisiin epäluuloisesti, sai ne luottamaan koiraan entistä enemmän.¹⁵⁹

Erityisesti Uula Aapa kirjoittaa tilanteista, joissa sotilaat kyselivät sotakoirista koiranohjaajalta. He olivat kiinnostuneita kuulemaan koiran koulutuksesta, luonteesta ja osaamisesta. Koiranohjaajat painottivat, että koiran kouluttaminen vaati innostusta, pitkäjänteisyyttä ja kärsivällisyyttä.¹⁶⁰ Sotilaan kiinnostus koiraan kohtaan ilmaisi sitä, että sotilaat olivat valmiita ottamaan koiran osaksi joukkoaan. Koiranohjaaja oli linkki koiran ja muiden sotilaiden välillä, ja hänen tekemästään työstä riippui, pääsikö koira osaksi sotilaiden ryhmää. Lisäksi koirien kanssa tekemisissä olleet sotilaat jakoivat toisilleen kokemuksiinsa koirista.¹⁶¹

Sotilaiden ja sotakoirien kiintymystä toisiinsa selittävät muun muassa sotilaiden pien- ja primääriryhmät, joiden löytäminen on yksi sotilassosiologian tärkeimmistä havainnoista. Pien- ja primääriryhmät voidaan laskea myös merkittäviksi sotakokemusta selittäväksi synkronisiksi tekijöiksi. Edward Shils ja Morris Janowitz haastattelivat 1940-luvulla saksalaisia sotavankeja selvittääkseen, miksi Saksa jatkoi taisteluita vuosina 1944–1945, vaikka sen tappio oli jo selvä. Shils ja Janowitz saivat selville, että sotilaiden muodostamat primääri- eli pienryhmät merkitsivät sotilaille enemmän kuin esimerkiksi ideologiset syyt. Sotilaita yhdisti aseveljeys, rintamatoveruus, jaettu identiteetti ja solidaarisuus. Niin pitkään, kun sotilas koki kuuluvansa sosiaaliseen ryhmään, hänen toimintansa rintamalla oli todennäköisesti hyvää. Yhteenkuuluvuuden tunne lisäsi taistelumotivaatiota enemmän kuin esimerkiksi isänmaallisuus tai muut kansalliset ja ideologiset ihanteet.¹⁶²

Suomessa samanlaista tutkimusta on ensimmäisenä tehnyt Knut Pipping, joka tutki omiin havaintoihinsa aliupseerina perustuvassa sosiologian väitöskirjassaan *Kompaniet som samhälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944* (1947) jalkaväkikomppanian

¹⁵⁹ Aapa 1974, 192–193.

¹⁶⁰ Ks. esim. Aapa 1974, 106, 125, 205–206.

¹⁶¹ Ks. esim. Karhunen 1967, 182.

¹⁶² Shils & Janowitz 1948, 280–281, 284.

sosiaalista rakennetta, sotilaiden ryhmäidentiteettejä sekä epävirallisia asenteita ja normeja. Hän havaitsi tutkimuksessaan, että sotilaiden keskuudessa vallinnut epävirallinen normijärjestelmä lisäsi heidän välistään yhteenkuuluvuuden tunnetta ja taistelumoraalia. Järjestelmä saattoi näyttää ulospäin uppiniskaisuudelta, mutta tosiasiallisesti normijärjestelmä lujitti miesten yhteenkuuluvuutta ja lisäsi heidän fyysistä ja psyykkistä kestävyytään.¹⁶³

Ville Kivimäki huomauttaa, että sotilaiden keskinäinen ryhmäsolidarisuus ei kuitenkaan synny itsestään missä tahansa tilanteessa eikä se yksinään selitä taistelumotivaatiota. Pienryhmien muodostumisen taustalla on useita poliittisia, ideologisia, kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä. Suomalaisten sotilaiden keskinäinen rintamatoveruus rakentui pitkälti hyvin samanlaisista kokemuksista kuin kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet: poikamaisuudesta ja seikkailunhalusta, arkisesta toveruudesta ja yhteen hitsautumisesta sekä lähes hengellisistä elämyksistä. ”Ihanteellinen rintamatoveruus oli tasa-arvoisten veljien yhteisö, jossa elettiin fatalistisesti hetkessä kiinni ilman menneisyyttä ja tulevaisuutta.”¹⁶⁴

Tällaista sotilaiden välille kehittynyttä keskinäistä ryhmähenkeä ja aseveljeyttä kuvaa Joppe Karhunen. Elämästä ja kuolemasta ääriolosuhteissa taistelleet sotilaat lujittuivat yhteen, ja ryhmähengen muodostuessa miehet eivät välittäneet toistensa taustoista, vaan sotilaiden ja koirien keskinäistä yhteishenkeä leimasi tasa-arvo: ”Ja tuohon joukkoon liittyi pitävänä renkaana sotakoira Molo, joka kurjan menneisyytensä jälkeen oli löytänyt isännikseen valiojoukon.”¹⁶⁵ ”Yliloikkarista” tuli erottamaton ja korvaamaton osa sotilaiden joukkoa. Vaikka koiranohjaajan ja armeijan kontrollissa oleva koira ei voinut olla täysin tasavertainen ihmisten kanssa, on Karhusen huomio esimerkki siitä, että joissain tilanteissa sotilaat pitivät ryhmäänsä liittyvää sotakoiraan vertaisenaan.

Kivimäki hyödyntää tutkimuksessaan antropologi Arnold van Gennepin teoriaa siirtymäriiteistä, sillä hänen mukaansa teorian avulla voi selittää sotilaiden sosiaalista muodonmuutosta eli sotilaiden omaksumaa sotilasidentiteettiä.¹⁶⁶ Riitit koostuvat kolmesta osasta: separaatiosta eli ryhmästä irtautumisesta, siirtymästä, ja liminaali- eli välitilasta. Liminaalitulassa yksilö on irrallaan yhteiskunnasta ja yhteisöstä eräänlaisena ulkopuolisenä. Näin voi ajatella olevan esimerkiksi aikuistuuksessa. Riittiin osallistuvan yksilön asema

¹⁶³ Pipping 1978 (1948), 21.

¹⁶⁴ Kivimäki 2013, 156–162.

¹⁶⁵ Karhunen 1967, 63–64.

¹⁶⁶ Kivimäki 2013, 165–166.

muuttuu suhteessa yhteiskuntaan, kun hän on käynyt läpi riitin kolme vaihetta ja palaa takaisin yhteisöön uuden statuksen saaneena.¹⁶⁷

Victor Turner on jalostanut edelleen van Gennepin siirtymäriittiteoriaa. Hänen mukaansa liminaalitulassa olevien eli tässä tapauksessa sotilaiden välille kehittyä erityislaatuinen voimakas yhteenkuuluvuus ja tasa-arvoisuus, *communitas*. Liminaalitulassa sotilaat ovat ajan ja paikan, sosiaalisten rakenteiden ja hierarkioiden ulkopuolella. Heidän eronsa unohtuvat, ja heidän välilleen kehittyä tasa-arvon ja yhteenkuuluvuuden tunne matkalla kohti uutta statusta. Liminaalitila yhdistää sotilaat. *Communitas* on yhdistelmä alhaista ja pyhää, homogeenisyyttä ja toveruutta, eli se on kuin vastakohtaisten asioiden tasapaino.¹⁶⁸ Liminaalitulassa ja *communitas* käsitteet sopivat hyvin kuvaamaan sodassa olevaa yhteiskuntaa, sillä sodassa tavanomaiset normit, esimerkiksi tappamisen laittomuus, on unohtettu, ja yhteiskunta on äärimmäisessä poikkeustilassa. Eric J. Leedin tutkimat ensimmäiseen maailmansotaan osallistuneet sotilaat selittivät yhteisöllisyyden kokemustaan initiaation ja yhteisen identiteetin omaksumisen kautta. Sotilaiden välille kehittynyt aseveljeys ja yhteisöllisyyden kokemus auttoivat luomaan mielettömälle sodalle päämäärän ja merkityksen.¹⁶⁹

Koska *communitas*lle on tyypillistä ulkoisten seikkojen huomioimatta jättäminen ja unohtaminen ja liminaalitulassa olevia yhdistää yhteinen tila, on mahdollista, että myös koirat otettiin osaksi *communitas*ta. Sodan syttyminen valjastaa koko yhteiskunnan toimimaan yhden päämäärän hyväksi. Yhteiskunta muuttuu rakenteellisesti, ja se muuttaa jäseniään: esimerkiksi miehestä tulee sotilas.¹⁷⁰ Tässä mielessä on luonnollista, että yhteiskuntaan erottamattomasti kuuluvat eläimet valjastettiin sodan välineiksi ja ennen kaikkea niiden ajateltiin olevan osa sotaa ja sitä käyvää yhteisöä.

Rintamalla koiran merkitys ja paikka olivat erilaisia kuin siviilissä. Sotakoira ei ollut yksittäisen ihmisen tai perheen lemmikki vaan osa armeijaa. Rintamalla koira ei omistanut yksittäinen henkilö, vaan sillä oli ohjaaja, ja se oli samalla osa sotilaiden joukkoa. Ohjaaja huolehti koirasta omistajan tapaan.¹⁷¹ Ehkä omistajan tai perheen puuttuminen on tehnyt koirasta tasa-arvoisemman yhteisön jäsenen, ja se on alun perin ollut helppo ottaa osaksi sotilaiden ryhmää. Asetelma olisi mahdollisesti hyvin erilainen, jos esimerkiksi koiran

¹⁶⁷ van Gennep 1960 (1909), 10–11.

¹⁶⁸ Turner 2008 (1969), 94–97, 102–103.

¹⁶⁹ Leed 2009 (1979), 12–24.

¹⁷⁰ Leed 2009 (1979), 15–16.

¹⁷¹ vrt. Miklósi 2007, 51.

omistaja olisi ollut koiran ohjaaja. Ehkä siksi aineistossani ei ole tapauksia, joissa koiran omistaja ohjaisi koira rintamalla. Lisäksi koiralle oli todennäköisesti ollut luontevaa ottaa oma paikkansa osana sotilaiden ryhmää, sillä ne ovat laumaeläimiä ja oppivat nopeasti, miten tulla integroiduksi osaksi ihmisjoukkoa.¹⁷²

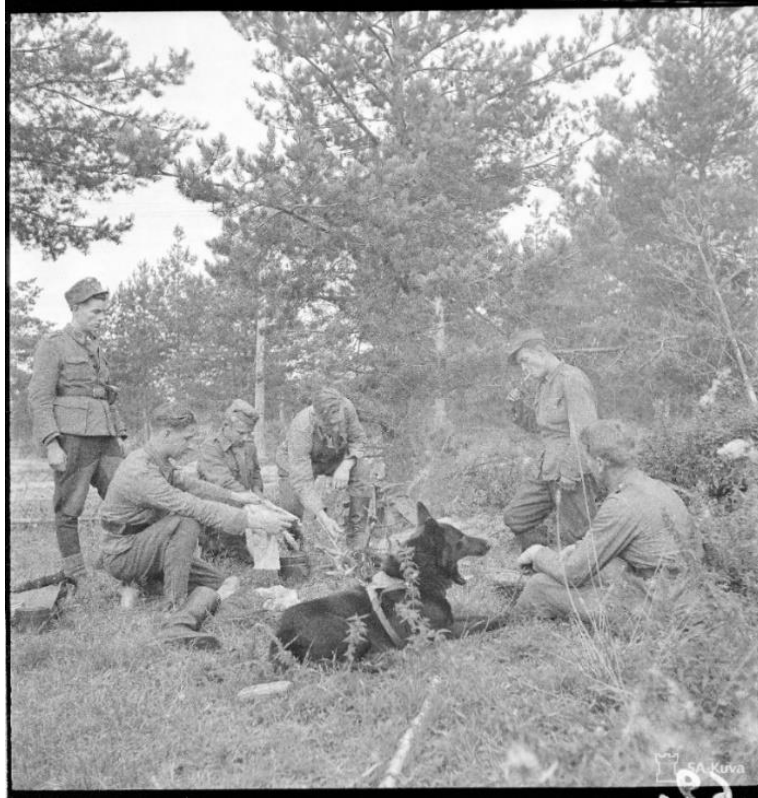
Kuva 2. Konevitsan saari Laatokassa, 20.9.1942. Luutnantti T. Räisänen, SA-kuva 110086.

Koirien ja sotilaiden ryhmän välinen yhteenkuuluvuus välittyy TK-komppanioiden ottamien valokuvien kautta, joissa yhdistyvät kokemuksen visuaalinen tallentaminen, valokuvaajan käsitys sodasta virallisten ohjeiden valossa sekä kuvattujen sotilaiden kokemus. Luutnantti T. Räisänen ottamassa kuvassa 2 viisi sotilasta on kerääntynyt ryhmäkuvaan ja ottaneet mukaan Churechill-nimisen (sic.) koiran. Alkuperäisen kuvatekstin mukaan sotilaat ovat Hiekkaniemen suomalaisen korsun asukkaita, alikersantti Taskisen ryhmä. Yksi sotilaista, kenties alikersantti Taskinen itse, pitelee takajaloilleen noussutta tai nostettua koira etujaloista. Koiran asento herättää ajatuksen sen inhimillisyydestä ja korostaa koiran paikkaa osana viiden sotilaan muodostamaa ryhmää. Koiran esittämisen tapa kuvassa kertoo, että koira oli sotilaille tärkeä ja osa heidän ryhmäänsä.

Enemmistössä sotakoirista otetuista valokuvissa esitellään sotakoirien käyttöä eri tehtävissä, mutta kuvien joukossa on lisäksi kuvia, joissa näkyy sotilaiden ja koirien välinen suhde, esimerkiksi kiintymys. Sodan hyökkäysvaiheen ja päätyttyä ja asemasodan alettua TK-miehet taltioivat sotilaiden vapaa-ajan viettoa osoittaakseen kotirintamalle, että sotilaat eivät olleet jatkuvassa hengenvaarassa. Tällainen sisältö oli tarkoitettu vähentämään

¹⁷² Miklósi 2007, 51–53.

kotirintaman huolta siitä, miten miehet pärjäsivät rintamalla.¹⁷³ Näiden valokuvien, joissa sotilaat ja koirat viettävät aikaa yhdessä, voi ajatella kuuluvan sotilaiden vapaa-ajan vieton kuvaukseen.

Kuva 3. Aunus 27.8.1943. Erkki Viitasalo, SA-kuva 136527.

Kuvassa 3 sotakoira on sommiteltu taukoa viettävien sotilaiden keskelle. Valokuva on erityinen verrattuna useisiin muihin SA-kuva-arkiston koira-aiheisiin kuviin, koska kuvaa katsoessa ei voi olla varma, kuka kuudesta sotilaasta on koiranohjaaja. Katsojan huomio kiinnittyy kuvassa vallitsevaan tasavertaiseen tunnelmaan. Haukottelevassa koirassa on jotakin ihmismäistä ja samanlaista kuin sen ympärillä olevissa väsyneiltä vaikuttavissa sotilaissa. Kuvan ottanut Erkki Viitasalo on laatimassaan kuvatekstissään kiinnittänyt huomiota koiran ja sotilaiden väliseen yhteenkuuluvuuteen: ”Lepohetki (koiraakin haukotuttaa)”. Ikään kuin koira ymmärtäisi, mitä lepohetki tarkoittaa ja se osaa käyttäytyä sen mukaisesti.

Kivimäki huomauttaa, että sodan kokemus ei ole täysin selitettävissä van Gennepin, Turnerin ja Leedin teorioiden avulla, vaan ne ovat pikemminkin yksi keino selittää sotilaiden

¹⁷³ Valokuvat sotilaiden vapaa-ajan vietosta kääntyivät itseään vastaan, sillä kotirintamalla kuvien sanoma tulkittiin niin, että miehet vain tappoivat aikaa samalla, kun kotirintamalla kärsittiin jatkuvasta työvoimapulasta. Perko 1974, 137–140.

toimintamalleja, heidän muodostamiaan yhteisöjä ja henkistä selviytymistä poikkeusoloissa. Sodan kokemusta ylipäättään on vaikea pukea tyhjentävästi sanoiksi tai mytologiosoida sitä kokemukseksi, jota ei voi ymmärtää sodan ulkopuolelta. On luonnollista, että ihmiset hakevat kriisin hetkellä tukea ja turvaa toisistaan. Rintamayhteisöt eivät syntyneet itsestään, vaan sotilaat, jotka muodostivat yhteisöjä, olivat taipuvaisia solmimaan suhteita muiden sotilaiden kanssa.¹⁷⁴ Siksi on luultavaa, että koiriin kiintyivät todennäköisimmin sellaiset sotilaat, jotka olivat tottuneet koiriin tai kenties omistivat koiran itsenkin, eli koiralla oli paikka heidän odotushorisontissaan. Toisaalta olen osoittanut, että koirista olivat kiinnostuneita myös niihin tottumattomat sotilaat, ja jos sotilaat olivat pitkään tekemisissä koirien kanssa, he todennäköisesti kiintyivät niihin. Tätä ei tosin ole mahdollista osoittaa aineistoni perusteella, sillä kertomukset kertovat vain yksittäisistä tapahtumista.

4.2 Ilo, tuki ja maskotit

Kielitoimiston sanakirjan määritelmän mukaan maskotti tarkoittaa eläinhahmoista esinettä tai eläintä, jonka uskotaan tuovan onnea.¹⁷⁵ Sotilaiden ottamalla lemmikkikoirilla ei ollut minkäänlaisia sodankäyntiin liittyviä tehtäviä, vaan niiden tarkoitus oli viihdyttää sotilaita sodan keskellä. Ensimmäisen maailmansodan veteraaneja haastatellut Richard van Emden esittää, että sotilaat kiintyivät maskotteihin erityisesti siksi, että sodassa he eivät uskaltaneet solmia toverisuhteita muiden sotilaiden kanssa menettämisen pelon vuoksi, vaan kiintymys lemmikiksi otettuun maskottiin oli lohtu sodan epävarmuudessa.¹⁷⁶

Maskottien hankkiminen ei ole ongelmaton, koska kyseessä on tunteva eläin, joka tarvitsee hoivaa. Janet M. ja Steven F. Alger ovat kehittäneet kolme kriteeriä, joita voidaan käyttää pohdittaessa maskottikoiriin liittyviä eettisiä kysymyksiä. Maskottien tutkimista voi lähestyä siitä näkökulmasta, saivatko sotilaat ottaa seurakseen maskotteja, tarjosiko armeija maskoteille ruokaa ja lääketieteellistä hoitoa ja saivatko sotilaat pitää maskotit itsellään sodan päätyttyä.¹⁷⁷

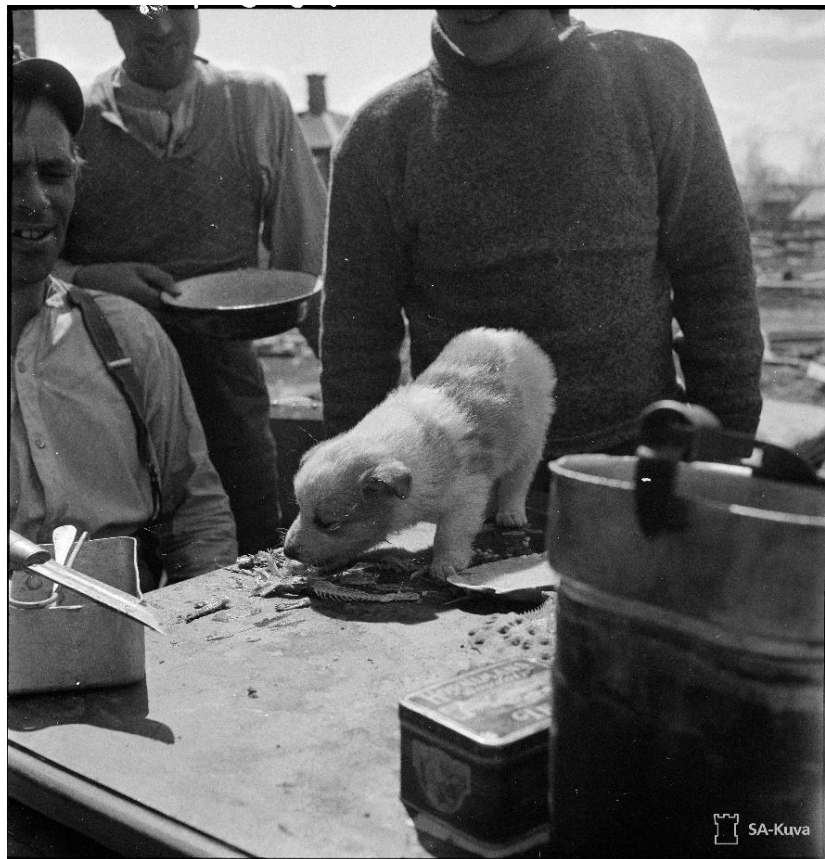
¹⁷⁴ Sotilaiden välille syntyneen aseveljeyden taustalla vaikuttivat myös poikien maanpuolustuksellisuutta korostanut koululaitos, lapsi- ja nuorisjärjestöt kuten suojeluskuntien ja Lotta Svärdin nuorisotoiminta, käytännön sotilaallinen koulutus varusmiespalveluksessa, solidaarisuus ja venäläisviha. Kivimäki 2013, 168–177.

¹⁷⁵ Kielitoimiston sanakirja. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>

¹⁷⁶ van Emden 2011, 2.

¹⁷⁷ Alger, J. & Alger, S. 2013, 80.

Maskotit löydettiin sattumalta, eikä aineistossani ole merkkejä siitä, että maskotteja olisi hankittu järjestelmällisesti sotilaiden käyttöön. Mäkelä-Alitalon huomion mukaan ainakin Suomen Kennelklubin kautta pyrittiin hankkimaan maskottikoiria rintamalle.¹⁷⁸ Järjestelmällisen hankkimisen sijaan sotilaat löysivät maskotteja tavallisimmin hylätyistä kylistä, jonne evakkoon lähteneet asukkaat olivat jättäneet kotieläimensä ja lemmikkinsä.¹⁷⁹ Sotilaiden joukko otti hoiviinsa hylätyn ”mustatäpläisen poliisikoiran” Karjalassa sijaitsevasta autiosta kylästä ja nimesi sen Karriksi, ja eräs nimeltä mainitsematon sotilas adoptoi itselleen ”sotasaaliikseen” koiran ja sen neljä vastasyntynyttä pentua niin ikään Karjalasta hylätystä kylästä.¹⁸⁰ Lentäjä Jorma ”Joppe” Karhunen puolestaan sai kuuluisan maskottinsa irlanninsetteri Peggy Brownin vuonna 1941 sen omistajalta, joka ei kyennyt ruokkimaan koira ruokapulan vuoksi.¹⁸¹

Kuva 4. Poventsa, 30.5.1942. Värikki H. Harrinvirta, SA-kuva 90699.

Kuvassa 4 pöydällä seisoo pieni kalanruotoja syövä koiranpentu. Värikki H. Harrinviran ottaman valokuvan alkuperäisessä kuvatekstissä lukee seuraavasti: ”Kylläpä on koira-

¹⁷⁸ Mäkelä-Alitalo 1998, 143.

¹⁷⁹ Ks. esim. Kiviranta 1942, 41–43, 110–111.

¹⁸⁰ Kiviranta 1942, 42–43, 103, 110–111. Van Emdenin aineistossa maskotteja ottaneet sotilaat olivat löytäneet eläimiä niin rintamalta kuin hylätyistä taloista. van Emden 2011, 2.

¹⁸¹ Karhunen 1998, 143–144.

rassulla nälkä. Kalanruodotkin kelpaavat. Nyt tulee pennulle hyvät päivät sillä pojat ottivat sen joukkueensa maskotiksi.” Kuvasarjaan kuuluvasta toisen kuvan kuvatekstistä tulee ilmi, että koiranpentu oli löydetty autiotalosta, ja ilmeisesti yksinäinen nälkäinen pentu oli herättänyt sotilaissa sääliä.¹⁸² Kuva ja kuvateksti kertovat sotilaiden koiranpentua kohtaan tuntemasta myötätunnosta ja siitä, että he olivat halukkaita huolehtimaan sodan jalkoihin jääneestä viattomasta elämästä. Maskoteiksi otettuja koiria näyttäisi tilanteesta riippumatta yhdistävän sotilaiden tuntema empatia niitä kohtaan. Maskottien ottaminen on kenties ollut tapa osoittaa hoivaa eläintä kohtaan tai mahdollisuus pitää taukoa sodan rasittavasta todellisuudesta.¹⁸³ Evelyn Le Chênen huomion mukaan maskottikoirat myös muistuttivat sotilaita heidän kodeistaan ja toivat toivoa sodan keskelle.¹⁸⁴

Todennäköisesti maskotin ottaminen tiesi sotilaille ilon ja lohdun lisäksi myös vaivaa. Oletan, että Puolustusvoimat ei tarjonnut maskoteille ruokaa tai eläinlääkärin hoitoa, jos maskotti sellaista sattui tarvitsemaan. Näin ollen maskotin ottanut sotilas tai sotilaiden ryhmä oli itse vastuussa maskotin hyvinvoinnista ja selviytymisestä rintamalla. Jos sotilaat eivät saaneet riittävästi syödäkseen, kuinka on ollut maskotin laita? Ongelma on kiinnostava ihmisen ja eläimen välisen suhteen kannalta. Sotilaat ottivat maskotteja omaksi ilokseen luultavasti tietoisina siitä, että niiden huolehtiminen tiesi heille lisävaivaa. Siksi sotilaan ja maskottikoiran suhde on ollut vastavuoroinen: maskottikoira on tuonut iloa sotilaille ja sotilas on huolehtinut koirasta. Sotilaiden päätös ottaa maskotteja kertoo siitä, että he tunsivat empatiaa yksinäisiä koiria kohtaan eivätkä halunneet jättää niitä oman onnensa nojaan.

Peggy Brownista ja Joppe Karhusesta löytyy SA-kuva-arkistosta 19 kuvan sarja, jossa TK-mies Blomberg on kuvannut Peggyä ja Karhusta lentokoneessa ja sen vieressä. Kuvasarjan kuvista huokuu Karhusen kiintymys koiraansa. Useissa kuvissa Karhunen pitelee takajaloillaan seisovaa Peggyä etutassuista aivan kuten Hietaniemen korsun asukkaat tekivät koiransa Churechillin kanssa. Kuvassa 5 Karhunen pitää nauravan ja onnellisen näköistä Peggyä sylissään ja katsoo koiraan miltei rakastuneesti. Karhunen oli ottanut

¹⁸² Harrinvirta, SA-kuva 90698. sa-kuva.fi.

¹⁸³ van Emden 2011 (2010), 3–7. Ensimmäisessä maailmansodassa sotilaat söivät löytämänsä yksinään vaeltelevat eläimet kuten kanat, siat ja hanhet. Sen sijaan koirat otettiin maskoteiksi. Van Emden 2011, 18–19. Maskottien tutkimus on myös osoitus historiallisesta empatiasta, jota tutkija voi tuntea tutkimuskohdettaan kohtaan. Historiallisesta empatiasta ks. lisää Vainio-Korhonen 2017.

¹⁸⁴ Ks. esim. Le Chêne 2009 (1994), 57, 85

Peggy Brownin maskotikseen kysymättä lupaa majuriltaan, mutta majuri oli onneksi suhtautunut maskottikoiraan suopeasti sillä perusteella, että maskotit olivat tavallisia lentäjillä Ranskassa ja Saksassa.¹⁸⁵

Kuva 5. Hirvas 1.6.1942. Blomberg, SA-kuva 97023.¹⁸⁶

Tällaisien maskottikoirista otettujen valokuvien voi tulkita olevan osa kevyempiä kuva-aiheita ja esimerkiksi sotilaiden vapaa-ajan vieton kuvausta. Todennäköisesti koirista otetut SA-kuvat, kuten yllä oleva kuva Karhusesta ja Peggy Brownista, herättivät katsojassa positiivisia ajatuksia, joten niitä on käytetty propagandassa hyödyksi. Kuvat osoittivat, että suomalaiset sotilaat eivät olleet raakalaisia, vaan he olivat valmiita huolehtimaan myös heikoimmista. Tätä mielikuvaa on todennäköisesti käytetty viholliskuvan ylläpitämiseen. Samalla kuvat osoittavat, että Puolustusvoimat suhtautui todennäköisesti suopeasti maskottien hankkimiseen.

Yhden sotilaan hankkima koira pääsi osaksi isoa sotilaiden joukkoa, mikä tukee havaintoa siitä, että vaikka koiria oli sodissa määrällisesti vähän erityisesti verrattuna hevosiin, olivat ne tärkeitä isolle osalle sotilaita. Lisäksi maskotti tosiaan auttoi sotilaita ohjaamaan ajatuksia pois sodasta ja sai heidät rentoutumaan. Eläimet muistuttivat sotilaiden ryhmää

¹⁸⁵ Karhunen 1998, 143–145.

¹⁸⁶ Alkuperäisessä kuvatekstissä Peggy Brownin nimi on kirjoitettu virheellisesti muotoon ”Becky Brown”. Kyseessä on kuitenkin Peggy Brown.

elämästä ja sen iloista sodan väkivallan ja kuoleman keskellä. Lisäksi koira oli visuaalinen ilo:

Maskottikoiran suurin merkitys on siinä, että se vie ajatukset pois sodan arjesta. Ilmataistelujen rieha ja paine poistuvat, sijalle tulee elämä ja leikkimielistä touhua kauniin ja seurallisen eläimen kanssa. Ilmataistelun jännitykset katoavat ihmeen hyvin. Tässä mielessä arvostan maskottikoiran merkitystä suuresti. Peggy Brownista tuli lentueen ja myöhemmin koko laivueen lemmikki.¹⁸⁷

Maskotit kytkeytyvät empatian ja hoivan lisäksi myös sotilaan kontrolliin sodan kaotista ympäristöstä: esimerkiksi rukoukset, onnenamuletit ja rituaalit olivat sotilaille tapades jotenkin jäsenellä kaotista ympäristöään ja epätietoisuutta omasta tai muiden kohdalosta.¹⁸⁸ Maskottien tehtävät ovat saattaneet olla samanlaisia kuin muiden onnenamulettien. Toisaalta esimerkiksi Karhunen kieltää ottaneensa Peggy Brownia maskotikseen taikauskosta, vaikka hänellä oli lentäessään tapanaan pitää mukanaan esineitä, joiden uskoi tuovan onnea.¹⁸⁹ Koska lemmikeiksi otetuista koirista puhuttiin maskotteina, on luultavaa, että sotilaat yhdistivät maskotit onnen tuomiseen tai ainakin positiivisiin tunteisiin.

Maskottien koulutetuista sotakoirista poikkeava asema sodassa johdattelee ajattelemaan koirien paikkoja. Sotakoirista otettujen valokuvien ja niistä kirjoitettujen kertomusten ja muisteluiden voi ajatella olevan abstrakteja tiloja, joiden kautta ihminen hahmottaa eläinten paikkoja. Heta Lähdesmäki on soveltanut susien paikkoja eli susien fyysisistä sijaintia ja ihmisillä susista olevia mielikuvia käsittelevässä väitöskirjassaan Chris Philon ja Chris Wilbertin ajatusta siitä, että eläimillä on lajista ja käyttötarkoituksesta riippuen omat tietyt paikkansa ja tilansa niin fyysisessä maailmassa kuin ihmisten mielissä. Lähdesmäki on suomentanut Philon ja Wilbertin käsitteen *animal places* käsitteeksi *eläinten tilat*, joka on abstrakti luokittelusysteemi ja jota ihmiset käyttävät esimerkiksi luokitellessaan eläimet eri lajeihin. *Space-* eli *paikka-*käsite viittaa fyysiseen tilaan, joka on esimerkiksi eläimen itsensä valitsema elinpaikka, ei se tila, jossa ihminen hahmottaa eläimen elävän.¹⁹⁰

Koiran tehtävästä riippui, missä se pystyi liikkumaan. Viestikoirat kulkivat kahden ohjaajansa välillä vaarallisissakin paikoissa, vartiokoiran paikka oli sidottu vartioitavaan alueeseen, lääkintäkoira kulki rintamalla taistelun jälkeen ja partiokoira liikkui maastossa

¹⁸⁷ Karhunen 1998, 144.

¹⁸⁸ Kivimäki 2013, 211–212.

¹⁸⁹ Karhunen 1997, 142–144.

¹⁹⁰ Philo & Wilbert 2000, 6–7, 10, 14–17; Lähdesmäki 2020, 15–16, 18, 20.

yhdessä sotilaiden kanssa. Paikka-käsitteen kautta tarkasteltuna maskotin asema ja paikka on ollut erilainen kuin koulutetun sotakoiran, sillä maskotteja ei koulutettujen sotakoirien tapaan käytetty töissä tai etulinjassa.¹⁹¹ Lisäksi maskotti oli yleensä koko ryhmän maskotti, mistä voi päätellä, että maskotti otettiin nimenomaan kollektiivisesti ja vapaaehtoisesti osaksi sotilaiden joukkoja. Ne olivat sotilaiden seurana korsussa ja vapaa-ajalla, ja kaikki sotilaat saivat olla maskotin kanssa tekemisissä ja esimerkiksi koskea siihen. Näin maskotti oli eri asemassa kuin koulutettu sotakoira.

Unio Hiitosen maskottikoirasta suomenpystykorva Tellusta löytyy kuvia sekä Hiitosen kirjasta Rintamaelämää että Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistosta. Hiitonen on kuvannut Tellua itsensä ja muiden sotilaiden kanssa niin sotilaiden sylissä ja vieressä kuin mukana rintaman askareissa ja korsussa. Kuten muidenkin maskottien, Tellun asema on ollut hyvin erilainen kuin koulutettujen sotakoirien.¹⁹² Koska kaikki Tellusta otetut kuvat on päivätty jatkosodassa, oletan, että Tellusta tuli sotilaiden lemmikki vasta silloin.

Kuva 6. 28.3.1944. Unio Hiitonen, SKS KRA.

Kuvassa 6 Tellu makaa lukevan Hiitosen vieressä korsun sohvalla. Levolliselta näyttävän Hiitosen vasen käsi on pelästyneenä suoraan kameraan katsovan Tellun ympärillä. Koiran

¹⁹¹ Nigel Allsoppin mukaan maskottikoirat voivat olla Isossa-Britanniassa virallinen osa armeijaa. Allsopp 2011, 54–55.

¹⁹² Tellu ei ollut Hiitosen ja muiden sotilaiden ainoa lemmikki, sillä heillä oli myös vuohi, josta he lypsivät maitoa. Hiitonen 1979, 72, 78–81, 92.

korvat ovat luimussa, ja se tuijottaa rävähtämättä kameraan. Syynä on valokuvan valottamiseen käytetty ruuti, sillä ilman sitä pimeästä korsusta ei voinut ottaa kuvia.¹⁹³ Kuva kertoo Hiitosen ja Tellun välisestä siteestä ja siitä, että Tellu oli osa sotilaiden arkea. Lisäksi kuvassa näkyy kiinnostavasti Tellun paikka: Ensinnäkin se on asunut korsussa sotilaiden kanssa, eli sen asuinympäristö on ollut erilainen kuin koulutettujen sotakoirien. Toiseksi Tellu makaa aivan Hiitosen vieressä, mikä johdattelee pohtimaan sotakoirien tuomaa lämpöä ja läheisyyttä sotilaille. Kolmanneksi Tellu on osa vapaa-ajan viettoä, mikä näkyy Hiitosen kuvissa toisin kuin TK-miesten ottamissa valokuvissa. Hiitonen on kuvauttanut itsensä ja Tellun myös korsun edessä. Kuvassa Hiitonen on kyykyssä, ja Tellu on hänen oikealla puolellaan. Koira seisoo takajaloillaan, ja Hiitonen pietelee sitä etujaloista – siis samalla tavalla kuin Churechill on kuvattu Hietaniemen korsun asukkaiden ja Joppe Karhunen Peggy Brownin kanssa.¹⁹⁴

Kuva 7. 3.3.1943. Unio Hiitonen, SKS KRA.

Kuvassa 7 kersantti Nurminen leikkii Tellun kanssa korsun edustalla. Nurminen on kumartunut takajaloillaan seisovan Tellun puoleen, ja hän hymyilee tai nauraa katsoessaan suoraan koiraan. Nurminen pitää oikealla kädellään kiinni Tellun oikeasta etutassusta, ja

¹⁹³ Hiitonen 1979, 110.

¹⁹⁴ Hiitonen 1979, 78.

Tellu näyttää haistelevan Nurmisen kättä ehkä makupalojen toivossa. Oikealla lumihan-
gessa näkyy muutama keppi, jotka Tellu on kerännyt ”aarteikseen”.¹⁹⁵ Kuvassa yhdisty-
vät koiran mukanaan tuoma ilo, ihmisen ja eläimen välinen kiintymys ja se, että korsu ja
sen ympäristö oli yhtä lailla niin koiran kuin sotilaiden koti, sillä Tellun oli mahdollista
huvittaa itseään esimerkiksi keräämällä keppejä. Lisäksi kuvasta välittyy se, että kaikki
Tellun kanssa tekemisissä olleet saivat ottaa siihen kontaktia. Kuten kuvassa 5, myös tästä
välittyy kokemuksen fyysinen ulottuvuus, joka ei näy samalla tavalla kirjallisissa lähteis-
säni.

Kuva 8. 20.5.1943. Unio Hiitonen, SKS KRA.

Kuvassa 8 Tellu on kuvattu osana sotilaiden ryhmää. Hiitonen on ottanut kuvan jatkoso-
taan osallistuneista virolaisista vapaaehtoisista, joiden joukossa on tuleva Turun yliopis-
ton professori Ilmar Talve.¹⁹⁶ Tellu on ylhäällä vasemmalla seisovan sotilaan sylissä ja
katselee korvat pystyssä kiinnostuneen oloisena lattiaan, mikä rikkoo hiukan tunnetta koi-
ran ja sotilaiden välisestä yhteydestä. Kuvasta ei voi päätellä, miten paljon virolaisvapaa-
ehtoiset ovat olleet tekemisissä Tellun kanssa, mutta on kiinnostavaa huomata, että soti-
laat olivat valmiita ottamaan koiran ryhmäänsä mahdollisesti hyvin spontaanisti. Ehkä

¹⁹⁵ Hiitonen 1979, 78.

¹⁹⁶ Hiitonen 1979, 81.

kuvan ottamisen taustalla on ollut ajatus siitä, että myös Tellu on ikään kuin vapaaehtoinen tehdessään oman osansa sotaponnisteluiden eteen, vaikka sen merkitys sodassa on hyvin erilainen kuin sotilaiden.

Tellun merkitys sotilaille oli suuri. Se oli joukko-osaston lemmikki, seurallinen ja kaikkien suosikki, ja sotilailla oli aina makupaloja annettavana sille. Hiitonen kuvaili Tellusta olleen niin paljon iloa, että se ”joukon viihdyttäjänä joidenkin mielestä vastasi viihdytyskiertuetta.” Tellu ei selviytynyt sodasta, vaan Hiitonen kirjoittaa sen jääneen vetäytymisvaiheessa ”sodan uhriksi”.¹⁹⁷ Hiitonen ei kerro, miten he menettivät Tellun tai millaisia tunteita pidetyn maskotin kuolema on hänessä tai muissa sotilaissa herättänyt. Luultavasti luopuminen on tuntunut raskaalta.¹⁹⁸ Muussakaan aineistossani ei mainita, miten sotilaat reagoivat joutuessaan eroamaan ohjaamastaan koirasta tai maskottikoirasta, mutta sotilaille on todennäköisesti ollut henkisesti raskasta erota ystävästään ja kumppanistaan, joihin he olivat kehittäneet lujan suhteen. Sotilas ja koira olivat yhdessä kohdanneet hengenvaarallisia tilanteita, mikä oli sitonut heidät yhteen.¹⁹⁹

Maskottien tarkoitus oli ensisijaisesti tuoda sotilaille iloa, mutta niistä oli myös käytännön hyötyä. Tellu tappoi lukemattomia rottia lisäten näin ollen sotilaiden asuinviihtyvyyttä, ja osa sotilaista oli sitä mieltä, että se vaistosi keskitykset etukäteen.²⁰⁰ Myös muut maskottien omistajat ovat muisteluissaan kertoneet, että koirilla oli yliluontoisilta tunteita kykyjä. Esimerkiksi Karhunen arvelee, että jatkosodassa eräänä yönä ilman näkyvää syytä levottomasti käyttäytynyt Peggy Brown pelasti Karhusen ja muut hänen kanssaan samassa korsussa nukkuneet miehet vihollisen hyökkäykseltä. Karhunen oli toki kiitollinen Peggy Brownille mutta silti sitä mieltä, että koiran suurin arvo oli siinä, että se toi iloa sotilaille.²⁰¹

Kiviranta puolestaan kertoo tapauksesta, jossa sotilaat olivat ottaneet lemmikikseen hylätystä kylästä löytyneen koiran, jonka he nimesivät Karriksi. Karri otettiin välittömästi osaksi sotilaiden joukkoa, ja sotilaat kiintyivät siihen kovasti. Ryhmä joutui taisteluun,

¹⁹⁷ Hiitonen 1979, 72, 78, 92, 110.

¹⁹⁸ Esimerkiksi Irakissa ja Afganistanissa olevat Yhdysvaltojen sotilaat eivät saa ottaa itselleen maskotteja tai lemmikkejä, koska niistä luopuminen voi olla sotilaille vaikeaa ja aiheuttaa kuormitusta. Alger, J. & Alger, S. 2013, 97–98.

¹⁹⁹ Vietnamin sodan veteraaneille oli suorastaan traumatisoivaa joutua jättämään koiransa taakseen sodan päätyttyä, mikä on motivoinut heitä muistelemaan koiraystäviään kirjoissa. Alger, J. & Alger, S. 2013, 87.

²⁰⁰ Hiitonen 1979, 78, 110.

²⁰¹ Karhunen 1998, 144–145.

jossa eräs ryhmän sotilaista haavoittui, eikä häntä löydetty. Sotilaan tila oli jo epätoivoisen, kun Karri löysi hänet. Kivirannan kertomuksessa koira osoitti suorastaan yliluonnollisia kykyjä hoivatessaan haavoittunutta sotilasta: se toi vettä, avasi keksipaketin, karkotti lähelle tulleet venäläissotilaat ja vei lopulta viestin muille sotilaille pelastaen sotilaan hengen.²⁰²

Maskottikoirien lisäksi myös koulutetut sotakoirat toivat sotilaille iloa ja lohtua. Sotilaat huvittivat itseään laittamalla viestikoirat viemään henkilökohtaisia viestejä, ja muiltakin viestimatkoilta korsuun palaava, häntää heiluttava koira ilahdutti sotilaita.²⁰³ Eki-niminen sotakoira varasteli mielellään nukkuvien sotilaiden jalkineita, mikä huvitti suuresti ryhmän jäseniä.²⁰⁴ Myös sotakoirat kaipasivat välillä huvittelua, ja esimerkiksi Engström kertoo Kimi-nimisestä partiokoirasta, joka käyttäytyi melko vallattomasti myös partiomatkoilla ryöstäen esimerkiksi erään sotilaan saappaan.²⁰⁵

Jatkosodassa lottana toiminut Hanna Karijärvi muistelee myös koirien sotilaille tuomaa iloa. Hänen ja hänen miehensä koira Kimi oli sodassa partiokoirana ja toi paljon iloa ympärillään olleille sotilaille ja lotille. Karijärvi kertoo eräästä sotilaasta, joka oli todennut, että hän ja muut sotilaat ”olisivat tulleet hulluiksi ilman Kimiä”. Kimi oli leikkisä, ja sotilaat kätkivät mielellään tavaroita ja käskivät Kimin etsiä ne.²⁰⁶ Luultavasti samasta Kimistä kertoo lottana toiminut Lea Karhu, joka muistelee, että kerran eräs kapteeni oli lähettänyt koiransa vaimonsa luokse etulinjaan, ja koira oli palannut tuomisinaan viesti, keksejä ja marmeladeja. Koiran älykkyys hämmästytti ja huvitti Karhua.²⁰⁷

Pipping kirjoittaa, että jatkosodan asemasotavaiheen tylsyys laski sotilaiden mielialoja. Rintaman arki koostui muun muassa työpalveluksesta, harjoituksista, vartiovuoroista, nukkumisesta, saunomisesta, jutustelusta, metsästyksestä ja luvattomista retkistä.²⁰⁸ Pippingin kuvauksen perusteella sodan arki näyttää olleen paikoitellen yksitoikkoista ja tylsää, ja on mahdollista, että koiralla on ollut iso merkitys tylsyyden torjunnassa. Tämän puolesta puhuvat edellä olleet esimerkit leikkisistä ja älykkäistä sotakoirista, jotka huvittivat sotilaita ja toivat heille seuraa.

²⁰² Kiviranta 1942, 44–52.

²⁰³ Engström 1971 (1944), 60, 67, 103.

²⁰⁴ Kiviranta 1942, 88–90, 92.

²⁰⁵ Engström 1971 (1944), 112–117.

²⁰⁶ Sodalla Karijärvi tarkoittaa ilmeisesti jatkosotaa. Karijärvi 1999, 64–65.

²⁰⁷ Karhu 1999, 74–75.

²⁰⁸ Pipping 1978, 85–111, 197.

Kertomusten ja kuvien kautta voi hahmottaa sotakoiran osana sotilaiden kokemusta. Esimerkiksi Tellu on tallentunut Hiitosen ottamiin valokuviin, joista on nähtävissä, että Tellun paikka on ollut korsun puusohvalla Hiitosen vieressä ja toisaalta korsun ulkopuolella, missä sen on ollut mahdollista kerätä itselleen keppejä. Sotakoirien tila ja fyysinen ympäristö eivät ole olleet niiden itsensä valitsemia, vaan ihmiset ovat kontrolloineet koirien paikkoja. Niiden paikkojen kontrollointia toistetaan valokuvissa ja muisteluissa, jotka kertovat nimenomaan siitä, millaisia ja missä ihmiset ovat kokeneet koirien paikkojen olleen ja miten eläin ja kokemus vuorovaikutuksesta ovat sijoittuneet ihmisen muistiin ja sitä jäsentelevään kokemuskerrontaan.

Näin kokemukset koirista kytkeytyvät erilaisiin paikkoihin niin fyysisessä kuin abstraktissa mielen ympäristössä, ja kokemuksia muotoillaan ja välitetään edelleen eri paikoissa, kuten valokuvissa ja kirjoissa. Tämä saattaa selittää myös sen, miksi maskotit näkyvät erilaisessa pääasiassa kuvallisessa aineistossa kuin koulutetut sotakoirat, joista kerrotaan kirjallisesti. TK-miesten valokuvaukseen liittyneiden rajoitusten vuoksi heidän ei ole välttämättä ollut mahdollista tallentaa koulutettuja sotakoiria niiden toimiessa esimerkiksi etulinjassa. Sen sijaan he ovat kuvanneet muun muassa koirien koulutusta ja harjoituksia sekä maskottikoiria, koska se on ollut mahdollista. Kirjalliseen muotoon ovat tallentuneet kokemukset koulutetuista sotakoirista, koska ne ovat liikkuneet ympäristöissä ja tilanteissa, joissa TK-kuvaajien ei välttämättä ollut mahdollista kuvata.

4.3 Turva ja kiitollisuus

Anneli Mäkelä-Alitalon mukaan sotakoirien täsmällistä merkitystä on vaikea arvioida, vaikka esimerkiksi partiokoirat olivat tärkeitä ja vartiokoirat vähensivät vartiointiin käytettävien sotilaiden määrää.²⁰⁹ Vaikka sotakoirien tuomaa käytännön hyötyä on vaikea mitata, kertomusten, muistojen ja valokuvien perusteella on selvää, että koirat olivat sotilaille tärkeitä. Tässä luvussa käsittelen koirien tuomaa turvaa ja niiden herättämää kiitollisuuden tunnetta sotilaissa sekä sitä, mitä se kertoo ihmisen ja eläimen suhteesta ja koiran merkityksestä sotilaille.

Turvan tuomisessa ihmisen ja sotakoiran välinen suhde perustuu ennen kaikkea koiran tuomaan hyötyyn. Esimerkiksi Aapa kirjoittaa sotakoira Sakun merkityksestä seuraavasti: ”Jo tähän saakka ovat sotakoirat pelastaneet muutaman sadan sotilaan hengen. Eikö ihmishenki olekin kultaakin kalliimpi?”²¹⁰ Koiran tärkein tehtävä sodassa oli siis pelastaa

²⁰⁹ Mäkelä-Alitalo 1998, 170.

²¹⁰ Aapa 1974, 63.

ihmishenkiä.²¹¹ Sodassa oli kyse ihmisestä, ja siksi ihmisen henki oli tärkeämpi kuin eläimen henki. Koira oli ennen kaikkea työkalu ja kultaakin kalliimpi juuri siksi, että se varjeli sotilaita kuolemalta.

Koiran aisteihin saattoi luottaa silloinkin, kun sotilas oli väsynyt ja uupunut eikä itse kyennyt havainnoimaan luotettavasti ympäristöään. Partioivat sotilaat olisivat olleet haavoittuvaisempia ja turvattomampia ilman koiran teräviä ja tarkkoja aisteja. Koira saatiin lähettää esimerkiksi tiedustelemaan sotilaiden sijasta, vaikka koiranohjaajaa saattoikin kauhistuttaa ajatus ystävän mahdollisesta menettämisestä.²¹² Olavi Pasanen kertoo, että esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa vartiassa seisova sotilas alkoi nähdä harhoja, koira oli korvaamaton, sillä siihen pystyi luottamaan.²¹³ Engström puolestaan kuvailee luottamusta koiraan seuraavasti: ”Miehet luottivat täydellisesti koiran aistien terävyyteen ja tuudittautuivat vähitellen turvallisuuden tunteeseen.”²¹⁴ Niin ikään sotaveteraani Pentti Hirvelän mukaan koirat olivat ”turvallisuuslisä” erityisesti yksinäisissä tehtävissä, ja hän luotti koirien ilmaisevan vihollisen ajoissa.²¹⁵ Sotilaat saattoivat harmitella sitä, että koira ei kyennyt puhumaan, sillä he ymmärsivät koiran tietävän ympäristöstä paljon enemmän kuin he.²¹⁶

Uula Aapa kertoo monista tilanteista, joissa koira oli korvaamaton. Hänen kertomustensa päätteeksi sotilaat saivat osakseen kiitoksen, ja usein he puolestaan halusivat kiittää myös koira ja painottivat kiitoksissaan koiran erityisiä ansioita ja koiran korvaamattomuutta.²¹⁷ Koiran ja sotilaiden suhde näyttäytyy näissä kertomuksissa moniulotteisena: esimerkiksi partio saa tunnustuksen ja kiitokset ylemmältä taholta, sotilaat painottavat sotakoiran ansioita onnistumisessa, ja koiranohjaaja tuntee erityistä ylpeyttä koiran saavutuksista.

Taru-nimisestä koirasta ja sen saavutuksista on mainintoja useissa lähteissä, vaikka kyseessä ei välttämättä aina ole sama koira. Tarun luotettavuutta ja varmuutta kehuivat niin vänrikki, koiranohjaaja Petteri Huusko, rajamies Ahti Karvo kuin sotamies Nilojärvi.²¹⁸

²¹¹ Alger, J. & Alger, S. 2013, 77.

²¹² Kiviranta 1942, 66.

²¹³ Pasanen 1999, 40.

²¹⁴ Engström, T. 1971 (1944), 108.

²¹⁵ Hirvelä 1999, 32.

²¹⁶ Ks. esim. Karhunen 1967, 123.

²¹⁷ Ks. esim. Aapa 1974, 145, 121, 210–211.

²¹⁸ Karhunen 1967, 142–145, 149, 159, 165; Aapa 1974, 193, 210–211

Eräällä partiomatkalla Taru hyökkäsi venäläissotilaan kimppuun, ja erään suomalaissotilaan haavoituttua reiteen Taru osoitti olevansa sitkeä kuljettaessaan haavoittuneen sotilaan ahkiassa turvaan.²¹⁹

Koiran pelastettua ihmisen hengen sille osoitettiin välitön kiitos. Kun partiokoira Sorri ilmaisi miinan ja pelasti ohjaajansa vähintään haavoittumiselta, tokaisi partionjohtaja: ”Ystävääsi saat taas kiittää elämästäsi”.²²⁰ Partiokoira Virkku taas ilmaisi vihollisen olevan lähellä ja pelasti siten partionjohtajan osumilta. ”Luurankomiehen viikate hipaisi melko läheltä päätäni. Ellei Virkku olisi varoittanut, varmaankin olisin nyt kylmäkoipien joukossa”, partionjohtaja totesi tilanteen ratkettua.²²¹ Alikersantti Lonkan ohjaama sotakoira Heta ilmaisi vihollisen, ja Hetan ansiosta partioivat sotilaat ehtivät juuri suojautua tulelta. ”Ilman koira oli partio todennäköisesti mennyt vihollisen ansaan ja kenties kaatunut viimeiseen mieheen”, kirjoittaa Engström.²²² Raimo Marjaniemen Marski pelasti lähes 400 mottiin joutuneen suomalaissotilaan hengen, kun se onnistui viemään sotilaille viestin, jossa kerrottiin, mistä motin voisi purkaa. Raimo sai osakseen julkisen kiitoksen. ”Vain harvat sotakoirat arvostettiin niin korkealle”, toteaa tapausta muistellut Pentti Mattsson.²²³ Mattssonin huomio osoittaa samalla, että sotilaat antoivat eri sotakoirille erilaisia merkityksiä, eli koiran arvo oli paikoitellen yhteydessä sen ihmisille tuomaan konkreettiseen hyötyyn.

Sotakoirat olivat konkreettinen turva sotilaille. Koiranohjaaja Huusko kertoi muille sotilaille testanneensa kerran, miten sen ohjaama Taru reagoisi, jos Huusko kuolisi. Huusko kaatui maahan teeskennellen kuollutta, ja hämmentynyt ja huolestunut Taru koetti herättää Huuskoa useasti. Kun Huusko ei tästä huolimatta noussut, Taru lähti paikalta ja palasi parin tunnin kuluttua mukanaan apupartio, jonka vartioon yksin ilmestynyt ja omituisesti käyttäytynyt koira oli saanut mukaansa. Taru oli suunnattoman ilahtunut tavatessaan ohjaajansa hyvävointisena: ”Jälleennäkemisen ilo oli suuri: Tarun nuoleskelminen oli tukehduttaa minut”, Huusko kertoo.²²⁴ Rajajääkärikomppanian päällikkö Niilo Kärhä mietti

²¹⁹ Kiviranta 1942, 98–101. Yksi Pentti Hertzin ohjaamista koirista oli Marjaniemen Frigga eli Taru, joka kuoli jouduttuaan miinaan. Hertz 1999, 27.

²²⁰ Aapa 1974, 118.

²²¹ Aapa 1974, 181–182.

²²² Engström, T. 1971 (1944), 108–109.

²²³ Mattson 1999, 128.

²²⁴ Karhunen 1967, 168–169.

luutnantti Urpo Eron kaaduttua partiomatkalla, olisiko sotakoira säästänyt Eron hengen.²²⁵

Lähteinä käyttämieni romaanien tyyliin sopii sotilaiden ja sotakoirien sankaruuden ja taitavuuden korostaminen, mikä saattaa selittää kirjallisessa aineistossa näkyvien kiitosten runsautta. Kertomuksissa painotetaan onnistumisia eikä niissä kerrota juurikaan tappioista. Siksi kiitoksetkin ovat runsaita. Pentti Hertz on todennut, että hyvien partiokoirien toiminta säästi monen sotilaan hengen, ja hän muistelee kaikkia sotakoiria kiitollisena.²²⁶ Myös Olavi Pasanen on myös todennut olevansa kiitollinen koirille. ”Minä kiitän koiria siitä, että olen hengissä. – – Niissä tilanteissa, joissa minä jouduin olemaan, ilman koiraa en olisikaan tullut helposti takaisin.”²²⁷

Koiralle osoitetuissa kiitoksissa näkyy ihmisen ja muunlajisten eläinten hierarkkinen valtasuhde.²²⁸ Ihmisellä on valta suhteessa koiraan, ja vaikka koira voi joissain määrin toimia subjektina esimerkiksi sen jäljestäessä ja käyttäessä aistejaan ja vaistojaan, ihminen määrää koiralle sen tehtävät, kontrolloi sitä käskyillä, hihnalla ja muilla rajoituksilla sekä päättää, milloin ja mistä syystä koira on ansainnut kiitoksen. Valtasuhde ihmisen ja eläimen välillä korostui erityisesti sodassa, jossa oli kyse äärimmäisestä vallan- ja voimankäytöstä eikä periaatteessa itsenäisillä toimijoilla ja subjekteilla, koirilla tai ihmisillä, ollut mahdollisuutta tehdä kuten he halusivat.

Koira oli osa sotilaan fyysistä kokemusta, ja siksi herkästi ihmistä tulkitsevan koiran paikka sotaa kokevan sotilaan rinnalla oli ainutlaatuinen. Eric J. Leed esittää, että sotilaiden kokemus sodasta ei välttämättä ole toisinnettavissa sanallisesti, vaan sodan kokemus on nonverbaalinen, konkreettinen ja monikanavainen oppimiskokemus. Kokemus oli ennen kaikkea kehollinen, sillä se näkyi esimerkiksi ruumiiseen tulleissa jäljissä, ja kehollinen kokemus tuli osaksi sotilaiden identiteettiä.²²⁹ Kehollisen kokemuksen kannalta on kiinnostavaa tarkastella sotilaiden ja sotakoirien suhdetta, sillä koira on mestari lukemaan ihmisen olemusta ja eleitä. Koira on oppinut tarkkailemaan ihmisen eleitä, ja se osaa seurata erityisen hyvin ihmisen katsetta ja silmien liikettä.²³⁰

²²⁵ Karhunen 1967, 204–205.

²²⁶ Hertz 1999, 31.

²²⁷ Pasanen 1999, 43.

²²⁸ Vallasta ja vallankäytöstä ihmistieteellisessä eläintutkimuksessa ks. esim. Haraway 2008, 206, 216 ja Lähdesmäki 2020, 27–28.

²²⁹ Leed 2009 (1971), 74.

²³⁰ Miklósi 2007, 178–180.

Koiranohjaajan ja sotilaan suhde perustuu keholliseen kommunikointiin. Koska koira ei osaa puhua, koiranohjaajan on osattava lukea sen kehonkieltä ja eleitä ja pääteltävä niistä esimerkiksi koiran vointi tai vihollisen läheisyys. Toisaalta myös koiranohjaaja kommunikoi koiran kanssa sanojen lisäksi myös elein, sillä aina ei ollut mahdollista ohjata koiraan sanallisesti esimerkiksi paljastumisen uhan vuoksi. On myös mahdollista, että koiran läheisyys toi lohtua sotilaille ja erityisesti koiranohjaajalle, jonka tehtävä oli olla lähellä ja vieressä. Muiden sotilaiden kuin koiranohjaajan oli mahdollista puolestaan olla maskottikoirien lähellä, mitä kautta he pääsivät osaksi koiran tuomaa lämpöä rintamalla, jossa sitä oli muuten hyvin vähän. Tällainen fyysinen läheisyys näkyy käsittelemissäni Unio Hiitosen valokuvista Tellusta, sillä jokaisessa valokuvassa sotilaat ovat Tellun vieressä. Fyysinen läheisyys näkyy myös SA-kuvissa. Kokemuksen kehollisuus näkyy siis lähteissäni eri tavalla, mikä kertoo kokemuksen tallentumisesta: kirjallisessa aineistossa korostuu kehollinen kommunikointi koiran kanssa, ja kuvallisessa aineistossa näkyy sotilaiden ja koirien fyysinen läheisyys.

5 Ero koirasta

Sodan tutkimuksessa ei voi sivuuttaa väkivaltaa, joka on erottamaton osa sodankäyntiä.²³¹ Siksi se on erottamaton osa myös sodan kokemuksta. Väkiältä tarkoitti luonnollisesti mahdollisuutta tuntea pelkoa, haavoittua tai kuolla tai tehdä itse väkivaltaisia tekoja haavoittamalla ja tappamalla. Koiran paikka oli rintamalla myös kuolemanvaarassa, ja se joutui kokemaan samanlaisia koettelemuksia kuin sotilaat. Väkiältä koski siis sotilaiden lisäksi myös koiria, eikä väkivaltaa voi rajata pelkästään ihmisen kokemukseksi. Tässä luvussa käsitelen sotilaiden ja koirien tuntemaa ja kokemaa pelkoa, fyysistä ja henkistä haavoittumista sekä sotilaan ja koiran kuolemaa ja sen vaikutusta kokemuksen ja muiston muodostumiseen.

5.1 Pelko, kärsimys ja haavoittuminen

Sotilaiden kokemaa pelkoa, kärsimystä ja haavoittumista käsiteltäessä on syytä erottaa tottelemattomuuteen ja rintamakarkuruuteen johtanut pelko aineistossani esiintyvistä ajoittaisesta pelosta. Sotilaat oireilivat pelon vuoksi monin tavoin, ja heillä oli univaikeuksia, he tärisivät, kärsivät sydän- ja vatsavaivoista, kuulivat tai näkivät harhoja ja olivat ylipäättään peloissaan ja hermostuneita.²³² Tällaisista oireista aineistossani ei ole merkkejä, vaan kertomusten perusteella sotilaat olivat toimintakykyisiä vaarallisissa tilanteissa ja huolehtivat ensisijaisesti koirien turvallisuudesta ja hyvinvoinnista.

Toisaalta se, että käyttämässäni aineistossa ei kirjoiteta pelosta, ei tarkoita, etteivätkö sotilaat olisi sitä tunteneet. Pelko ei vain näy käyttämässäni lähteissä, mikä saattaa johtua esimerkiksi romaanien kepeästä tyylilajista, jossa ei ole tapana käsitellä pelkoa. Toiseksi kertomuksissa kuvataan lähinnä yksittäisiä partio- tai viestimatkoja, ja siksi kertomuksissa esiintyvät sotilaat eivät ehkä ole kokeneet totaalista taistelu-uupumusta. On kuitenkin otettava huomioon, että partio- ja kaukopartiotoiminta oli erittäin raskasta, ja vaikka kertomuksissa esiintyvät partiosotilaat eivät joutuneet esimerkiksi tykistökeskityksiin, he joutuivat silti toimimaan kuormittavissa tilanteissa.²³³

Koirien kanssa tekemisissä olleet sotilaat ja erityisesti koiranohjaajat olivat huolissaan koirista, jotka olivat vaarassa viesti- ja partiomatkoilla. Esimerkiksi partiokoira Tassu

²³¹ Kivimäki 2017, 196.

²³² Kivimäki 2013, 53. Neuvostoliiton kesäkuussa 1944 aloittamassa hyökkäysvaiheessa sotilaat joutuivat lujille henkisesti ja fyysisesti. En kuitenkaan käsittele erikseen esimerkiksi jatkosodan asemasota- tai hyökkäysvaihetta, sillä kaikessa aineistossani ei ole mainittu päivämääriä, enkä siten voi jaotella aineistoani systemaattisesti sodan eri vaiheisiin.

²³³ Vrt. Kivimäki 2013, 56.

käskettiin tunnustelijaksi vaaralliselle tehtävälle, jossa se ja sissit ajoivat takaa suomalaisen sotavangin ottanutta venäläispartiota, ja sotilaat pelkäsivät Tassuun osuvan.²³⁴ Sotakoira Jeri ja sen ohjaaja korpraali Aarnio puolestaan solmivat kuolemanvaarassa ”katkeamattoman aseveljeyden, ihmisen ja koiran liiton”, jossa kumpikin suojeli toista.²³⁵ Kertomuksen perusteella kuolemanvaara ja pelko lujittivat koiran ja sotilaan kiintymystä toisiinsa.

Koiran läsnäolon on todettu lievittävän ihmisen kokemaa stressiä raskaissa ja vaikeissa tilanteissa, ja niin myös koirien kokema stressi vähenee niiden ollessa itselleen tärkeän ihmisen seurassa.²³⁶ Ihmiset saivat lohtua koirista sodan kauhujen keskellä mutta yhtä lailla koirille oli tärkeää ihmisen läsnäolo. Emotionaalisen tuen ohella koirat hyötyivät sotilaiden läsnäolosta myös konkreettisesti. Aineistostani löytyy yksi tapaus, jossa sotilaat pelastivat sotakoiran hengen. Tapauksessa venäläiset partisaanit ampuivat partiokoira Sorria kohti, ja koira puolustaakseen koiranohjaaja Kotala käski partiossa mukana olevat sotilaat vastaamaan tuleen. Aapa kuvaa tapahtumakulkua näin: ”Silmänräpäyksessä toverukset heittäytyivät lähimmän puunrungon taakse ja vastasivat pitkällä sarjalla pelastaakseen yhteisen ystävänsä hengen.” Sorri selvisi hengessä ja päästyään ohjaajansa luokse se ”painautui tämän kylkeä vasten kuin turvaa hakien”.²³⁷

Kalle Kruuna kertoo eräästä tapauksesta, jossa hän suojautui tulelta pieneen poteroon, jonne myös koira tuli suojaan. Potero oli ahdas, ja Kruuna harkitsi heittävänsä koiran pois mutta tuli toisiin ajatuksiin nähdessään, miten peloissaan koira oli. Kruuna ja koira suojautuivat yhdessä tulelta, ja kun tuli lakkasi, he erosivat ja Kruuna antoi koiralle sokeri-palan.²³⁸ Osa koirista oli niin kovahermoisia, etteivät ne pelänneet ammuntaa vaan pysyivät rauhallisina ohjaajansa vieressä myös tulitaistelussa.²³⁹

Käsittelimäni esimerkit kertovat, että koirat saivat suojaa muista sotilaista, ja koirat ja sotilaat kokivat myös vaarat yhdessä. Ihminen ja koira olivat siis näennäisesti tasavertaisia joutuessaan samoihin tilanteisiin. Koiralla ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta päättää, halusiko se sotia vai ei. Jos koira ei olisi viety rintamalle, sitä ei olisi tarvinnut suojella tai pelastaa vaaralta. Ihmisen ja koiran välinen kumppanuus on syntynyt koiran pitkän

²³⁴ Karhunen 1967, 214–215.

²³⁵ Kiviranta 1942, 127–129.

²³⁶ Miklósi 2007, 56–57; Hediger 2013, 11–12.

²³⁷ Aapa 1974, 106–107.

²³⁸ Kruuna 1999, 47.

²³⁹ Aapa 1974, 200.

jalostuksen tuloksena, eli koira on jalostettu nimenomaan ihmisen käyttöön. Näin se oli ihmisen kontrollin alainen myös rintamalla.

Erityisesti viestikoirat joutuivat sodassa lujille, sillä ne olivat suojattomia viedessään viestiä. Esimerkiksi viestikoirat Raimo ja Syvärin Ratto haavoittuivat niiden vieressä räjähtäneistä ammuksista. Kun sotilaat näkivät viestiä vievän Raimon kaatuvan tajuttomana maahan, he järkyttyivät luullessaan koiran kuolleen. Kun Raimo hetken kuluttua nousi ylös ja jatkoi viestimatkaansa, sotilaat olivat helpottuneita.²⁴⁰ Syvärin Raton haavoittumisesta kertonut Maj-Lis Seppänen kertoo olleensa kaikkein vaikuttunein siitä, että koira oli tajunnanmenetyksestä toivuttuaan noussut ylös ja jatkanut viestimatkaansa eikä palannut lähettäjän luo.²⁴¹ Viestikoira Ekin viestimatka puolestaan keskeytyi kahdesti, kun sen vieressä räjähti kranaatti. Eki uhattiin lopettaa, koska sen ajateltiin epäonnistuneen tehtävissään. Sen ohjaaja luutnantti Oras oli uhkauksesta närkästynyt, sillä hän ymmärsi, ettei Eki ollut epäonnistunut tarkoituksella vaan se oli rasittunut.²⁴² Koiranohjaaja piti siis koiransa puolia, mikä osoittaa, että ohjaajalle koira ei ollut pelkkä työkalu, jonka saattoi lopettaa, jos se ei toiminut halutulla tavalla.

Koirat haavoittuivat monenlaisissa tilanteissa, ja pahimmassa tapauksessa koira ei toipunut haavoituttuaan. Partiokoira Peikko haavoittui kaukopartiomatkalla, kun sen takajalkaan osui luoti, mutta se toipui ja palveli sodan jälkeen rajavartiostossa.²⁴³ Ricky haavoittui, kun kranaatinsirpale vahingoitti sen vasenta korvaa ja rintaa, ja siviiliin palattuaan sen omistaneet Engströmit huomasivat, että se oli haavoittunut kuonoon ja toisesta korvasta puuttui pala. Myös talvisodassa palvelnut Veri haavoittui kranaatinsirpaleista, eikä se toipunut enää ennalleen.²⁴⁴

Kertomusten lisäksi sotilaiden koiria kohtaan tuntema empatia näkyy myös valokuvissa. Kuvassa 9 ovat TK-mies P. Jäniksen kuvaamat viestiluutnantti ja hänen koiransa, jotka ovat haavoittuneet samasta kranaatista ja matkaavat joukkosidontapaikalle. Kuvassa koira istuu sotilaan sylissä peitteeseen käärittynä, ja sotilas pitelee sitä sylissään kädet lempeästi sen ympärillä. Sotilas näyttää hymyilevän ja katsovan huolehtien koiraan, eikä hän vaikuta olevan kovissa kivuissaan. Koira puolestaan näyttää surkealta: sen pää on

²⁴⁰ Engström, T. 1971 (1944), 62–63.

²⁴¹ Seppänen 1999, 87.

²⁴² Kiviranta 1942, 81–82.

²⁴³ Rantanen 1999, 49.

²⁴⁴ Engström, T. 1971 (1944), 79, 81–83, 137–138; Engström, B. 1999, 218.

hiukan painuksissa ja korvat luimussa. Sotilas näyttää lohduttavan koiraa, sillä hänen keuhkielensä ja ilmeensä viestittävät, ettei koiralla ole hätää. Vaikuttaa siltä, että sotilas välittää ensisijaisesti haavoittuneesta toveristaan, josta hän huolehtii. Kuva on omiaan herättämään katsojassa myötätuntoa ja empatiaa, joten se lienee osaltaan osoittanut, että suomalaissotilaat huolehtivat sotakoiristaan.

Kuva 9. Rukajärven suunta 7.8.1944. Sot. virk. P. Jänis, SA-kuva 156799.

Sotilaiden ja koirien kohtaamaa väkivaltaa tutkiessa on otettava huomioon, että koirat eivät olleet pelkästään väkivallan kohteita vaan myös aktiivisia toimijoita. Esimerkiksi vartiokoirat oli koulutettu käyttäytymään tarvittaessa aggressiivisesti ja hyökkäämään tunkeilijan kimppuun. Aineistossani ei valitettavasti ole kertomuksia vartiokoirista vankeileireillä, vaikka *Sotakoiraoppaan* mukaan koiria käytettiin leirien vartiointiin.²⁴⁵ Sen sijaan aineistossani näkyy, että suomalaissotilaat saattoivat pelätä omia koiriaan, jos ne käyttäytyivät uhkaavasti.²⁴⁶ Aineistossani kerrotaan myös tapauksista, joissa partiokoirat

²⁴⁵ Ekberg & Winter 1943, 78. Saattaa olla, että koiria käytettiin myös miehityillä alueilla keskitysleireillä, jolloin ne olivat osa siviilivankien kuolemiin johtanutta väkivaltaa. Tällaisesta aineistossani ei mainita mitään, joten aiheesta olisi tärkeä tehdä jatkotutkimusta.

²⁴⁶ Ks. esim. Aapa 1974, 192; Pasanen 1999, 42.

Sorri, Jeri ja Jyry hyökkäsivät partioretkillä venäläissotilaan kimppuun.²⁴⁷ Näin koirakin oli osa väkivaltaa, ja pelon tuntemisen lisäksi se myös aiheutti sitä. Koiran merkitystä ei siis tule romantisoida.

Koiria haavoittui sodassa sekä fyysisesti että henkisesti. Sodankäynti oli raskasta, ja sen raakuus ja rankkuus näkyi erityisesti viestikoirissa. Esimerkiksi Pentti Hertz ymmärsi, että koska viestikoiralla ei viestimatallaan ollut tukenaan ohjaajia, se oli ”kaikkein lujimmilla” ja kovan paineen alla.²⁴⁸ Lissu ja Veri toimivat talvisodassa viestikoirina, ja ne joutuivat Taipaleella niin kovien taistelujen keskelle, että eivät enää suostuneet viemään viestiä. Engström kuvaa Lissun kärsineen niin voimakkaasta ”kranaattikauhusta”, että sotilaat eivät saaneet vietyä sitä korsusta ulos edes tarpeilleen. Verikään ei halunnut poistua isäntänsä Elfvrengenin luota.²⁴⁹ Vuohilammen Donna Bella puolestaan kärsi sodasta niin, että siitä tuli hermostunut, tottelematon ja se alkoi käyttäytyä kummallisesti. Se olisi tarvinnut muutaman viikon lepoa, mihin ei kuitenkaan ollut ollut mahdollisuutta.²⁵⁰ Aineistossani ei mainita, miten sotilaat menettelivät, jos koirat ilmaisivat rasitusta eivätkä suostuneet siksi tekemään niille määrättyjä tehtäviä. Donna Bellan tapaus kuitenkin antaa ymmärtää, että koirille yritettiin ensisijaisesti järjestää mahdollisuus lepoon lopettamisen sijaan.

Pahimmillaan koiran kokema rasitus vaikutti koiraan niin, että sen käytös muuttui aggressiiviseksi. Ricky väsyi sotaan niin, että se alkoi murista sotilaille, jotka yrittivät silittää sitä. Kun Engströmit saivat Rickyn kotiin, se oli muuttunut niin, ettei sitä ollut tunnustaa samaksi koiraksi kuin ennen.²⁵¹ Luultavasti partiokoirana sodassa toiminut Jeri käyttäytyi rasiuttuaan niin aggressiivisesti, että se uhattiin lopettaa. Jeri pääsi kuitenkin sodan päätyttyä siviiliin, jossa siitä tuli perhekoira.²⁵² Osa eläinlääkäreistä on sitä mieltä, että koirat voivat ihmisten tapaan kärsiä posttraumaattisen stressihäiriön oireista.²⁵³ Kuvausten perusteella vaikuttaisi siltä, että Lissu, Ricky ja Jeri ovat saattaneet kärsiä oireyhtymästä. Aineistossani ei ole kuvattu, miten sotilaat suhtautuivat aggressiiviseen koiraan, mutta

²⁴⁷ Kiviranta 1942, 69, 132; Aapa 1974, 107.

²⁴⁸ Hertz 1999, 14–15, 21.

²⁴⁹ Engström, T. 1971 (1944), 67–68.

²⁵⁰ Engström, T. 1971 (1944), 134–135.

²⁵¹ Engström, T. 1971 (1944), 137, 141–142; Engström, B. 1999, 218

²⁵² Fontell 1999, 76.

²⁵³ Alger, J. & Alger, S. 2013, 96.

koska koiran ja ihmisen välinen suhde perustuu niiden väliseen luottamukseen ja rauhalliseen käytökseen, saattoi olla, että sotilaat suhtautuivat varautuneesti aggressiivisesti käyttäytyneisiin koiriin.²⁵⁴

Koirien käytön eettisyyttä on mahdollista pohtia Janet M. ja Steven F. Algerin kehittämien indikaattorien avulla. Indikaattorit kiinnittävät huomiota muun muassa seuraaviin asioihin: koulutetaanko koiraa positiivisin metodein; ovatko ne koulutettu tarpeeksi hyvin, annetaanko niille oikeat tarvikkeet; onko koirilla riittävästi ravitsevaa ruokaa; saavatko ne loukkaantuessaan ja haavoittuessaan lääketieteellistä apua; laitetaanko ne suorittamaan tehtäviä, joissa loukkaantuminen tai kuolema on varma; suhtaudutaanko koiriin työvälineinä vai tuntevina olentoina; huolehdataanko niistä vielä sodan jälkeen ja annetaanko niille tunnustus tekemästään työstään.²⁵⁵ Koirien lempeä kouluttaminen on eettistä, sillä kyse on tuntevasta eläimestä.²⁵⁶

Puolustusvoimat ohjeisti, että koiria kouluttaessa ei saanut käyttää tarpeetonta voimaa, mutta Pentti Mattsonin kokemukset osoittavat, että koiria koulutettiin toisinaan väkivaltaisesti. *Sotakoiraoppaan* ohjeiden perusteella koirat koulutettiin huolellisesti, eikä aineistossani näy, että sotilaat olisivat moittineet koiria kouluttamattomiksi. Ohjaajat opetettiin antamaan koirille ensiapua ja koirilla oli esimerkiksi omat lumipuvut ja kaasunaa-marit. Aineistossani ei ole merkkejä tapauksista, joissa koiria olisi lähetetty varmaan kuolemaan, vaan sotilaat olivat aina huolissaan vaarallisissa tilanteissa olevista koiristaan ja kohtelivat niitä inhimillisesti tuntevina yksilöinä, ei pelkinä työkaluina. Koirat söivät hyvin samanlaista ruokaa kuin sotilaat: leipää, perunoita ja tuoretta lihaa mutta myös ruoantähteitä ja luita.²⁵⁷

Puolustusvoimat oli laatinut koirien hoito-ohjeet kenttäoloihin, ja ohjeiden mukaan koiralle oli tarjottava suojaisa ja lämmin lepopaikka, ja ohjaajan oli huolehdittava, että koira sai levätä riittävästi. Jos muuta paikkaa ei ollut, koira majoitettiin ulos sitä varten rakennettuun tuulen- ja sateenkestävään korsuun, joka tarvittaessa tehtiin sirpaleenkestäväksi. Jos mahdollista, koiralle voitiin kaivaa maakuoppa. Korsussa majoittuva koira kytkettiin 30–50 metriä pitkään lankaan, jotta koira pääsisi tarvittaessa liikkumaan. Koira tarvitsi

²⁵⁴ Miklósi 2007, 58.

²⁵⁵ Alger, J. & Alger, S. 2013, 79–80. Käsittelen koirien muistamista ja palkitsemista luvussa 4.3.

²⁵⁶ Alger, J. & Alger, S. 2013, 80, 93.

²⁵⁷ Sotakoirien päivittäinen muona-annos koostui 400 grammasta kuivaa leipää, 100 grammasta ryynejä tai jauhoja, 800 grammasta tuoreita perunoita, 10 grammasta ihraa ja 100 grammasta tuoretta luista naudanlihaa. Koirille ei saanut antaa siipikarjan luita, jotka aiheuttivat suolistovaurioita, eikä tottumattomia koiria saanut ruokkia tuoreella lihalla, joka aiheutti ruoansulatushäiriöitä. Ekberg & Winter 1943, 97–98.

ruokaa noin kaksi kilogrammaa päivässä. Koiranohjaajat huolehtivat itse koiran terveydestä esimerkiksi puhdistamalla ja sitomalla pienet haavat. Jos koira sairastui tai haavoitui vakavasti, tuli koira viedä eläinlääkärin hoidettavaksi.²⁵⁸

Ohjeiden perusteella Puolustusvoimat välitti koirien terveydestä ja opasti sotilaita koiran oikeanlaiseen hoitoon, ja kun ohjeita verrataan indikaattoreihin, voi todeta, että aineistoni perusteella koirista pyrittiin huolehtimaan sodan aikana melko hyvin. Se osoittaa myös, että käsitys koiran oikeudenmukaisesta ja eettisestä kohtelusta sodassa on ollut suurin piirtein sama sodan aikana ja nykyään.

Kivimäki selittää sodassa kohdatun väkivallan kestämistä sotilaiden omaksuman soti-lasidentiteetin avulla. Poikkeukselliset olosuhteet saivat myös sotilaat suhtautumaan poikkeuksellisesti esimerkiksi väkivallan kokemukseen. Väki-valta kuului sotaan erotta-mattomasti, joten siksi sotilaat saattoivat suhtautua siihen jopa välinpitämättömästi, siis täysin eri lailla kuin siviilioloissa. Väkivallan kokemista saattoi auttaa kestämään sotilai-den keskenään jakama ajatus siitä, että sota on ”miehuuskoe”. Myös sotilaiden muodos-tamat ryhmät ja kokemuksen jakaminen auttoivat heitä antamaan merkityksen väki-val-lalle ja kestämään sodan rasitukset.²⁵⁹ Sosiologi A. E. Ashworth on todennut, että sotilaat saattoivat omaksua väkivallan ongelmitta osaksi identiteettiään erityisesti, jos väki-val-lalla ja aggressiolla oli selvä kohde eli vihollinen.²⁶⁰ Väki-vallan kestämistä voi selittää myös odotushorisontilla: sotaan joutunut osasi odottaa kohtaavansa väki-valtaa, eli väki-valtaan pystyi jossain mielessä myös varautumaan.

Toisaalta suomalaisten sotilaiden tekemä väki-valta yhdistyi positiivisiin tunteisiin eli suo-malaisten arvojen, elämäntavan sekä sotilaiden läheisten puolustamiseen, ei niinkään vi-holliseen kohdistuvaan aggressioon. Konkreettisin väki-valta puolestaan kohdistui sotilai-siin ja heidän tovereihinsa. Väki-valta ja kuolema sitoivat sotilaat yhteen, ja useat veteraa-nit ovat kuvanneet tämän toveruuden olleen heidän elämänsä merkityksellisin ihmis-suhde. Se antoi sodalle henkilökohtaisen merkityksen ja auttoi käsittelemään pelon tun-netta.²⁶¹ Sotilaat olivat hyväksyneet rinnalleen koirat puolustamaan kotiaan ja isänmaa-taan ja myös taistelemaan hyökkäyssodassa ja edelleen osaksi miehityshallintoa. Yhtei-nen tilanne ja väkivallan uhka yhdistivät sotilaat ja koirat toisiinsa, mikä vahvisti heidän

²⁵⁸ Ekberg & Winter 1943, 93–101.

²⁵⁹ Kivimäki 2013, 166, 179–186.

²⁶⁰ Ashworth 1958, 417.

²⁶¹ Kivimäki & Tepora 2009, 286; Kivimäki & Tepora 2012, 245–255.

keskinäisiä suhteitaan. Koirat eivät olleet sodassa ulkopuolisia vaan koska ne osallistuivat taisteluihin, myös niihin kohdistui väkivallan, haavoittumisen ja kuoleman uhka.

Sotilaat ottivat riskejä koettaessaan pelastaa haavoittuneita tovereitaan.²⁶² Aineistossani ei kuitenkaan ole tapauksia, joissa sotilaat olisivat koettaneet pelastaa haavoittunutta tai kaatunutta koiraa. Koira oli monessa suhteessa yhtä arvokas kuin ihmistoveri, mutta ehkä tällainen tilanne on esimerkki siitä, että toveruudessa koirien ja ihmisten tai ihmisten ja ihmisten välillä on eroja. Toisaalta aineistossa on vain vähän mainintoja siitä, että koira ylipäättään haavoittui tai jäi kaatuessaan rintamalle sellaisiin olosuhteisiin, että se piti pelastaa hoitoa tai hautausta varten.

Kun vertaa sotakoiria sotahevosiin, voi huomata, että hevosten kanssa tekemisissä olleet sotilaat suhtautuivat niihin hyvin samalla tavalla kuin koiriin. Koirien tapaan hevoset toivat lohtua sotilaille, jotka kokivat solmineensa hevosiin syvän ystävyysuhteeseen verrattavissa olleen siteen. Hevosien menetys oli sotilaille raskas isku. Hevosia kuitenkin kohdeltiin niiden kuoltua eri tavalla kuin sotakoiria, sillä ruokapulan vuoksi kuolleita hevosia syötiin tai niitä tapettiin ruoaksi. Tällöin kuolleeseen hevoseen kiintyneet sotilaat eivät syöneet sen lihaa.²⁶³ Sen sijaan aineistossani ei näy, että sotilaat olisivat syöneet kuolleita sotakoiria. Näin on todennäköisesti siksi, ettei koiran syöminen kuulu suomalaisen kulttuuriin, eikä kertomus kuolleen koiran syömisestä olisi sopinut romaanien sankarilliseen kerrontaan sotakoirista.

Toveruus sotilaiden välillä auttoi sotilaita selviämään kaoottisessa ympäristössä.²⁶⁴ Sodan kauhujen keskellä koirien ja sotilaiden välille syntyi tiiviitä suhteita, jotka näkyivät luonnollisesti myös koirien haavoittuessa.²⁶⁵ Juha Siltalan mukaan ne sotilaat, jotka tukeutuivat muihin yksikön sotilaisiin, selvisivät taisteluista todennäköisemmin kuin yksinäiset sotilaat.²⁶⁶ Tällainen aseveljeys kehittyi myös koirien ja sotilaiden välille. Eläimen ja ihmisen välille muodostunut tunne oli erityinen etenkin siltä kannalta, että eläimen kanssa oli mahdollista jakaa sellaisia tunteita, joita ei voinut kertoa muille sotilaille. Eläin antoi ihmiselle tilan ja paikan olla haavoittuvainen ja avoin omista tunteistaan.²⁶⁷

²⁶² Kivimäki 2013, 213; Kivimäki & Tepora 2012, 255.

²⁶³ Leinonen 2013, 133–135.

²⁶⁴ Bourke 2006, 31.

²⁶⁵ Leinonen on tehnyt saman huomion sotilaiden ja hevosten välisistä suhteista. Leinonen 2013, 134.

²⁶⁶ Siltala 2006, 65.

²⁶⁷ Ks. myös Leinonen 2013, 134.

5.2 Suru, järkytys, viha ja kuolema

Kuolema sodassa on erilainen kuin siviilissä. Väkivallan ja väkivaltaisen kuoleman jatkuva läsnäolo repi kuilun kodin ja rintaman välille ja vei sotilasta kauemmaksi siviilielämässä vallitsevista normeista ja arvoista. Kuoleman kokivat kuolleiden sotilaiden lisäksi myös ne sotilaat, jotka joutuivat seuraamaan ja näkemään kuoleman läheltä.²⁶⁸ Erityisen lähelle kuolema tuli toverin, esimerkiksi koiran, kuollessa. Sotilaat joutuivat väistämättä luopumaan osasta koiria, sillä rintamalla niitä kaatui pakosti.

Pahimmillaan koiran haavoittuminen johti siihen, että se jouduttiin lopettamaan. Kun luoti katkaisi partiokoira Rajun takajalan, sen kanssa partiossa olleet sotilaat ymmärsivät, että koira pitäisi lopettaa – kuvaavaa kuitenkin on, että mutta kukaan ei halunnut sitä tehdä. Sen sijaan sotilaat sitoivat Rajun takajalan ja kuljettivat sen eläinlääkäriin, joka ei pystynyt pelastamaan koiraan vaan määräsi sen lopetettavaksi. Sotilaat olivat murtuneita:

Tuomio oli raskas, ja pojista se tuntui kaksin verroin raskaammalta. He olivat tehneet kaikkensa pelastaakseen Rajun siksi, että he pitivät siitä, ja he olivat uskoneet varmasti, että koira palaisi heidän luokseen muutaman viikon kuluttua.²⁶⁹

Rajun kohtalon kuvaus on koskettava verrattuna muihin kertomuksiin, joissa haavoittumisen ja kuoleman kuvataan olevan nopeita, melko tuskattomia ja suorastaan jaloja tapahtumia, joissa uhri ei juuri kärsi. Ilona Kemppainen toteaa, että tällainen tapa kuvata kuolemaa on sotakirjallisuudelle tyypillinen, sillä siinä ei juuri keskitytä kärsimyksen kuvaukseen.²⁷⁰ Kärsimyksen ohittamisen sijaan Rajun kuolemasta kertovassa kertomuksessa kuvataan, että taistelussa haavoittunut Raju makasi haavoittuneena tulitaistelun ajan, ja vasta taistelun loputtua se ”laahautui vikisten kuljettajansa luo”.²⁷¹ Tällainen kärsimyksen kuvaus on aineistossani vähäistä, mikä voi johtua siitä, että lähteinä käyttämieni romaanien tyyli- ja eläimen kärsimys on liian rankkaa kuvattavaksi romaanissa.

Viestikoira Verin omistaja ja ohjaaja kersantti Elfvrengeen kaatui jatkosodassa, ja kertomus Elfvrengeenin kuolemasta on aineistossani ainoa kertomus, jossa sotakoira menettää ohjaajansa. Engström kuvaa Verin hämmennystä, jota se tunsu ymmärrettyään, että sen isäntä oli kuollut. Veri ilmestyi kentäsairaalaan, jonne Elfvrengeenin ruumis oli tuotu, ja sairaalan henkilökunta havaitsi Verin menettäneen elämänilonsa isäntänsä kuoltua. Veri

²⁶⁸ Leed 2009 (1979), 22–23.

²⁶⁹ Engström 1971 (1944), 122–124.

²⁷⁰ Kemppainen 2006a, 215.

²⁷¹ Engström 1971 (1944), 123.

palautettiin Elfvrengenin ystävälle, joka yritti parhaansa mukaan hoitaa henkisesti ja fyysisesti haavoittunutta koiraan kuntoon. Veri oli kuitenkin haavoittunut niin pahasti, ettei se ollut enää entisensä. Sen kohtalosta ei ole tietoa, sillä se katosi uudesta kodistaan.²⁷²

Koiran käytös ohjaajan kuollessa askarrutti myös miehistöä. Sotamies Tervo oli kiinnostunut tietämään, miten sotamies Oinaksen ohjaama Virkku reagoisi, jos Oinas kuolisi, ja suostuisiko se ottamaan itselleen uuden isännän. Oinas katsoi, että hänen kaatuessaan Virkku todennäköisesti ikävöisi häntä, mutta ystävällisyydellä ja lempeydellä sen saisi kiintymään uuteen isäntäänsä. ”Kun näin pitkälle [silittämiseen] on päästy, silloin on ikuisen ystävyys solmittu, Virkun taholta se ei tulisi pettämään vaikeimmissakaan tilanteissa. Se olisi isännälleen uskollinen kuolemaansa saakka.”²⁷³

Kuva 10. Alakurtti 9.9.1941. Sot. virk. O. Gunnar, SA-kuva 47234.

SA-kuva-arkistosta löytyy vain yksi kuva kuolleesta koirasta, johon viitataan alkuperäisessä kuvatekstissä sanalla ”kaatunut”. Kuvassa 10 saksanpaimenkoiran näköinen koira makaa aukeassa maastossa ympärillään muutamia nuoria katkenneita kuusia, jotka kertovat, että koira on kenties joutunut keskelle taistelua. Kuvaa katsomalla ei voi tietää, mille sodan osapuolelle koira kuului tai miten kuvaaja tai muut koiran löytäneet sotilaat ovat suhtautuneet sen kuolemaan. Kenties uteliaisuus on ollut syy kuvan ottamiseen. TK-miehiä ohjeistettiin kuvaamaan taistelujen jälkiä hienovaraisesti, ja käytännössä kuvaajien oli

²⁷² Engström 1971 (1944), 80–83.

²⁷³ Aapa 1974, 188.

vältettävä kuvaamasta kovin yksityiskohtaisesti sekä omia että vastapuolen kaatuneita sotilaita.²⁷⁴ On mahdotonta päätellä, haudattiinko koiraa kuvan ottamisen jälkeen vai jätettiinkö se paikalleen. Kuva välittää tunteita mutta osoittaa konkreettisesti sen, että sodan uhreiksi eivät joutuneet pelkästään ihmiset vaan myös eläimet, joten tässä mielessä sen arvo on puhtaasti dokumentaarinen.

Knut Pippingin havainnon mukaan sotilaat suhtautuivat haavoittuneisiin ja kaatuneisiin suomalaisiin sotilaisiin kunnioittavasti. Kaatuneet pyrittiin kuljettamaan kotiin mahdollisimman pian kunnioituksesta kuollutta toveria kohtaan.²⁷⁵ Lähteissäni esiintyvissä tapauksissa sotilaat suhtautuivat kuolleisiin sotakoiriin Pippingin havaintoa mukailleen kunnioittavasti. He pyrkivät hautaamaan kuolleet koirat, jos se vain oli mahdollista. Kun Ricky haavoittui pahasti viestiä viedessään, sotilaat luulivat sen kuolleen, vaikka Ricky oli vain tajuton. Komppanian päällikkö koki velvollisuudekseen järjestää Rickylle hautajaiset: ”Koiraa on tehnyt miehen työn ja ansaitsee kunnon haudan.”²⁷⁶ Aineistossani esiintyvät kertomukset eivät välttämättä kuvaa kaikkien sotilaiden suhtautumista kuolleisiin koiriin, vaan kertomuksissa esiintyvät ihmiset suhtautuivat koiriin lähtökohtaisesti positiivisesti, mikä on heijastunut myös kuolleiden koirien kohteluun.

Koiran kuoleman herättämiä tunteita ja kokemuksia kuvataan eri tavoilla romaaneissa ja muistitietoaineistossa. Muistitietoaineistossa veteraanien kertomukset koiran kuolemasta ovat sävyltään selvästi neutraalimpia kuin romaaneissa. On mahdollista, että aika ja tyyli ovat vaikuttaneet muiston elävyyteen, sen voimakkuuteen ja esitystapaan. Muun muassa Hertz kertoo, että hänen pitkäaikainen partiokoiransa Taru kuoli osuttuaan miinaan. Hertz ei kerro Tarun kuoleman herättämistä tunteista vaan kertoo pelänneensä itse kuolemansa, kun sirpaleet lensivät hänen ylitseen.²⁷⁷ Oletettavasti saman Tarun kuolema on kirjattu myös sotapäiväkirjaan: ”27.6. klo 9.40. Ilmoitettiin puhelimitse, että Taru partiossa ollessaan oli klo 01.20 mennyt miinaan haavoittuen niin pahoin että oli lopetettava.”²⁷⁸

Sotatoverit-romaanissa Eero Kivirannan kuvaus sotakoira Jerin kuolemasta on puolestaan voimakas ja tunteikas. Kertomuksessa koiranohjaaja, korpraali Aarnio ja partiokoira Jeri olivat partiomatkalla, ja partio kohtasi vihollisen. Aarnio pelkäsi menettävänsä Jerin ja

²⁷⁴ Paulaharju & Uosukainen 2000, 67.

²⁷⁵ Pipping 1979 (1947), 83, 165, 210–211.

²⁷⁶ Engström 1971 (1944), 138–139.

²⁷⁷ Hertz 1999, 27.

²⁷⁸ Viestipataljoona 13. Sotakoira- ja partiokoirien sotapäiväkirja 1943–1944.

ajatteli koiran olevan ”liian kallis pala ryssille kuollakseen toisarvoisessa tehtävässä”. Kun Jeriä kohti tulitettiin, Aarnio pelkäsi koiran kuolleen. Helpotukseksien hän huomasi Jerin selvinneen vaarasta hengissä. Kun taistelu oli ohi ja partio jatkoi matkaa, Jeri ilmaisi vihollisen olevan lähellä. Ennen kuin Aarnio ehti reagoida, Jeriin osui puussa istuneen venäläissotilaan ampuma laukaus. Aarnio raivostui tapahtuneesta, kutsui venäläistä ”rois-toksi” ja ampui tätä kohti. Sotilas putosi maahan ja vielä elossa oleva Jeri hyökkäsi häntä kohti. Jeri ei ehtinyt purra sotilasta ennen kuin tämä jo kuoli ja Jerikin kaatui maahan. Kiviranta kutsuu kertomuksessa venäläissotilasta ”murhaajaksi”. Aarnio ehti juuri tuntea ”jalon eläimen” viimeiset sydämenlyönnit ennen kuin se kuoli.²⁷⁹

Koiran kuollessa sotilaat saattoivat unohtaa rintamalla vallitsevat maskuliiniset normit²⁸⁰, näyttää tunteensa ja jopa itkeä. Leinonen on tehnyt huomion, että sotilaat surivat hevosten kuolemaa joskus enemmän kuin ihmisen.²⁸¹ Tällaista vertailua ei aineistoni perusteella ole mahdollista tehdä, sillä aineistossani on melko vähän kertomuksia sotilaiden haavoit-tumisesta ja kaatumisesta. Sotilaat kuitenkin surivat syvästi kuolleita koiria. Kun sota-koira Kirre kuoli partiomatkalla, sen ohjaaja Kurvinen tunsu syvää surua. Kertomuksen kirjoittanut Aapa kuvaa Kirren nuolaisevan pari kertaa Kurvisen poskea juuri ennen kuin kuoli. Kun Kurvinen silitti ”uskollista ystäväänsä”, hän itki.²⁸² Samalla tavalla reagoi alikersantti, koiranohjaaja Lonka, joka joutui luopumaan ohjaamastaan Hetasta, kun venäläissotilas ampui sen. Lonka oli Hetan kuolemasta järkyttynyt:

Alikersantin oli vaikea käsittää, että Heta todellakin oli ainiaaksi poissa. Olihan hän tosin ollut mukana monessa taistelussa ja nähnyt sekä ystävien että vihollisen veren virtaavan vuolaana, mutta koskaan aikaisemmin ei mikään menetys ollut tuntunut niin raskaalta kuin tämä. Hänet täytti valtaisa viha miestä kohtaan, joka oli syyppää hänen ystäväänsä kuolemaan, ja kyyneleet ilmestyivät pakostakin hänen silmäkulmiinsa.²⁸³

Koiria ei kuollut pelkästään rintamalla taisteluissa vaan myös vahingossa. Veteraani Väinö Hirvelä kertoo, että hänen komppaniansa paras vartiokoira menetettiin vahinko-laukauksella.²⁸⁴ Viestikoiria Syvärin Ratto kuoli ”epäsotilaallisesti”, kun se jäi omien

²⁷⁹ Kiviranta 1942, 1932.

²⁸⁰ Kivimäki 2013, 215, 222–225.

²⁸¹ Leinonen 2013, 135.

²⁸² Aapa 1974, 34–35.

²⁸³ Engström 1971 (1944), 110.

²⁸⁴ Hirvelä 1999, 32.

joukkojen kuorma-auton alle. Kertomuksesta on luettavissa, että koira olisi ansainnut paremman kohtalon. ”Sotilaat olivat siitä hyvin suruissaan, kun heidän uskollinen ja taitava apulaisensa sillä tavalla loppui”, sotilaat olivat harmitelleet Syvärin Raton kuolemaa.²⁸⁵ Samankaltainen kohtalo oli myös Jerillä sekä Raimo Marjaniemen Marskilla, joka ”ei kaatunutkaan kunnian kentälle.”²⁸⁶

Saksanpaimenkoira Jocke-Jyräksen kuolema oli niin ikään tapaturmainen. Se oli osallistunut maastoharjoituksiin ohjaajansa alikersantti Romppaisen kanssa ja kadonnut. Sotilaat olivat etsineet koiraan mutta eivät olleet löytäneet sitä yrityksistä huolimatta. Seuraavana päivänä luutnantti Pentti Luotola soitti Petäjäselkään ja kysyi, oliko siellä nähty kadonnutta koiraan. Hän sai tietää, että Petäjäselässä vartiomiehet olivat edellisenä yönä ampuneet sutta. Luotola lähetti Petäjäselkään partion, joka löysi kuolleen Jocke-Jyräksen. Vartiomiehet eivät olleet pimeässä erottaneet Jocke-Jyräksen yllä olleita SA-tunnuksia ja olivat siksi luulleet sitä sudeksi.²⁸⁷

Koirien kunnioitus ja suru kuolleesta koirasta näkyvät tavassa, jolla kuolleista koirista puhuttiin. Aapa on kirjoittanut kertomuksen nimeltä ”Kirre kaatuu”, ja Kiviranta kirjoittaa ”sankarina kaatuneesta” sotakoira Jeristä. Engströmin kertomuksessa sotakoira Heta ”kaatuu” venäläissotilaan ampumaan luotiin.²⁸⁸ Kaatuminen kuvaa nimenomaan ihmisen kuolemaa sodassa, joten on kiinnostavaa, että tätä verbiä käytettiin kuvaamaan myös sotakoirien menehtymistä. Se kertoo koiran kuoleman herättämistä voimakkaista tunteista ja sotilaiden ja koirien kesellä vallinneesta tasavertaisuuden tunteesta ja osoittaa, että väkivallan ja kuoleman kohtaaminen sodassa on ollut voimakas sotilaan kokemukseen vaikuttava synkroninen tekijä.

5.3 Sankaruus ja uhri

”Sota vaati uhriensa yhtä hyvin maataan puolustamaan lähteneiden sotakoirien kuin miestenkin joukosta”, Engström rinnastaa sotakoirat ja sotilaat toisiinsa.²⁸⁹ Miten koirien sankaruuteen ja uhriin siis suhtauduttiin alkuperäislähteissäni? Suomalaista sankarikuolemaa ja uhria väitöskirjassaan tutkinut Ilona Kempainen määrittelee sankarivainajiksi paitsi

²⁸⁵ Seppänen 1999, 87.

²⁸⁶ Viestipataljoona 13. Sotakoiraatarhan sotapäiväkirja 1943–1944, 24993; Engström, T. 1971 (1944), 112.

²⁸⁷ Viestipataljoona 16. Sotakoiraajoukkueen sotapäiväkirja 1943–1943, 25045; Joel M. Vainonen: Sotakoirat pelastivat talvi- ja jatkosodassa monta suomalaishenkeä – ”Sinä nelijalkainen aseveljeni lepää sankarikuoleman saaneena pienen kummun alla.” *Etelä-Suomen Sanomat* 9.10.2016. <https://www.ess.fi/paikalliset/224554>

²⁸⁸ Kiviranta 1942, 120; Engström T. 1971 (1944), 110; Aapa 1974, 30–35.

²⁸⁹ Engström, T. 1971 (1944), 112.

sotilaat, myös naiset, esimerkiksi lotat ja sairaanhoitajat, joiden sankaruus oli ahkerää sankaruutta, ja miehet, jotka eivät olleet sotilaita vaan esimerkiksi työvelvollisia. Lisäksi hän määrittelee sankaruuden myös sitä kautta, onko sankarin tarina niin kiinnostava, että se on kertomuksen arvoinen. Kuolema oli kollektiivinen kokemus, sillä sotilaan kuoleman ja sankarikuolema koskettivat siviiliyhteisöä ja kotirintamaa. Perheellisen kaatuneen sotilaan perhe joutui väistämättä miettimään toimeentuloaan perheen pääasiallisen elättäjän kuoltua. Suomalainen sankaruus kosketti myös yhteisöä, sillä sankari toimi yhteisönsä puolesta ja oli sen edun mukaisesti osa itseään suurempaa kokonaisuutta.²⁹⁰

Tästä näkökulmasta sotakoirat ovat yksiselitteisesti sankareita, sillä niistä on kirjoitettu paljon ja niiden tarinat on haluttu kertoa. Sotakoiran kuolema ja sankaruus koskettivat ensisijaisesti sotilaiden muodostamaa yhteisöä, mutta vaikka koirilla ei ollutkaan samanaista merkitystä kotirintamalla kuin ihmisuhreilla, ne laitettiin sotimaan Suomen puolesta ja siten on mahdollista, että niitä on pidetty yhteisön edessä sankareina.

Esimerkkien perusteella voisi todeta, että sotilaat ottivat kuolleet koirat osaksi yhteisöllistä nationalistista (uhri)henkeä samaan tapaan kuin yksittäinen henkilö liitettiin osaksi samaa henkeä.²⁹¹ Tuomas Tepora ja Ville Kivimäki esittävät, että nationalistisen ajattelun ytimessä on (uhrautuva) väkivalta, joka luo nationalistisen yhteisön jäsenten välille yhteyden ja ykseyden tunteen. Lyhyt talvisota ylivoimaista suurvaltaa vastaan yhtenäisti kansaa, joka vain kaksi vuosikymmentä aiemmin oli jakautunut kahtia. Talvisodan uhri ja suru sodassa menetetyistä alueista lietsoivat suomalaisten revanssihenkeä ja sitoivat heitä yhteen arkkivihollista eli Neuvostoliittoa vastaan, mikä teki heistä halukkaita antamaan uhreja kansakunnan puolesta. Jatkosodan edetessä kollektiivinen henki alkoi kuitenkin hajota.²⁹²

Talvi- ja jatkosodassa kaatuneiden muistokirjoitusten isänmaallisissa ja uskonnollisissa teksteissä sotilaan sankarikuolema liitettiin osaksi yhteistä kansallista uhria.²⁹³ Benedict Andersonin mukaan nationalismi selittää uskonnon tavoin kärsimystä ja kuolemaa, mutta Kivimäen ja Teporan mukaan talvi- ja jatkosodissa kaatuneiden sotilaiden antamalle uhreille annettiin merkityksiä myös evankelisluterilaisen uskonnon kautta.²⁹⁴ Kemppainen

²⁹⁰ Kemppainen 2006a, 17–19, 37, 53–55.

²⁹¹ Kivimäki & Tepora 2012, 253.

²⁹² Tepora ja Kivimäki kuitenkin huomattavat, että vaikka jatkosodan taustalla vaikuttanut Suur-Suomi-ideologia oli voimakas, sen suosiota ei kuitenkaan tule yliarvioida eivätkä kaikki suomalaiset kokeneet talvisotaa yhtenäistävänä kokemuksena. Kivimäki & Tepora 2012, 234, 241–253.

²⁹³ Kemppainen 2006a, 117–122.

²⁹⁴ Anderson 2007, 43–47; Kivimäki & Tepora 2012, 270–271.

puolestaan toteaa, että sotaan ja kuolemaan liittyy pyhyiden, surun ja kaipauksen tunteita, jotka saavat merkityksen osana kansakuntaa ja sen arvoja.²⁹⁵ Lisäksi kaatuneiden sotilaiden antamaa uhria käytettiin kotirintamalle suunnatun propagandan välineinä.²⁹⁶ Nationalismi tai uskonnollisuus eivät siis erikseen selitä uhrihenkeä tyhjentävästi, vaan uhrihenki ja -ajattelu olivat sekoitus molempia.

Ihmiset kanavoivat kuoleman herättämät tunteet uhriin ja uhripuheeseen, jotka antoivat kuolemalle merkityksen ja jäsentelivät kokemusta, ja näitä tunteita on ilmaistu suullisesti ja kirjallisesti.²⁹⁷ Aineistossani koiran kuolemaan liittyviä tunteita ovat erityisesti raivo, viha ja suru. Toisaalta pelkästään ihminen ei tuntenut menetyksen tunteita, vaan isäntänsä menettäneen Verin käytös kieli sille tärkeän ihmisen kuoleman aiheuttamasta surusta. Veri oli ilmiselvästi lohduttoman surullinen ja apaattinen ymmärrettyään, että sen isäntä oli kuollut, ja se menetti kokonaan elämänhalunsa. Ihmisen mahdollisuus surra menetystä poikkeaa koiran tunteiden ilmaisusta, sillä ihmiset – tässä tapauksessa sotilaat – jäsentelivät menetystä muun muassa sanallisesti.

Toisaalta aineistoni ei voi olettaa antavan täysin luotettavaa kuvaa koirien sankarikuolemasta rintamalla. Kuten Kemppainen huomauttaa, sodan aikana laadittuja kirjallisia aineistoja on sensuroitu, ja esimerkiksi kaunokirjallisten tekstien todenmukaisuuteen on suhtauduttava varauksella, sillä teksteissä on pääosassa elävä kerronta, eivät todenmukaiset yksityiskohdat. Tästä huolimatta tekstit avaavat esimerkiksi aikalaisten maailmankuvaa ja heidän kokemiaan tunteita.²⁹⁸ *Sotatoverit* ja *Sotakoira Pohjan Ricky* ilmestyivät sotavuosina, ja ainakin *Sotakoira Pohjan Ricky* sensuroitiin. Voi esimerkiksi olla, että kirjoissa ei kuvata omien tappioita todenmukaisesti. Kertomuksissa välittyvä kuva on isänmaallinen, kuten on muissakin sota-aikana laadituissa teksteissä. Teksteissä on todennäköisesti toistettu oikeaa suremisen mallia eli tuotu esiin kansallisia hyveitä.²⁹⁹

Sotakoirat kuten sotilaat menehtyivät monenlaisissa tilanteissa. Vapaaehtoisesti luovutetuista koirista kuoli 78. Pakko-otetuista koirista kuoli 20, eli yhteensä koiria kuoli 98.³⁰⁰ Esimerkiksi miinaan joutuneen Tarun, partiomatalla kuolleen Jerin, auton alle jääneen Syvärin Raton ja omien luoteihin kuolleen Jocke-Jyräksen kuolemat olivat niiden kanssa tekemisissä olleiden sotilaiden mielestä sankarikuolemia. Sotilaat olivat Syvärin Raton

²⁹⁵ Kemppainen 2006a, 48.

²⁹⁶ Tepora 2008, 118–119.

²⁹⁷ Kemppainen 2006a, 50.

²⁹⁸ Kemppainen 2006a, 24, 173–175.

²⁹⁹ Kemppainen 2006a, 26, 174, 216.

³⁰⁰ Mäkelä-Alitalo 1998, 170; Kodis 1999, 109.

kuolemasta erityisen pahoillaan, sillä he ajattelivat hyvin palvelleen koiran ansainneen paremman tavan kuolla. Kemppainen toteaa, että ihmisen tavallisena tai normaalina kuolemana pidettiin kuolemaa taistelussa, mutta todellisuudessa sotilaita kuoli lisäksi esimerkiksi tarkka-ampujien laukauksiin, tapaturmaisesti sekä haavoittumisen tai sairastumisen seurauksena. Hänen mukaansa kuoleman tapa ei kuitenkaan vaikuttanut siihen, pidettiinkö kuolemaa sankarikuolemana.³⁰¹

Kun kertomuksia koirien kuolemista verrataan Kemppaisen havaintoon, voi todeta, että koiran kuoleman tapa ei välttämättä vaikuttanut siihen, pidettiinkö sen kuolemaa sankarikuolemana vai ei. Sen sijaan enemmän merkitsivät koiran saavutukset, mikä näkyy Jocke-Jyräksen ohjaaja Romppaisen laatimassa muistokirjoituksesta. Se osoittaa, että Romppaisen mielestä koiran uhri oli sotilaille ja isänmaalle ihmishengen veroinen:

Nyt sinä vielä muutama päivä sitten täynnä intoa ja toimintahalua oleva nelijalkainen aseveljeni lepää sankarikuoleman saaneena pienen kumman alla, maassa, jota sinäkin omalla tavallasi puolustit. – – Teen kunniaa sinulle, pienen kummun alla lepäävä aseveljeni.³⁰²

Myös Engström kirjoittaa, että vihollisen luotiin kuollut Heta oli yksi monista henkensä Suomen puolesta antaneista, sillä uskollinen sotakoira palveli maataan ja sen kansalaisia loppuun asti.³⁰³ Heta oli isänmaan puolesta uhrin antanut sankari, joka oli palvellut isänmaataan uskollisesti. Hetaa ei ilmeisesti ollut mahdollista haudata, vaan se ”jäi kentälle”.³⁰⁴

Sotakoiria pidettiin kirjallisessa aineistossani yhtenäisenä ryhmänä niin kuin ihmisotilaitakin, joita kuvattiin urheiksi, jaloiksi ja vaatimattomista agraarisista oloista sotaan läheneiksi miehiksi.³⁰⁵ Sotilaat pitivät rintamalle kelpuutettuja sotakoiria muun muassa uskollisina, luotettavina ja työteliinä.³⁰⁶ Ehkä he pitivät koiria myös vaatimattomina ja si-

³⁰¹ Kemppainen 2006a, 61.

³⁰² Joel M. Vainonen: Sotakoirat pelastivat talvi- ja jatkosodassa monta suomalaishenkeä - "Sinä nelijalkainen aseveljeni lepää sankarikuoleman saaneena pienen kummun alla". *Etelä-Suomen Sanomat* 9.10.2016. <https://www.ess.fi/paikalliset/224554>

³⁰³ Engström, T. 1971 (1944), 110–111. Joppe Karhunen on merkinnyt muistiin Torsten Raidan kertomuksen oletettavasti saman Hetan kuolemasta. Raidan kertomuksessa Lonka on sotilasarvoltaan korpraali, ei alikersantti, mutta muut yksityiskohdat täsmäävät Engströmin kertomukseen. Karhunen 1967, 18–19.

³⁰⁴ Engström, T. 1971 (1944), 110.

³⁰⁵ Kemppainen 2006a, 219–222, 226.

³⁰⁶ Ks. esim. Kiviranta 1942, 67, 97, 101, 129; Karhunen 1967, 41, 165; Engström 1971 (1944), 79; Aapa 1974, 35, 94, 101–102, 145;

ten suomalaisen sotilaan kuvaan sopivina. Uskollinen ja vaatimaton koira teki sille määrätyn velvollisuutensa kuolemaansa asti ohjaajansa vuoksi, ja vastavuoroisesti ohjaaja ja muut sotilaat antoivat koiralle sankarin arvonimen.

Rintamalla kaatuneet sotilaat pyrittiin evakuoimaan ja hautaamaan kotiseuduilleen. Talvisodan alussa käytäntö ei vielä ollut vakiintunut, mutta jatkosodassa kaatuneet haudattiin kotiseutunsa sankarihautoihin, jos se oli mahdollista. Kaatuneiden hautaaminen kotiseutunsa sankarihautoihin oli yhteinen tärkeä rituaali rintamalle ja kotirintamalle, ja sankarihautausmailla yhdistyivät evankelisluterilainen kristillinen uskonnollisuus, nationalismi ja sotilaalliset elementit. Sotilaiden hautaaminen sankarihautoihin oli osa kuolemankulttuuria ja siihen liittyviä rituaaleja. Yhdenmukaiset ja yksinkertaiset sankarihaudat ja hautausmaat ovat yksi näkyvimmistä tavoista muistaa sodan sankareita ja uhreja.³⁰⁷

Aineistossani ei näy, että sotakoiria olisi haudattu ihmisten tapaan yhteisiin hautoihin, vaan sotilaat hautasivat kaatuneet koirat rintamalle mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi partioretkellä kaatunut Jeri haudattiin, ja sen haudalle pystytettiin risti, johon oli kirjoitettu ”Jeri, sankarina kaatunut sotakoira”.³⁰⁸ Toisaalta Hetaa ei ilmeisesti ollut mahdollista haudata, vaan se ”jäi kentälle”.³⁰⁹ Sotakoira Pörrin hauta Helsingin eläinsuojeluyhdistyksen ylläpitämällä lemmikkien hautausmaalla Helsingin Keskuspuistossa on osoitus siitä, että ainakin joitakin koiria muistettiin samalla tavalla kuin ihmisiä. Pörri syntyi heinäkuussa 1943 ja ehti rintamalle hetkeksi ennen jatkosodan päättymistä. Se palveli Karhumäessä, Kumassa, Porajärvellä, Hyrsylänmutkassa, Annantehtailla, Aittojoella, Ägläjärvellä, Haukilammella ja Tolvajärvellä. Se selvisi sodasta hengissä ja kuoli 13-vuotiaana vuonna 1956. Pörrin ohjaaja rintamalla oli luutnantti Erkki Ojala, joka on kaiveranut Pörrin palveluspaikat sen hautapaateen. Hautapaatta koristaa Vapaudenristi, joka kertoo paljon siitä, kuinka paljon Ojala arvosti koiran osallistumista sotaan.³¹⁰

³⁰⁷ Vuonna 1918 valkoiset hautasivat kaatuneensa heidän kotiseuduilleen. Talvi- ja jatkosodassa sotilaita haudattiin sankarihautojen lisäksi kenttähautoihin taistelukenttien läheisyyteen. Kempainen 2006a, 39–43, 66–77, 166–171.

³⁰⁸ Kiviranta 1942, 133.

³⁰⁹ Engström, T. 1971 (1944), 110.

³¹⁰ Joel M. Vainonen: Sotakoirat pelastivat talvi- ja jatkosodassa monta suomalaishenkeä – ”Sinä nelijalkainen aseveljeni lepää sankarikuoleman saaneena pienen kummun alla”. *Etelä-Suomen Sanomat*, 9.10.2016. <https://www.ess.fi/paikalliset/224554>

Kuva 11. Sotakoira Pörrin hauta eläinten hautausmaalla Helsingissä 23.1.2020. Tekijän ottama kuva.

Kuvassa 11 näkyy, että Pörrä ei ole muistettu tunteellisilla sanoilla, jotka olisi kaiverrettu hautapaateen. On silti selvää, että jo pelkkä koiran hautaaminen ja henkilökohtaisen hautapaaden pystyttäminen on merkki niistä tunteista, joita koiran kuolema herätti Ojalassa. Jos koira olisi ollut merkityksetön, ei sitä olisi muistettu näin. Vapaudenristi antaa myös ymmärtää, että koiran kuolema merkitsi jotakin koko maalle ja kansakunnalle, vaikka esimerkiksi siviilit eivät välttämättä olisi koirasta tienneet mitään. Kun vierailin Pörrin haudalla 23.1.2020, siellä oli asetelma havuista ja kanervista, ja hautapaaden vieressä oli lyhty ja kynttilä, mikä kertoo kokemuksen muotoutumisen diakronisesta prosessista. Toisaalta Pörrä muistetaan sen tekojen kautta. Sen hautapaateen on kaiverrettu kaikki ne paikat, joissa se on palvellut, mutta siitä ei käy ilmi sen itseisarvo. Hautapaadessa koiran arvokkuus ja merkitys tulevat näkyväksi vain suhteessa sen tekoihin.

Koira saattoi olla sankari, vaikka se ei olisi kuollut. Tämän osoittaa se, että sotilaat kiittivät koiria palkitsemalla niitä sanoilla, kunniakirjoilla, mitaleilla ja ruoalla, joka oli sotilaille yksi tavallisimmista tavoista palkita koira spontaanisti. Muun muassa sotavangiksi otettu ja uudelleen koulutettu Kara palkittiin onnistuneen partioiretken jälkeen maksapas-teijalla, ja se sai onnistumisensa vuoksi ”paikan auringossa”.³¹¹ Aapan kertomuksissa sotilaat palkitsevat koirat onnistuneista suorituksista erittäin mielellään ruoalla, esimerkiksi

³¹¹ Engström, T. 1971 (1944), 84, 88–89.

voileivillä. Sotakoira Saku sai palkinnoksi runsaasti voileipiä, ja ruokaa annettiin myös Kappikselle, Erkolle ja Virkulle.³¹² Karhusen kertomuksissa ruoalla palkitaan myös muun muassa Moloa, Matti-Vakaata ja Tarua.³¹³

Kertomuksissa koira ei palkinnut pelkästään koiranohjaaja, vaan kaikki koiran kanssa tekemisissä olleet sotilaat, jotka osallistuivat esimerkiksi partiomatkalle. Partiokoira Jyryn saavutuksista ylpeä koiranohjaaja Eronen antoi Jyrylle venäläissotilalta otetun Voroshilov-kunniamerkin, jonka hän kiinnitti sen kaulahihnaan.³¹⁴ Tämä oli samalla osoitus siitä, että koira oli osa sotilaiden ryhmää ja sotilaat pitivät sitä vertaisenaan. Hanna Karijärven Kimi, kuten kaikki muutkin sotakoirat, palkittiin sodan päättymisen jälkeen kunniakirjalla marsalkka Mannerheimin määräyksestä.³¹⁵

Janet Alger ja Steve Alger ovat sitä mieltä, että ihmisillä on moraalinen velvollisuus palkita koirat niiden palveluksen jälkeen. Heidän mukaansa ihmisten haluttomuus tunnustaa koirien saavutukset kertoo samalla heidän haluttomuudestaan tehdä moraalinen tunnustus koirille ja luopua omasta kuvitellusta ylemmydestään suhteessa eläimiin. Heidän mukaansa valtio, joka kieltäytyy muistamasta sotakoiria millään tavalla sodan loputtua, heijastelee ajatusta siitä, että eläimet ovat olemassa ihmistä varten ja että ne voi hylätä, kun ne ovat osansa tehneet. Ihmiset eivät välttämättä halua myöntää eläimille palkintoja, sillä monien mielestä se nöyryyttää ihmisiä, jotka haluavat ajatella olevansa eläimen yläpuolella. Yhtäältä kunniamerkin kieltäminen eläimeltä tarkoittaa, että ihmiset kieltävät, että muunlaiset eläimet olisivat kykeneväisiä samanlaisiin sankaritekoihin kuin ihminen.³¹⁶ Toisaalta Hilda Kean toteaa, että kun eläinten esitetään taistelleen ihmisen rinnalla, ihminen tulee vähätelleeksi omaa vastuutaan siinä, että eläimet ylipäätään osallistuivat sotiin ja kuolivat niissä. Lisäksi palkitseminen kertoo, että ihminen ei kykene ajattelemaan eläintä eläimen itsensä kannalta vaan ainoastaan itsensä kautta suhteessa ihmiseen.³¹⁷

Suomen sodissa palvelleet sotakoirat saivat patsaan vuonna 2003. Suomen Palveluskoiraliitto ry alkoi 2000-luvun alussa järjestää keräystä sotakoirapatsaan teettämisestä sotakoirien muistoksi. Toukokuussa 2003 Palveluskoiraliitto lahjoitti Mikkelin Jalkaväkimuoseolle Pekka Ketosen suunnitteleman patsaan, joka oli luonnollisen kokoinen pronssinen

³¹² Aapa 1974, 60–62, 101–102, 131, 178,

³¹³ Karhunen 1967, 102, 139, 195.

³¹⁴ Kiviranta 1942, 70.

³¹⁵ Karijärvi 1999, 65.

³¹⁶ Alger, J. & Alger, S. 2013, 80, 83, 91.

³¹⁷ Kean 2013, passim, 256–257.

saksanpaimenkoira.³¹⁸ Patsaan paljasti Elisabeth Rehn, silloinen ulkoministeriön erityisasiantuntija ja patsashankkeen suojelija. Rehn sanoi puheessaan, että muistomerkki on toisaalta merkki sodan traumaista selviämisestä, toisaalta tunnustus eläinten sankariteoille.³¹⁹ Myös ihmisten sankarikuolemaa jäseneltiin jälkikäteen esimerkiksi muistoesinein, kunniamerkein, ja talvisodan aikaan lehtien muistelupalstoilla ja esimerkiksi *Vaupautemme hinta* -teoksessa, joka ilmestyi vuonna 1941.³²⁰

Sotakoirapatsaasta on pääteltävissä, että sitä ei ole tarkoitettu kaikkien sotakoirien eli Suomen armeijan ja maskottikoirien muistolle.³²¹ Koiran vasemmassa kyljessä on tunnus SA, joka tarkoittaa Suomen armeijaa. Maskoteilla ei ollut tällaisia tunnuksia, koska ne eivät olleet Puolustusvoimien omaisuutta. Siten ne on rajattu muistomerkin ulkopuolelle. Toisaalta rajaus on ymmärrettävä, sillä maskotteja ei aineistossani pidetty sankareina, eikä muistomerkkitoimikunta välttämättä tiennyt tai tullut ajatelleeksi maskotteja sotakoirapatsasta suunnitelleessaan.

Palkitseminen on keino osoittaa arvostusta eläintä kohtaan ja tapa ylläpitää ihminen-eläin-valtasuhdetta. Nämä voivat esiintyä myös rinnakkain. Koiria palkinneet sotilaat olivat niille vilpittömän kiitollisia ja he selvästi arvostivat koirien saavutuksia. Toisaalta ylhäältä annettu palkinto, esimerkiksi kunniakirja, voi hyödyntää enemmän palkinnon antajaa kuin sen saajaa. Esimerkiksi Kimille annettu kunniakirja lienee osoitettu myös koiran omistaneille Karijärville, ei pelkästään koiralle itselleen.

Sotakoirat eivät ole yhtä erottamaton ja itsestään selvä osa suomalaisten kollektiivista muistia kuin sotahevokset.³²² Silti ne olivat tärkeitä niin yksittäisille sotilaille kuin koko kansakunnalle. Vaikka koiria oli sodassa vain 900, mikä on pieni määrä verrattuna esimerkiksi sotahevosten määrään, ne koskettivat suurta joukkoa sotilaita. Sotakoiraromaanien samankaltaisissa kertomuksissa on havaittavissa jotain samaa kuin suomalaissotilaiden talvi- ja jatkosodassa laatimissa runoissa, jotka symboloivat kansallisia ihanteita. Sotilaiden runoissa rintamakokemus näkyy isänmaallisuutena ja aseveljeyden kokemuksena

³¹⁸ Pienoisveistos Mikkelin sotakoirapatsaasta. <https://www.koiramuseo.fi/item/pienoisveistos-mikkelin-sotakoirapatsaasta>

³¹⁹ Sotakoirille muistomerkki päämajakaupunki Mikkeliin. *Kaleva*, 24.5.2003. <https://www.kaleva.fi/uutiset/kulttuuri/sotakoirille-muistomerkki-paamajakaupunki-mikkeliin/515846/> Sotahevosille pystytettiin patsas vuonna 2007 Seinäjoelle. Patsasta oli toivottu jo 1950-luvulla. Ojala 1999, 63–65, 80.

³²⁰ Kempainen 2006a, 160–166.

³²¹ Esimerkiksi Lontoossa sijaitseva David Backhousen tekemä muistomerkki ”Animals in War” on osoitettu nimenomaan sodassa palvelleille ja kuolleille eläimille, ei kaikille sodassa olleille eläimille eli esimerkiksi myös maskoteille. Kean 2013, 239–240.

³²² Leinonen 2013, 137.

eli jaettuina kansallisina ihanteina, jotka yhdistivät sotivan yhteiskunnan jäseniä.³²³ Sotakoira, erityisesti taistelussa kaatunut ja uhrin antanut sotakoira, on osa kansakuntaa, joka on valmis uhraamaan rakkaimpansa säilymisensä vuoksi. Nationalismi antoi koiran uhrille merkityksen.³²⁴

Ihmisellä on tarve jäsenellä sotakokemustaan ja yrittää tehdä siitä merkityksellinen.³²⁵ Eläimen nimeäminen sankariksi ja kaatuneen uhrin muistaminen ovat yksi tapa menetyksen ja kokemuksen jäsentelyyn. Tätä kautta voi palata kokemukseen vaikuttaviin synkronisiin ja diakronisiin tekijöihin sekä odotushorisonttiin. Sotaan lähtiessään sotilas osaa odottaa, että hän tulee mitä todennäköisimmin kohtaamaan väkivaltaa ja kuolemaa. Hänen odotushorisonttinsa on siis rakentunut sen perusteella, mitä hän tietää sodasta. Rintamalla kokemus muotoutuu synkronisten tekijöiden kautta korsuissa, juoksuhaudoissa, vartiossa, partioretkillä, tovereiden ympäröimänä ja suhteessa sotakoiriin. Sotilas kenties joutuu luopumaan osasta ympärillään olevista ihmisistä ja eläimistä. Kokemus menetyksestä jalostuu diakronisten tekijöiden perusteella yhteiskunnan ja siinä vallitsevien mentaliteettien kautta. Diakronisia tekijöitä ovat esimerkiksi tila ja mahdollisuus muistella kokemusta ja kertoa siitä yksityisesti ja yleisesti, siis tapa, jolla veteraaneihin ja muihin sodan kokeneisiin on suhtauduttu. Kollektiivisia kokemuksen ja muistin paikkoja ovat esimerkiksi sankarihaudat ja -hautausmaat ja sotakoirapatsas. Pentti Hertz oli mukana, kun sotakoirapatsas paljastettiin Mikkelissä toukokuussa 2003.³²⁶ Näin hänen kokemuksensa sodasta muotoutui vielä vuosikymmeniä sodan päättymisen jälkeen.

³²³ Kivimäki 2013, 204–205.

³²⁴ Vrt. Kivimäki 2013, 207.

³²⁵ Siltala 2006, 45.

³²⁶ Sotakoirapatsaan paljastustilaisuus. *Palveluskoirat* 5/2003.

6 Sotakoiran merkitys sotilaalle ja yhteiskunnalle

Tässä tutkimuksessa olen tutkinut koiria ja sotilaita uuden sotahistorian ja kokemushistorian lähtökohdista. Lähteiden luonteen vuoksi kokijoiden kokemuksesta ei ole ollut mahdollista luoda täysin kattavaa kuvaa. Näin ollen työn tuloksia ei voi niputtaa yhdeksi jae-
tuksi yksiselitteiseksi ja -mieliseksi kokemukseksi. Osa sotilaista suhtautui avoimesti koi-
riin ja otti luontevasti paikkansa koiranohjaajina. Toiset joutuivat koiranohjaajiksi vastoin
tahtoaan, osa sotilaista epäili tai suorastaan pelkäsi koiria. Tämä ei kuitenkaan tee tutki-
mustuloksiani tyhjiksi. Pikemminkin tämä osoittaa kokemuksen olevan vivahteikas ja
moninainen ja ennen kaikkea yksilöllinen.

Sotilaan tausta ja hänen arvostamansa asiat vaikuttivat kokemukseen ja siihen, millaiseksi
hänen odotushorisonttinsa muodostui ja miten hän on prosessoinut kokemusta jälkikä-
teen. Innokkaan koiraharrastajan, vapaaehtoisesti koiranohjaajaksi lähteneen Pentti Hert-
zin kokemus on varmasti näyttänyt ja tuntunut erilaiselta kuin vasta rintamalla sotakoiriin
tutustuneen sotamies Tervon tai niiden sotilaiden, joiden on yhtäkkiä täytynyt luottaa tun-
temattomaan koiraan ja siihen, että se ei ilmianna heitä viholliselle. Moninaisia kokemuk-
sia kuitenkin yhdistää se, että sotakoiriin kiintyneille sotilaille koirat olivat tärkeitä kump-
paneita, joiden tuoma ilo ja turva tukivat sotilaiden henkistä hyvinvointia rintamalla.

Työni lähteet kertovat kokemuksesta, sen prosessoinnista, muistamisesta ja rekonstruo-
imisesta. Vaikka lähteiden avulla ei valitettavasti voi palata kokonaisvaltaisen kokemuk-
sen yksityiskohtaiseen, kattavaan ja virheettömään kuvaukseen, jota tuskin sotilaskaan on
kokemushetkellä täysin ymmärtänyt tai pystynyt käsittelemään, ne kertovat arvokkaita
välähdyksiä siitä, millaista oli olla sodassa yhdessä koiran kanssa. Valokuvissa kokemus
on visualisoitu, ja kuvaajina olleet TK-miehet ja Unio Hiitonen ovat tallentaneet kuviin
hetkistä jotain sellaista, jota ei välttämättä ole pystytty sanallisesti enää jälkikäteen re-
konstruoimaan. Romaanit, joista ensimmäinen ilmestyi vuonna 1942 ja viimeisin vuonna
1974, kertovat kolmen vuosikymmenen ajalta kokemuksen muodostumisesta ja osoitta-
vat, miten samanlaisena kertojat kuvaavat sotilaiden ja koirien suhteen. Veteraanien
muistelut viisikymmentä vuotta sodan päättymisen jälkeen taas osoittavat, että vaikka
muistelun sävy on muuttunut hillitymmäksi, ovat veteraanit yhä kiitollisia koirille. Kir-
jallisen lähdeaineiston kaksijakoisuudessa näkyy myös erityisen kiinnostavasti kokemuk-
sen prosessointi ja siihen vaikuttaneet diakroniset tekijät.

Lähdeaineiston monipuolisuus on tärkeää kokemuksen mahdollisimman todenmukaisen
rekonstruoinnin kannalta. Lähdeaineistoa olisi mahdollista tutkia vieläkin kattavammin

ottamalla tarkemmin huomioon esimerkiksi kirjoittajan asema ja tausta, mikä ei tämän tutkimuksen puitteissa ole ollut mahdollista. Tämä tarjoaisi entistä tarkemman kuvan siitä, millainen paikka sotakoirilla oli kokijoiden ja kansakuntien muistissa. Tutkimusta voisi täydentää myös sotakoirien kanssa tekemisissä olleiden lottien osalta, jotka on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Olen osoittanut, että sotakoirien tarkoitus oli olla ensisijaisesti työkaluja tai apuvälineitä sodassa, mutta niillä oli loppujen lopuksi paljon tätä syvempi merkitys. Sotilaat kiintyivät koiriin, ja koirat olivat sotilaiden ystäviä, kumppaneita, maskotteja, ilontuojia. Koirat toimivat myös sotilaiden konkreettisena turvana, ja ne olivat myös sankareita ja uhreja. Luja suhde koiraan toi sotilaille lohtua arvaamattoman sodan, väkivallan ja suoranaisten kaoksen keskellä. On mahdollista, että koirasta huolehtiminen toi sodalle uuden merkityksen ja tarkoituksen. Sodan aikana yhteiskunta oli poikkeustilassa ja sotilaat kokivat sodan liminaalitulassa, jolloin heitä ja koiria yhdistivät toveruus, aseveljeys ja communitas.

Sotakoirat olivat ja ovat tärkeitä ja merkityksellisiä siitä huolimatta, että ne eivät ole samanlainen osa suomalaista sotanarratiivia kuin sotahevoset. Koirat pelastivat ihmishenkiä ja toivat sotilaille konkreettista turvaa. Koirien tärkeyden osoittaa myös se, että koiria on muisteltu sotien ja niiden kuoleman jälkeen. Koirille osoitetut kunniakirjat ja sotakoira-patsas osoittavat, että Puolustusvoimat ja suomalainen yhteiskunta ymmärsivät koirien merkityksen ja halusivat tunnustaa niiden arvon julkisesti ja avoimesti.

Eläin johdattelee tutkimaan sotaa ruohonjuuritasolta ja vie huomion politiikasta sodan kokemuksiin ja kuulumattomiin ääniin. Koira antoi rintamalla tilaa sotilaiden inhimillisyydelle ja herkkyydelle, ja toisaalta se ohjaa historiantutkijan katseen itseensä. Talvi- ja jatkosota eivät koskettaneet vain ihmisiä, vaan totaalisen sodan kokemus käsitti myös eläimet ja ympäristön. Sotakoirien tutkiminen tarjoaa keinoja käsitellä eläinten käyttöön liittyvää eettisyyttä niin eläinten kuin ihmisten kautta. Koiran ja ihmisen välinen ainutlaatuinen kumppanuus ja vuorovaikutussuhde avautuu ihmistieteellisen eläintutkimuksen kautta vivahteikkaana ja auttaa pohtimaan eläinten käytön eettisyyttä laajemmin koko yhteiskunnassa ja erityisesti armeijakäytössä.

Lähteet

Julkaisemattomat alkuperäislähteet

KA Digi Kansallisarkisto Digitaaliarkisto

- Sotapäiväkirjat-kokoelma. Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat.
 - 7. Divisioona. Sotakoiraosasto 1944–1944 (5824, 4.1.1944–7.7.1944).
 - Viestipataljoona 13. Sotakoiraatarha 1943–1944 (24993, 15.5.1943–30.7.1944).
 - Viestipataljoona 16. Sotakoira joukkue 1943–1943 (25045, 4.1.1943–30.12.1943).
 - Viestipataljoona 16. Sotakoira joukkue 1944–1944 (25046, 3.1.1944–20.6.1944).

Sanoma- ja aikakauslehdet

Kuolleita: Toimittaja Eero Kiviranta. *Helsingin Sanomat* 9.6.1989.

K. L. Oesch: 10 vuosikertaa – toinen vuosikymmen alkaa. *Kansa Taisteli* 1/1967.

Military working dog on the mend from PTSD. *The San Diego Union Tribune* 3.8.2010, <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-military-working-dog-on-the-mend-from-ptsd-2010aug03-story.html> [haettu 20.2.2020].

Pölönen, Pekka J. Rajamajuri A. O. Väänänen – kirjailija Uula Aapa. *Rajamme vartijat* 4/1977. 2–4. Rajavartiolaitos, Helsinki.

Sotakoira patsaan paljastustilaisuus. *Palveluskoirat* 3/2003.

Sotakoira muistomerkki päämajakaupunki Mikkeliin. *Kaleva* 24.5.2003, <https://www.kaleva.fi/uutiset/kulttuuri/sotakoira-muistomerkki-paamajakaupunki-mikkeliin/515846/> [haettu 20.2.2020].

Koiralainsäädännöstämme. Suomen Kennel-Liiton Julkaisu. Numero 4, 5.vuosikerta 1939.

Vainonen, Joel M.: Sotakoira pelastivat talvi- ja jatkosodassa monta suomalaishenkeä – ”Sinä nelijalkainen aseveljeni lepää sankarikuoleman saaneena pienen kummun alla.” *Etelä-Suomen Sanomat* 9.10.2016, <https://www.ess.fi/paikalliset/224554> [haettu 3.9.2019].

Kirjallisuus, muistelmat ja päiväkirjat

- Aapa, Uula: *Sotakoiria partioretkellä*. Otava, Helsinki 1974.
- Ekberg, L. & Winter, R: *Sotakoiraopas*. I osa. Otava, Helsinki 1942.
- Ekberg, L. & Winter, R: *Sotakoiraopas*. II osa. Otava, Helsinki 1943.
- Ekberg, L. & Winter, R: *Sotakoiraopas*. III osa. Otava, Helsinki 1945.
- Engström, Betty Maria: Koira oli muutakin kuin sotasankari. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 216–220. Art House, Helsinki 1999.
- Engström, T. A: *Sotakoira Pohjan Ricky*. Alkuteos: *Ricky på krigsstigen* (1944). Tekijän suomentama. S & Co. Toinen painos. Kustannus Oy Taikajousi, Helsinki 1971.
- Hertz, Pentti: Ensimmäinen koira oli paras. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 13–31. Art House, Helsinki 1999.
- Hirvelä, Väinö: Sotakoira sissikomppanian apuna. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 32–35. Art House, Helsinki 1999.
- Hiitonen, Unio: *Rintamaelämää. Valokuvia sieltä jostakin 1939–1944*. Tammi, Helsinki 1979.
- Karhunen, Joppe: *Koiria sotapolulla. Sotakoiratarinoita Vienan korpitaisteluista ja partisaanien takaa-ajoista jatkosodan päiviltä*. Otava, Helsinki 1967.
- Karijärvi, Hanna: Sydän karrella jätimme Kimin. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 64–67. Art House, Helsinki 1999.
- Kiviranta, Eero: *Sotatoverit. Kertomuksia sotakoirista ja -hevosista*. WSOY, Porvoo 1942.
- Mattson, Pentti: Suomalainen kouluttajaguru. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 127–134. Art House, Helsinki 1999.
- Nieminen, Tarmo: Pääesikunta laajensi armeijan koirien koulutusta 60-luvulla. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 93–96. Art House, Helsinki 1999.
- Pasanen, Olavi: Kiitän koira, että olen hengissä. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 36–44. Art House, Helsinki 1999.

Seppänen, Maj-Lis: Syvärin Ratto joutui viestiä viedessä tykistötulitukseen. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 87–88. Art House, Helsinki 1999.

Sillantie, Eila: Koiramuistot sota-ajalta. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim.), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa*. 54–56. Art House, Helsinki 1999.

Kuvat

SA-kuva-arkisto. Etulinjasta kotirintamalle 1939–1945. [haettu 14.6.2019]
sa-kuva.fi

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto
Unio Hiitonen

Tutkimuskirjallisuus

Aaltola, Elisa: *Eläinten moraalinen arvo*. Vastapaino, Tampere 2004.

Aaltola, Elisa: Johdanto: Ihminen, eläin vai molemmat? Teoksessa Elisa Aaltola (toim.), *Johdatus eläinfilosofiaan*. 9–27. Gaudeamus, Helsinki 2013.

Airedalenterrierin rotumääritelmä. Suomen Airedalenterrieriyhdistys,
<https://www.airedalenterrieri.fi/airedalenterrieri/rotumaaritelma/> [haettu 28.3.2020].

Alger, Janet M. & Alger, Steven F.: Canine soldiers, mascots, and stray dogs in U. S. wars: Ethical considerations. Teoksessa Ryan Hediger (eds.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*. 77–104. Brill, Boston 2013.

Allsopp, Nigel: *Cry Havoc. The History of War Dogs*. New Holland, 2011.

Ashworth, A. E.: The sociology of trench warfare in 1914–18. *British Journal of Sociology*, 4/1958. 407–423.

Bokseri. Suomen Bokseriyhdistys,
<https://www.bokseriyhdistys.fi/bokseri> [haettu 28.3.2020].

Bourke, Joanna: ”Uusi sotahistoria”. Alkuperäinen: ”New Military History”. Suomentanut Ville Kivimäki. 21–42. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Gummerus, Helsinki/Jyväskylä 2006.

Dobermannin rotumääritelmä. Suomen Dobermanniyhdistys – Finlands Dobermannförening ry,

<https://www.sdy.fi/rotu/rotumaaritelma/> [haettu 28.3.2020].

van Emden, Richard, *Tommy's Ark. Soldiers and their Animals in the Great War*. Bloomsbury. Lontoo / New York, 2011.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. 25–48. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija: Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. 7–24. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006.

van Gennep, Arnold: *The Rites of Passage*. Alkuteos: *Les rites de passage*. Kääntäneet: Monika B. Vizedom & Gabrielle L. Caffee. The University of Chicago Press, Chicago 1960.

Haraway, Donna: *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press, Chicago 2003.

Haraway, Donna: *When species meet*. Posthumanities, Volume 3. University of Minnesota Press, Minneapolis & Lontoo 2008.

Hediger, Ryan: Animals and War: Introduction. Teoksessa Ryan Hediger (eds.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*. 1–25. Brill, Boston 2013.

Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Tampere 2000.

Kalela, Jorma: Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. 67–92. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006.

Kean, Hilda: Animals and war memorials: different approaches to commemorating the human-animal relationship. Teoksessa Ryan Hediger (eds.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*. 237–262. Brill, Boston 2013.

Kemppainen, Ilona: *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikaan*. Bibliotheca Historica 102. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006a.

Kemppainen, Ilona: Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. 229–241. Gummerus, Helsinki 2006b.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville: Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. 9–18. Gummerus, Helsinki 2006.

Kivimäki, Ville: Sodanjälkeisiä hiljaisuuksia. Kokemusten, tunteiden ja trauman historiaa. Teoksessa Marja Tuominen & Mervi Löfgren (toim.), *Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus*. 34–57. Vastapaino, Tampere 2018.

Kivimäki, Ville: Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. 69–86. Gummerus, Helsinki 2006.

Kivimäki, Ville: Väkivalta sodassa tutkimuseettisenä kysymyksenä. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. 196–199. Gaudamus, Helsinki 2017.

Kivimäki, Ville & Tepora, Tuomas: *Meaningless Death or Regenerating Sacrifice? Violence and Social Cohesion in Wartime Finland*. 233– Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. History of Warfare. Volume 69. Brill, Leiden/Boston 2012.

Kivimäki, Ville & Tepora, Tuomas: War of Hearts. Love and Collective Attachment as Integrating Factors in Finland During World War II. 285–305. *Journal of Social History*, 2/2009.

Kleemola, Olli: Suomalaiset rintamamiehet sotaa kuvaamassa 1939–1945. Teoksessa Olli Kleemola, Aake Kinnunen & Virpi Kivioja (toim.), *Tuntemattomien sotilaiden albumi*. 18–19. Readme.fi, A Bonnier Group Company, Helsinki 2014.

Kleemola, Olli: *Valokuva sodassa. Neuvostosotilaat, neuvostoväestä ja neuvostomaa suomalaisissa ja saksalaisissa sotavalokuvissa 1941–1945*. Bibliotheca Sigillumiana. Sigillum, Turku 2016.

Kleemola, Olli & Pitkänen, Silja: Photographs and the Construction of Past and Present. Teoksessa Olli Kleemola & Silja Pitkänen (toim.), *Photographs and History. Interpreting*

Past and Present Through Photographs. 7–18. Cultural History – Kulttuurihistoria 5. k&h, kulttuurihistoria, Turun yliopisto 2018.

Kodis, Keijo: Sotakoira toiminnan historiaa ja nykypäivää. Teoksessa Uma Aaltonen & Kaija Unhola (toim), *Suomen koirat sodassa ja rauhassa.* 106–120. Art House, Helsinki 1999.

Koselleck, Reinhart: Der Einfluß der beiden Weltkriege auf das soziale Bewußtsein. Teoksessa Wolfram Wette (toim), *Der Krieg des kleinen Mannes. Eine Militärgeschichte von unten.* 324–343. Piper, München 1992.

Koselleck, Reinhart: *Future's Past. On the Semantics of Historical Time.* Studies in contemporary German social thought. Columbia University Press, New York 2004. Alkuteos *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten.* Kääntänyt Keith Tribe.

LaCapra, Dominick: *History & Criticism.* Cornell University Press, 2018.

Le Chêne, Evelyn, *Silent Heroes. The Bravery and Devotion of Animals in War.* (1994) Souvenir Press, Lontoo 2009. Toinen painos.

Leed, Eric. J., *No Man's Land. Combat & Identity in World War I.* (1979) Cambridge University Press, Cambridge 2009. Kolmas painos.

Lehtonen, Yrjö: Päämajan kaukopartio Muurmannin radalla. Teoksessa Olli Kleemola (toim), *Selviytymistarina. Suomi 1939–1945.* 215–219. Suomen Sotaveteraaniliitto ry, 2016. 2. korjattu painos.

Leinonen, Riitta-Marja: Finnish narratives of the horse in World War II. Teoksessa Ryan Hediger (eds.), *Animals and War. Studies of Europe and North America.* 124–150. Brill, Boston 2013.

Lähdesmäki, Heta: *Susien paikat.* Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 127. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2020.

Maskotti. Kielitoimiston sanakirja,

<https://www.kielitoimistonanakirja.fi/> [haettu 3.3.2020].

Miklósi, Ádám: *Dog Behaviour, Evolution, and Cognition.* Oxford University Press, New York 2007.

Mäkelä-Alitalo, Anneli: *Pennusta pitäen. Suomalaisen kennelhistorian ensimmäiset sukupolvet*. Suomen Historiallinen Seura ja Suomen Kennelliitto, Helsinki 1998.

Männistö-Funk, Tiina: *Itse tehty moderni. Gramofoni, polkupyörä ja valokuvaus suomalaisten elämässä 1880-luvulta 1940-luvulle*. Turun yliopiston julkaisuja – Annales universitatis turkuensis. Sarja – ser. C osa – tom. 380. Scripta Lingua Fennica Edita, Turku 2014.

Niemi, Juhani: *Viime sotien kirjat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1988.

Ojala, Ilmari: *Sodasta Seinäjoelle Suomenhevosen – sotahevosen kiittäminen ajatuksesta patsaaksi*. Suomenhevonen – sotahevosen patsastoimikunta 1999.

Paulaharju, Jyri & Uosukainen, Martti: *Kamerat – huomio – tulta. Puolustusvoimat kuvaajana. Puolustusvoimien kuvaustoiminta 1918–1999*. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, 2000.

Perko, Touko: *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944*. Otava, Helsinki 1974.

Philo, Chris & Wilbert, Chris: *Animal Spaces, Beastly Spaces. An introduction*. Teoksessa Chris Philo & Chris Wilbert (toim.), *Animal Spaces, Beastly Spaces. New Geographies of human-animal relations*. 1–35. Lontoo, Routledge 2000.

Pienoisveistos Mikkelin sotakoiraapatsaasta. Suomen koiramuseo, <https://www.koiramuseo.fi/item/pienoisveistos-mikkelin-sotakoiraapatsaasta> [haettu 20.2.2020].

Pilke, Helena: *Etulinjan kynämiehet. Suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisutoiminnan sääntelijänä 1939–1944*. Bibliotheca Historica 123. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.

Pipping, Knut: *Komppania pienoisyhdistyksinä. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944*. Alkuperä: *Kompaniet som samhälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944* (1947). Suomentanut Heikki Vilén. Otava, Helsinki 1978.

Portelli, Alessandro: *Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?* Suomentaneet Salla Kivilaakso-Mendes & Saana Viertomanner. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006. 49–64.

Rajalin, Marita: Me ja muut – sodassa ja sovussa. Teoksessa Tuula Korolainen (toim.), *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. 318–325. Tammi, Helsinki 2001.

Rottweilerin rotumääritelmä. Suomen Rottweileryhdistys – Finlands Rottweilerförening ry,

<http://www.rotweiler.fi/rotu/rotumaaritelma/> [haettu 28.3.2020].

Saksanpaimenkoiran rotumääritelmä. Suomen Kennelliitto,

<https://www.kennelliitto.fi/files/saksanpaimenkoirat> [haettu 28.3.2020].

Shils, Edward A. & Janowitz, Morris: Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II. *The Public Opinion Quarterly*, vol. 12, no 2, 280–315. Oxford University Press, Oxford 1948.

Siltala, Juha: Sodan psykohistoriaa. Teoksessa Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. 43–68. Minerva, Helsinki/Jyväskylä 2006.

Sotakoirat. Suomen Kennelliitto,

<https://www.kennelliitto.fi/koirat/hyotykoirat/virkakoirat/sotakoirat> [haettu 2.10.2019].

Salmi-Nikander, Kirsi: Tapahtuma, kokemus ja kerronta. 199–220. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006.

Sulamaa, Kaarle: ”Himmetä ei muistot koskaan saa.” Veteraanien järjestäytyminen ja muutokset muistamisen mahdollisuuksissa. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. 297–341. Minerva, Helsinki/Jyväskylä 2006.

Suursnautseri. Suomen SuursnautseriKerho ry,

<https://www.suursnautseri.fi/suursnautseri/> [haettu 28.3.2020].

Tepora, Tuomas: Poikien sota. Toisen maailmansodan aikaiset poikien sotakirjat siirtymän kuvauksena. 287–301. *Historiallinen aikakauskirja* 3/2007.

Teräs, Kari: Muistelmateokset, omaelämäkerrat ja suullinen historia. Teoksessa Pauli Kettunen, Auli Kultanen & Timo Soikkanen (toim.), *Jäljillä. II, Kirjoituksia historian ongelmistä*. Kirja-Aurora, Turun yliopisto, Turku 2000.

Turner, Victor: *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure* (1969). Toinen painos. Routledge, Lontoo 2008.

Tuunainen, Pasi: ”Saamani kuva on masentava.” Näkemyksiä suomalaisten sotapäiväkirjojen lähdearvosta, käytöstä ja säilyttämisestä. 196–220. *Tiede ja ase*, nro 64, 2006.

Ukkonen, Taina: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. SKS, Helsinki 2000.

Vainio-Korhonen, Kirsi: *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Turkulaiset seksityöläiset 1800-luvun alussa*. SKS, Helsinki 2018.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historia. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim), *Historiantutkimuksen etiikka*. 29–47. Gaudeamus, Helsinki 2017.

Liitteet

Liite 1. Täytetty rajakoira Caesar Rajamuseossa Imatralla.

Wikimedia Commons, MKFI. Public domain.

Liite 2. Palveluskoirarotuja.

Käyttölinjainen saksanpaimenkoira. Platyna, Wikimedia Commons. CC BY-SA 3.0.

Airedalenterrieri. Wikimedia Commons.

Suurnautseri. Petrucha, Wikimedia Commons. CC BY-SA 3.0.

Rottweiler. Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0.

Dobermanni. Wikimedia Commons.

Bokseri. Mood210, Wikimedia Commons. CC BY-SA 3.0.